

AGRARISCH NATUURBEHEER EN DE BINDING MET HET LANDSCHAP

ANNA VELTMAN

WAGENINGEN UR

For quality of life

Foto voorpagina: koeien en wandelaars in de uiterwaarden van de toekomstige Natuurderij Keizersrande bij Deventer, eigen foto.

“Agrarisch natuurbeheer en de binding met het landschap”

Anna Veltman

MSc Thesis Landschapsarchitectuur en Planning
Specialisatie Sociaal Ruimtelijke Analyse
Vakcode: SAL 80439
Registratienummer: 870425865010

Wageningen Universiteit
Wageningen, augustus 2012

Begeleider: Dr. H.J. de Haan

VOORWOORD

Met deze thesis sluit ik mijn master af, hiermee komt een eind aan mijn studietijd. Tijdens mijn studie is de landbouw altijd als rode draad aanwezig geweest. Mijn bachelor ‘Plattelandsvernieuwing’ aan de Agrarische Hogeschool in Dronten heb ik via een schakelprogramma Landschapsarchitectuur aangevuld met de master Sociaal Ruimtelijke Analyse aan de Wageningen Universiteit. Deze master is voor mij een waardevolle aanvulling en heeft mij de mogelijkheid gegeven mij verder te verdiepen in wat ik echt interessant vind: de rol van de landbouw in de maatschappij en in het landschap. Want, naar mijn idee komt de verbinding tussen de mens en het landschap het sterkst tot uiting in de landbouw.

Dit afstudeeronderwerp richt zich op de rol van de boer als natuurbeheerder. Dit onderzoek belicht niet zozeer de ecologische of economische effecten van agrarisch natuurbeheer, maar richt zich op de sociale kant: voelen omwonenden zich sterker verbonden als er een boer actief is in een natuurgebied? Een belangrijke aanleiding voor deze keuze is de ontwikkeling van de Natuurderij Keizersrande bij Deventer, een vernieuwend concept dat wordt uitgevoerd door Annette Harberink en Floor Dijkstra. Al een aantal jaren volg ik dit project met interesse en ik ben dan ook verheugd dat ik met dit onderzoek de ondernemers van de Natuurderij Keizersrande meer inzicht kan verschaffen in het verbinden van de inwoners uit Deventer en Diepenveen met haar bedrijf.

Dit onderzoek is tot stand gekomen aan de hand van vijftien interviews en meer dan honderd enquêtes. Ik wil dan ook iedereen bedanken die bereid was om naar aanleiding van een kortstondige ontmoeting op straat met mij, zomaar een wildvreemde student, een afspraak te maken voor een interview. Het waren stuk voor stuk bijzondere ontmoetingen bij de mensen thuis, in Café Du Midi bij Delft of in de Dikke Van Dale in Deventer. Naast deze interviews met omwonenden, heb ik ook een aantal mensen gesproken die dit onderzoek richting hebben gegeven. Graag zou ik deze mensen persoonlijk bedanken. Ten eerste Jan Duijndam, die als natuurboer in de Polder van Biesland actief is en mij de eerste inzichten in de sociale effecten van zijn natuurgericht bedrijf heeft gegeven. Jet van der Duyn-Schouten is hierin belangrijk geweest. Als project secretaris van de Vrienden van Biesland heeft zij mij in

contact heeft gebracht met omwonenden en zij heeft mij inzicht gegeven in het succes van de Vrienden van Biesland. Ook de (telefoon) gesprekken met Annette Harberink en Floor Dijkstra hebben mij geholpen om de juiste onderzoeksvragen te stellen en door hun enthousiasme hebben zij mij extra gemotiveerd. Ook Jaap Starkenburg, directeur van stichting IJsselandschap, heeft richting gegeven aan het begin van dit onderzoek. Als laatste wil ik mijn begeleider Henk de Haan bedanken. In de gesprekken over deze thesis wist hij mij de juiste richting op de sturen en hielp hij bij het structureren van mijn onderzoek, als deze even verdwenen was. Nogmaals: iedereen hartelijk bedankt!

Anna Veltman

Augustus 2012

SUMMARY

In this thesis I explore the relationship between people and their everyday environment. I use two case studies to investigate the influence of landscape management on the bonding people have with a natural area, located in their everyday environment.

The motives for this thesis are various: the ongoing discussions about nature management and nature policy in the Netherlands, the changes in the Dutch agriculture, the realization of the program for water safety 'Room for the River' and my personal interests made me to do research on this topic. All these themes come together in the realization of the Natuurderij Keizersrande, which is going to be located in the floodplains north of the city Deventer. The Natuurderij Keizersrande is going to be a farm in the floodplains where water safety, nature management, dairy farming and recreation come together. The Natuurderij Keizersrande is looking for ways to connect the inhabitants of Deventer en Diepenveen. The two research questions which are central in this thesis are: *What is the influence of the type of nature conservation on the place attachment?* And: *How can the Natuurderij Keizersrande apply this knowledge to connect the inhabitants of Deventer en Diepenveen?*

First, a literature study is carried out to investigate the interactions between people and their environment. Based on this literature study, I conclude that place attachment develops when people are interactive with a place. Due to this interaction, experiences are made possible. These experiences can result in form of place attachment. Place attachment consists of two five dimensions: familiarity, belongingness, place identity, rootedness and place dependency. Time is an important factor, the development of place attachment is a constant process in which the landscape itself is a variable. The type of landscape is thus providing a particular experience, which automatically leads to a certain type of attachment.

The role of landscape management on place attachment is empirically researched in this thesis. Two types of nature management are compared: nature management by an organisation and nature management by a farmer. An exploratory survey (111 respondents) made

it possible to distinguish four types of attachment. These four types are further investigated by the use of a qualitative method. In 15 interviews the bond that people feel with a nature area in their living environment is further researched. The results of the survey and the interviews indicate that place attachment with a nature area managed by a farmer is stronger than the attachment people feel with a nature area managed by an organization. Two explanations are given. First, the presence of a farmer gives the landscape 'a face', people have the opportunity to get to know the person who takes care of the landscape management. The farmer is a person with whom people can identify with, in contrast with organization. Second, the nature management by a farmer gives people the opportunity to interact. For example: people can participate in activities on the farm, they can help with the nature management or buy products produced on the farm. These activities are made possible by the agricultural nature management, which can result in a wide range of experiences. These experiences can result in place attachment.

The advice given to the Natuurderij Keizersrande is focused on providing pleasant experiences. To make such experiences possible, it is necessary that the fields and the farm of the Natuurderij Keizersrande is freely accessible. Also the provision of information and the possibility to join activities on the farm are conditions for the realization of attachment. Meaningful experiences can be offered by staging the events related to the farm, the nature conservation and the water management. Besides experiences, the attachment with the Natuurderij Keizersrande can be strengthened by selling products produced on the farm. The main advice to the Natuurderij Keizersrande: place attachment does not develop by itself. Attachment develops as a result of pleasant experiences, these experiences have to be offered by the Natuurderij Keizersrande to make attachment possible.

SAMENVATTING

Dit onderzoek gaat in op de relaties die omwonenden aangaan met hun alledaagse leefomgeving. Aan de hand van twee case studies is onderzocht welke invloed landschapsbeheer heeft op de binding die omwonenden voelen met een natuurgebied in hun omgeving.

Er zijn verschillende aanleidingen voor dit onderzoek: de discussies rondom het Nederlandse natuurbeleid, de ontwikkelingen in de landbouw, het realiseren van het programma Ruimte voor de Rivier en mijn persoonlijke interesse. Al deze thema's komen bijeen op de Natuurderij Keizersrande bij Deventer. Hier worden waterberging, natuurbeheer, melkveehouderij en recreatie in de uiterwaarden gecombineerd en uitgevoerd door een boer. De Natuurderij Keizersrande is op zoek naar verbindingen met de bewoners van Deventer en Diepenveen. De twee onderzoeksvragen die centraal staan in dit onderzoek zijn dan ook: *Wat is de invloed van het type natuurbeheer op het ontstaan van een binding tussen het landschap en omwonenden?* En: *Hoe kan de Natuurderij Keizersrande deze kennis inzetten om zo de omwonenden met zich te verbinden?*

Aan de hand van een literatuurstudie over de relaties tussen de mens en zijn omgeving, stel ik dat de binding tussen mens en landschap ontstaat wanneer mensen activiteiten ondernemen in het landschap, hierdoor doen zij ervaringen op die leiden tot een binding. De binding met een landschap bestaat uit verschillende componenten: men kan zich vertrouwd voelen in een landschap, zich er voelen toebehoren, mensen kunnen hun identiteit aan het landschap ontleen, mensen kunnen hun 'roots' er hebben of mensen kunnen afhankelijk zijn van een landschap. Tijd is hierin een belangrijke factor, het ontwikkelen van een binding is een voortdurend proces, waar het landschap de variabele is. Hierdoor is het soort landschap sturend voor het soort ervaring en hiermee het soort binding dat een individu ontwikkelt.

De rol van het landschapsbeheer op de binding met het landschap is in dit onderzoek empirisch onderzocht. Twee soorten landschapsbeheer worden hier met elkaar vergeleken: natuurbeheer door een boer en natuurbeheer door een organisatie. Aan de hand van een verkennende enquête (111 respondenten) heb ik vier typen betrokkenheid onderscheiden. Aan de hand van deze typen heb ik doormiddel van 15

interviews de binding die mensen voelen met een natuurgebied in hun woonomgeving onderzocht. Uit de enquêtes en interviews blijkt dat omwonenden zich sterker verbonden voelen met een gebied beheerd door een boer dan met een natuurgebied beheerd door een organisatie waar dynamische natuur wordt nagestreefd. Hiervoor zijn de volgende verklaringen: mensen herkennen het landschap beheerd door een boer, zij voelen zich hier vertrouwd. De aanwezigheid van een boer maakt dat het landschap letterlijk en figuurlijk een gezicht krijgt. Daarnaast maakt deze aanwezigheid het mogelijk voor omwonenden om actief betrokken te raken: zij kunnen deelnemen aan activiteiten op de boerderij, mee helpen aan het landschapsonderhoud en producten kopen. Deze activiteiten die door het beheer mogelijk zijn in het gebied, maakt dat omwonenden een prettige ervaring op kunnen doen, waardoor hun verbondenheid met het gebied groeit.

Het advies aan de Natuurderij Keizersrande is gericht op het aanbieden van een prettige ervaring, welke mogelijk wordt gemaakt door het openstellen van het gebied, informatievoorziening of deelname aan activiteiten. Bijzondere ervaringen kunnen worden aangeboden door gebeurtenissen gerelateerd aan de thematiek van het bedrijf aan te bieden en ze hierdoor beleefbaar te maken voor de omwonenden van Deventer en Diepenveen. Naast ervaringen is het aanbieden van producten een manier om binding te kunnen ontwikkelen. De belangrijkste boodschap voor de Natuurderij Keizersrande is dan ook: binding ontstaat niet zomaar, maar ontwikkelt zich aan de hand van ervaringen, deze ervaringen moeten echter wel aangeboden worden.

INHOUD

1. Inleiding.....	11
Aanleiding voor onderzoek.....	12
Probleemstelling.....	14
Doelstelling en doelgroep.....	14
Vraagstelling.....	14
Opzet van deze thesis.....	15
2. De Natuurderij Keizersrande.....	17
3. Multifunctionele landbouw en agrarisch natuurbeheer in Nederland	21
Van monofunctionele landbouw naar multifunctionele landbouw.....	22
<i>Multifunctionele landbouw en verbinding.....</i>	<i>23</i>
<i>Verschillende vormen van verbreding en verbinding met burgers.....</i>	<i>23</i>
Natuurbeheer in Nederland.....	24
<i>Agrarisch natuurbeheer.....</i>	<i>26</i>
Natuurbeheer en mensen: natuurbeelden.....	26
4. Binding tussen mens en landschap.....	31
Wat is 'binding' met het landschap?.....	32
Waaruit bestaat binding?.....	34
<i>Identiteit.....</i>	<i>34</i>
<i>Afhankelijkheid.....</i>	<i>35</i>
<i>Vertrouwdheid.....</i>	<i>35</i>
<i>Toebehoren.....</i>	<i>36</i>
<i>Roots.....</i>	<i>36</i>
Welke typen bindingen zijn er te onderscheiden?.....	37
Wat betekenen deze bindingen in de praktijk?.....	38
Wat is de rol van het landschap in het verbinden van mensen?.....	38
Binding als proces.....	39
De belevingseconomie: het landschap als evenement?.....	41
<i>Het landschap als podium: 'staging'.....</i>	<i>42</i>
<i>De theorie van een belevenis.....</i>	<i>42</i>
<i>Van de belevingstheorie naar beleving in de praktijk.....</i>	<i>45</i>
<i>Van beleving naar verbinding .....</i>	<i>45</i>

5. Methoden.....	49
Onderzoeksvragen.....	50
Case studies.....	51
Onderzoeksactiviteiten.....	52
Oriënterend onderzoek.....	52
Explorerend onderzoek aan de hand van enquêtes.....	52
Verdiepend onderzoek aan de hand van interviews	57
Weergave en analyse van de data.....	57
 6. De binding in de praktijk.....	 61
Gebiedsomschrijving.....	62
Typen verbondenheid: resultaten van de enquêtes.....	62
Natuur, landbouw en bindingen: resultaten van de interviews.....	65
Gedachten over natuur.....	65
Gedachten over landbouw.....	67
Gedachten over de mogelijke combinatie natuur en landbouw.....	68
 7. Binding en de rol van het landschapsbeheer.....	 71
Hoe voelen omwonenden zich verbonden met de Ossenwaard en de Polder van Biesland?.....	72
Hoe denken mensen over de combinatie van natuur en landbouw?.....	73
Hoe belangrijk is ‘de natuur’ en ‘de cultuur’ voor het ontwikkelen van een binding?	73
Welke verbinding zoekt de Stichting Keizersrande?.....	74
Randvoorwaarden gesteld door de Stichting Keizersrande.....	76
 8. De invloed van natuurbeheer en advies aan de Natuurderij Keizersrande.....	 79
Invloed van type natuurbeheer op de binding.....	80
Advies aan de Natuurderij.....	81
Advies voor het scheppen van waardevolle ervaringen op de Natuurderij Keizersrande.....	81
Advies voor het creëren van actieve betrokkenheid.....	82
Communicatie en het berkeiken van mensen.....	85
 9. Discussie.....	 89
Resultaat van deze thesis.....	90
Evaluatie onderzoeksmethoden en case studies.....	90
Vervolg onderzoek.....	91

Foto: koeien in de uiterwaarden van de toekomstige Natuurderij
Keizersrande en bebouwing van Deventer, eigen foto.

1. INLEIDING

1. INLEIDING

Deze thesis is geschreven ter afsluiting van de master Sociaal Ruimtelijke Analyse, een specialisatie van de master Landschapsarchitectuur, aan de Wageningen Universiteit. Deze specialisatie legt de nadruk op de interactie tussen mensen en hun dagelijkse omgeving. Het hoofdstuk licht het onderwerp en de aanleiding voor dit onderwerp toe. Dit wordt gevolgd door de doelstelling en de vraagstelling. Dit hoofdstuk sluit af met een beschrijving van de opbouw van deze thesis.

Dit onderzoek gaat in op de relaties die omwonenden aangaan met hun alledaagse leefomgeving. Door middel van een literatuurstudie wordt in deze thesis onderzocht hoe mensen een binding kunnen aangaan met hun alledaagse leefomgeving. Vervolgens wordt er op empirische wijze onderzocht hoe omwonenden verbonden zijn met twee verschillende natuurgebieden, die ook op verschillende manieren worden beheerd. Eén natuurgebied wordt op traditionele wijze beheerd door een organisatie, het andere natuurgebied wordt beheerd door een boer. Deze twee case studies geven inzicht in de rol die een boer speelt in de verbinding met omwonenden. Hiermee raakt deze thesis drie relevante thema's: de discussie rondom het huidige natuurbeleid, de verbinding die mensen voelen en zoeken met hun omgeving en de rol die de natuurboeren hierin kunnen spelen. Ook draagt deze thesis bij aan de ontwikkeling van de Natuurderij, een nog te realiseren project in de uiterwaarden bij Deventer waar natuur, landschap, landbouw en burgers samen komen.

Aanleiding voor onderzoek

Er zijn verschillende aanleidingen voor dit onderwerp. Deze aanleidingen zijn gebaseerd op ontwikkelingen in het beleid, de ontwikkelingen in de landbouw als wel persoonlijke interesse.

De voortdurende discussie en veranderingen in het natuurbeleid in Nederland is een belangrijke aanleiding voor dit onderzoek. Zo zijn de afgelopen jaren niet alleen de ecologische aspecten van het natuurbeleid belangrijk geworden, ook het belang van natuur voor de mens heeft meer aandacht gekregen. Het belang van de gebruikswaarde en de belevingswaarde van de natuur wordt erkend. Deze erkenning van de

gebruikswaarde van natuur wordt ook wel de 'vermaatschappelijking' van het natuurbeleid genoemd. Daarnaast is ook de definitie van natuur binnen het beleid breder geworden. Het beleid richt zich tegenwoordig niet alleen meer op erkende natuurgebieden, maar ook op agrarische cultuurlandschappen en groene zones in steden (Buijs, 2009). Onder het mom van economische crisis ligt het natuurbeleid in Nederland voortdurend onder vuur; de ontwikkeling van de ecologische hoofdstructuur is deels uitgesteld, in sommige gebieden zelfs geannuleerd en afhankelijk van het zittende kabinet worden er andere bedragen en percentages genoemd om te bezuinigen op natuurontwikkeling en beheer.

De opkomst van en het onderzoek naar 'agrarisch natuurbeheer' is een ook een aanleiding voor dit onderzoek. Agrarisch natuurbeheer wordt gezien als een voordelig alternatief voor het 'traditionele natuurbeheer' dat wordt uitgevoerd door organisaties zoals Staatsbosbeheer. Wanneer de natuur beheerd wordt door boeren is dat vaak niet alleen een goedkopere manier van beheren, maar biedt het ook de boeren een aanvullend inkomen. Ook ecologisch gezien behalen boeren goede resultaten met hun natuurbeheer. Vanuit een economisch en ecologisch perspectief wordt er al onderzoek naar agrarisch natuurbeheer verricht. De 'sociale kant' van agrarisch natuurbeheer en hiermee de binding die mensen voelen met een door boeren beheerd natuurgebied, is nog niet onderzocht.

Ook de onzekere positie van de landbouw in Nederland is een aanleiding voor dit onderzoek. Door globalisering, vergaande technische ontwikkelingen en marktwerking zou men kunnen stellen dat landbouw niet meer noodzakelijk is in Nederland. Men kan zich afvragen of de landbouw in Nederland nog wel een toekomst heeft. Echter, naast de voedselproductie heeft de landbouw in ons land nog talloze andere functies, waarvan misschien het beheren van een aantrekkelijk landschap waarmee mensen zich verbonden kunnen voelen één van de belangrijkste functies is. Misschien is het aanbieden en beheren van een aantrekkelijk landschap wel de taak van de toekomstige landbouw in Nederland? De vergoeding voor het beheren van natuurgebieden kan voor bestaande boeren een mogelijkheid zijn hun bedrijf voort te blijven zetten. Ook kan agrarisch natuurbeheer kansen bieden voor startende ondernemers die een landbouwbedrijf willen starten, zonder zicht op overname van een

bedrijf in de familie. Wanneer een ondernemer een agrarisch bedrijf wil starten, zonder dit over te nemen binnen de familie, is dit tegenwoordig in Nederland financieel bijna onhaalbaar. Een samenwerking met bijvoorbeeld een terrein beherende organisatie kan deze ondernemers toch een kans bieden. Het uitbreiden van het areaal agrarisch natuurbeheer biedt dus kansen voor ondernemers. Om dit te kunnen verantwoorden is er daarom naast economisch en ecologisch onderzoek ook onderzoek nodig naar de sociale kant van deze beheersvorm.

De ‘ontmenging’ van natuur en landbouw is ook een aanleiding geweest voor de keuze van dit onderwerp. Voor de intensivering van de landbouw (voor 1945) was natuur een vanzelfsprekend onderdeel van het agrarisch bedrijf. Sindsdien raken landbouw en natuur steeds verder van elkaar gescheiden, soms worden agrarische gronden uit productie genomen en tot nieuwe natuur omgevormd. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat ontwikkeling van deze ‘nieuwe natuur’ de verbinding tussen omwonenden en het landschap aantast (Buijs, 2009). Ik heb mij altijd afgevraagd wat de ontwikkeling van deze nieuwe soms ontoegankelijke natuur betekent voor de verbondenheid met het landschap. Persoonlijk vermoed ik dat omwonenden en recreanten graag in een landschap zijn dat zij herkennen, waar zij zich vertrouwd bij voelen en waarmee zij zich kunnen identificeren. Dit gevoel heb ik samengevat als ‘verbondenheid’. Ik vermoed ook dat verbondenheid met de directe leefomgeving in het licht van globalisering steeds belangrijker wordt. Ik vind het interessant om te onderzoeken of de verweving van natuur, voedselproductie en recreatie in het agrarisch natuurbeheer er toe kan bijdragen of mensen zich sterker verbonden voelen met hun omgeving. Wanneer natuurontwikkeling gecombineerd wordt met landbouw, spreken we van ‘agrarisch natuurbeheer’. Ik vraag mij dan ook af of men zich meer verbonden voelt met een natuurgebied wanneer deze wordt beheerd door een boer.

Het programma ‘Ruimte voor de Rivier’ voor waterveiligheid in Nederland is een belangrijke aanleiding voor deze thesis. De Nederlandse rivierendelta moet soms grote hoeveelheden water in korte tijd verwerken. Om het overstromingsrisico te verkleinen heeft Rijkswaterstaat het programma Ruimte voor de Rivier gestart. Door meer ruimte voor de rivieren te creëren, kunnen de hoge waterstanden

beter worden gereguleerd. Op meer dan 30 locaties in Nederland worden maatregelen genomen om de rivieren meer ruimte te geven om vrijer te laten stromen. Deze maatregelen hebben grote invloed op het landschap en worden dan ook zo ontworpen dat de ruimtelijke kwaliteit rondom deze locaties wordt verbeterd. De IJssel bij Deventer is één van deze locaties. In de Keizers- en Stobbewaarden, ten noorden van Deventer, wordt in een gebied van 200 hectare ruimte voor de rivier gecreëerd.

De specialisatie Sociaal Ruimtelijke Analyse legt de nadruk op het onderzoek naar de interactie tussen de mens en zijn omgeving. De academische aanleiding voor dit onderzoek is dan ook het onderzoeken en vormgeven van de relatie tussen de mens en zijn dagelijkse leefomgeving. Een belangrijke vraag is dan ook: welke rol heeft de boer in het beheren van het landschap op de relatie die omwonenden met het landschap aangaan? Rijkswaterstaat spreekt over ‘het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit’. Wanneer we ruimtelijke kwaliteit opvatten als gebruikskwaliteit voor omwonenden, draagt agrarisch natuurbeheer hier dan aan bij? In Deventer komen de bovengenoemde thema’s bijeen op de Natuurderij Keizersrande: hier wordt waterberging, natuurbeheer, melkveehouderij en recreatie in de uiterwaarden gecombineerd onder het beheer van een boer. Deze ondernemer gaat in de toekomst naast het water- en natuurbeheer 70 koeien melken in de uiterwaarden. Dit project heet ‘De Natuurderij Keizersrande’ en is geïnitieerd door grondeigenaar Stichting IJssellandschap. Naast dit agrarisch natuurbeheer is het voor de ondernemer belangrijk om de bewoners van Deventer en Diepenveen te verbinden aan het bedrijf. De Natuurderij Keizersrande wil de achtertuin van Deventer en Diepenveen worden. Om dit project te realiseren, moet er worden gebouwd in de uiterwaarden. Rijkswaterstaat heeft bij uitzondering toestemming gegeven hier voor. Met het realiseren van dit project heeft Rijkswaterstaat voor een nieuw concept gekozen: agrarisch natuurbeheer in de Nederlandse uiterwaarden. De vraag van de Natuurderij Keizersrande is: hoe kunnen de inwoners van Deventer en Diepenveen zich verbinden met het bedrijf?

Probleemstelling

Uit het bovenstaande blijkt dat nader onderzoek naar de relatie tussen omwonenden en agrarisch natuurbeheer gerechtvaardigd is. Als ik dit echter op een abstracter niveau bekijk, dan kan deze relatie omschreven worden als ‘binding’ met het landschap. Om te weten of agrarisch natuurbeheer bijdraagt aan de binding die omwonenden voelen met hun woonomgeving, moet eerst duidelijk worden wat deze binding is en hoe deze binding tot stand komt. De probleemstelling van deze thesis is dan ook: ‘wat is binding met het landschap en hoe komt deze binding tot stand?’

Doelstelling en doelgroep

De doelstelling van deze thesis is het vergroten van de kennis over de sociale impact van agrarisch natuurbeheer. Door te onderzoeken welke rol agrarisch natuurbeheer speelt in de verbinding van burgers met hun alledaagse leefomgeving, kan het heersende dualistische beeld tussen enerzijds boeren en anderzijds natuur worden doorbroken. Ook voor het toekomstige natuurbeleid is dit onderzoek betekenisvol: de natuurontwikkeling en het natuurbeheer in Nederland worden steeds meer gericht op de gebruikskwaliteit voor bezoekers en omwonenden. De uitkomst van dit onderzoek kan dan ook door beleidsmakers worden gebruikt om een keuze voor een bepaald natuurbeheer te motiveren.

Deze doelstelling kan dan ook als volgt worden geformuleerd: het ontwerpen en onderzoeken van de relatie tussen omwonenden en natuurgebieden en aan de hand hiervan concrete aanbevelingen doen aan de Natuurderij.

De ondernemers van de Natuurderij Keizersrande vormen de hoofddoelgroep. Dit onderzoek zal besluiten met een advies voor de Natuurderij Keizersrande, waarin beschreven zal worden hoe zij een binding met de omwonenden kunnen ontwikkelen. De adviezen zullen vooral gericht zijn op de bedrijfsvoering en hoe zij ervaringen kunnen bieden aan bezoekers van de Natuurderij. De adviezen in dit onderzoek zijn in eerste instantie toegepast op de Natuurderij, zodat zij de bevindingen van dit onderzoek kunnen implementeren.

Stichting IJssellandschap als grondeigenaar en Rijkswaterstaat als beleidsvoerder vormen een tweede doelgroep. Het algemene en theoretische gedeelte uit dit onderzoek kunnen zij gebruiken wanneer zij meerdere gebieden op deze wijze willen gaan inrichten. Daarnaast is dit onderzoek interessant voor eenieder die geïnteresseerd is in het ontwikkelen van een type landschap dat omwonenden verbindt.

Vraagstelling

Met dit onderzoek wil ik een concrete bijdrage leveren aan het verbinden tussen bewoners en natuurboeren. De probleemstelling ‘wat is binding met het landschap en hoe komt deze binding tot stand’, geeft wel inzicht in het begrip ‘binding’, maar levert geen concreet advies aan de Natuurderij over het verbinden van omwonenden met het bedrijf. Om dit doel te bereiken, moet de probleemstelling worden toegespitst, door een heldere onderzoeksvraag te stellen. Om concreet advies te geven aan de Natuurderij en zo de doelstelling te bereiken, zijn er twee onderzoeksvragen geformuleerd. De vraagstelling is als volgt:

Wat is de invloed van het type natuurbeheer op het ontstaan van een binding tussen het landschap en omwonenden?

Deze vraag zal worden onderzocht door twee typen landschap met elkaar te vergelijken; een landschap beheerd door een boer en een landschap waar de natuur beheerd wordt door een natuurorganisatie. Wat betekend dit voor de Natuurderij?

Hoe kan de Natuurderij Keizersrande deze kennis inzetten, om zo de omwonenden met zich te verbinden?

Het antwoord op de eerste onderzoeksvraag is een vergelijking tussen de binding die mensen voelen wanneer een natuurgebied beheerd wordt door een boer, of door een natuurorganisatie. De tweede onderzoeksvraag geeft directe adviezen aan de Natuurderij Keizersrande. Deze hoofdvragen zijn op te delen in verschillende deelvragen, welke in hoofdstuk ‘Methoden’ worden behandeld.

Opzet van deze thesis

Omdat de Natuurderij Keizersrande een centrale rol heeft in deze thesis, worden de visie en de doelstellingen van dit bedrijf besproken in het eerste hoofdstuk na deze inleiding (hoofdstuk 2). Daarna volgt een overzicht van de ontwikkeling en de huidige stand van zaken van de multifunctionele landbouw in Nederland (hoofdstuk 3). Agrarisch natuurbeheer, als vorm van multifunctionele landbouw wordt hierin extra belicht. Het blijkt dat er wel onderzoek is verricht naar de ecologische en economische effecten van agrarisch natuurbeheer, maar dat de sociale kant van dit beheer onderbelicht is. Er is vanuit de praktijk te weinig kennis om direct een advies te kunnen geven aan de Natuurderij Keizersrande gericht op het verbinden van omwonenden aan het bedrijf. Dit hoofdstuk wordt gevolgd door een literatuurstudie in hoofdstuk 4. Deze studie gaat over de relaties tussen de mens en zijn omgeving. Ten eerste laat het zien dat er vele theoretische inzichten zijn omtrent ‘binding met het landschap’. Binding met het landschap is mogelijk door het opdoen van verschillende ervaringen, de theorieën over ervaringen worden ook in de literatuurstudie behandeld. Het laat ons zien dat er weinig empirisch onderzoek is verricht naar deze binding en de specifiek de rol van beheer in het verbinden van mensen met een specifieke plek. Ten tweede geeft deze literatuurstudie inzicht in het voortdurende proces dat voorafgaat aan de ontwikkeling van de verbondenheid tussen mensen en een landschap. Het inzicht in dit proces, geeft structuur aan dit onderzoek. Het vormen van een binding met een plek is namelijk een voortdurend proces, dat afhankelijk is van verschillende componenten en activiteiten. Deze componenten bieden handvatten voor verder onderzoek naar de binding tussen mensen en hun omgeving. Verder onderzoek is nodig, want ook uit de literatuurstudie blijkt dat er te weinig aanknopingspunten zijn om de Natuurderij een concreet advies te geven. Voor verder onderzoek kies ik dan ook voor twee case studies, waarin twee vormen van natuurbeheer worden vergeleken. Met behulp van concepten over binding uit literatuurstudie onderzoek en vergelijk ik de binding die omwonenden met de twee verschillende gebieden hebben. Dit doe ik aan de hand van een aantal deelvragen, opgesteld in hoofdstuk 5. Hoe dit empirische onderzoek is opgezet, welke onderzoeksmethoden, onderzoeksactiviteiten en

welke begrippen uit de literatuur er worden toegepast en op welke studielocaties het onderzoek wordt uitgevoerd staat beschreven in hoofdstuk 5. De resultaten van dit onderzoek worden gepresenteerd in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 worden deze resultaten gebruikt om de deelvragen van dit onderzoek te beantwoorden. In hoofdstuk 8 worden de twee onderzoeksvragen beantwoord; er wordt beantwoord hoe mensen een binding aangaan met een landschap en er wordt een advies gegeven aan de Natuurderij, over hoe zij een verbinding kunnen ontwikkelen met hun omwonenden. In dit laatste hoofdstuk vindt ook de discussie plaats. Hier wordt kritisch terug gekeken op de gebruikte wijze van onderzoek en mogelijke stappen voor vervolg onderzoek.

Foto: de aanleg van de terp voor de Natuurderij Keizersrande, foto gemaakt door Boskalis.

2. NATUURDERIJ KEIZERSRANDE

2. DE NATUURDERIJ KEIZERSRANDE

In de Keizers- en Stobbenwaarden langs de IJssel ten Noorden van Deventer, wordt de Natuurderij Keizersrande gerealiseerd. Op deze nieuwe landgoedboerderij komen natuurontwikkeling, waterberging, biologische landbouw en recreatie samen. Het landelijke project Ruimte voor de Rivier en de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur hebben aanleiding gegeven tot dit project. Om overstromingen in de toekomst te voorkomen worden in heel Nederland diverse projecten gerealiseerd om knelpunten bij grote rivieren aan te pakken, om zo de doorstroming van water te bevorderen. Ten noorden van Deventer zit een dergelijk knelpunt. Om het water in de toekomst makkelijker af te voeren worden in de lage delen van de Keizers- en Stobbenwaarden geulen gegraven naast de rivier. Deze riviervverbreding geeft nieuwe kansen voor dynamische natuur. Eeuwenlang pachtten verschillende boeren grond in de uiterwaarden bij Deventer. Per januari 2010 heeft de grondeigenaar Stichting IJssellandschap alle pachtcontracten beëindigd. Stichting IJssellandschap kiest er niet voor om de gronden om te vormen tot dynamische natuur, maar laat het beheer uitvoeren door een boer. Natuur, landbouw, economie en recreatie worden zo met elkaar verenigd op de Natuurderij Keizersrande. Annette Harberink is de ondernemster die deze taak op zich zal nemen.

De Natuurderij Keizersrande zal op 170 hectare uiterwaarden 80 melkkoeien met bijbehorend jongvee gaan houden. Deze biologisch dynamische boerderij zal gecombineerd worden met natuurbeheer, uitgevoerd naar het Wageningse concept 'Boeren voor Natuur' van Alterra. Dit houdt in dat er op het bedrijf geen mineralen van buitenaf worden aangevoerd. De bedrijfsvoering wordt dus biologisch, gesloten en staat geheel ten dienste van de natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Kortom: de gehele exploitatie van het landgoed staat ten dienste van natuur- en landschapswaarden. Ook de recreatie krijgt op de Natuurderij Keizersrande een prominente plek en zal kunnen profiteren van de samenhang van natuur en landbouw. Jaap Starkenburg, directeur van Stichting IJssellandschap noemt de kern van de filosofie achter de Natuurderij Keizersrande: de mens, die als beheerder een verrijkende invloed heeft op de kracht van de natuur en het water (Corporaal, 2004).

Om de Natuurderij Keizersrande te realiseren wordt er buitendijks in de uiterwaarden een terp aangelegd waarop de boerderij wordt gebouwd. Bij hoogwater zijn er waterkerende wanden die maken dat de koeien droog blijven. Op deze terp komt er naast een potstal een ontvangstruimte waar omwonenden, het bedrijfsleven of scholen gebruik van kunnen maken. Deze mensen zijn de hele dag door welkom om de werkzaamheden op het bedrijf te ervaren. Dit alles wordt modern en imposant vormgegeven.

Zowel het erf als de uiterwaarden van de Natuurderij worden opengesteld voor publiek. Door paden en uitzichtpunten wordt het gebied optimaal toegankelijk gemaakt voor recreanten en natuurliefhebbers. Zo zien de bezoekers, en mogelijk de uiteindelijke consumenten, waar hun voedsel vandaan komt en wordt zo er betrokkenheid gecreëerd. De producten die van de koe afkomstig zijn, worden verkocht met een duidelijke verpakking zodat de herkomst duidelijk zichtbaar is. Op deze wijze groeit het bewustzijn van de bezoeker en diens betrokkenheid bij het landgoed en de bedrijfsvoering. Om deze verbinding nog verder uit te werken is de Natuurderij Keizersrande op zoek naar verbindingen met de bewoners van Deventer en Diepenveen, omliggende scholen en het bedrijfsleven. Om mensen actief te betrekken is de Stichting Keizersrande opgericht; deze stichting heeft tot doel brede doelgroepen de Natuurderij Keizersrande te laten ontmoeten en beleven. De stichting wil dit realiseren door het ontwikkelen van educatieve activiteiten, het ter beschikking stellen van ruimtes op het bedrijf, het verstrekken van informatie en het faciliteren van verschillende culturele initiatieven (Dijkstra & Harberink, 2012).

Alleen 'openstellen' is voor ondernemster Annette Harberink niet voldoende. Zij willen één of andere wijze mensen een mogelijkheid geven om een relatie aan te gaan met de Natuurderij Keizersrande. Welke verbindingen dit zijn en hoe zij dit gaat vormgeven weet zij nog niet precies. Het blijkt ook moeilijk om hier al mee bezig te zijn, omdat de Natuurderij Keizersrande nog niet is gerealiseerd. Wel merken zij nu al dat er veel interesse en betrokkenheid is vanuit Deventer en Diepenveen.

sfeerbeeld de Natuurderij Keizersrande, foto: stichtingijssellandschap.nl

Foto: koeien in de uiterwaarden van de toekomstige Natuurderij
Keizersrande, eigen foto.

3. MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW EN AGRARISCH NATUURBERHEER IN NEDERLAND

3. MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW EN AGRARISCH NATUURBEHEER IN NEDERLAND

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de literatuur over het natuurbeleid en agrarisch natuurbeheer in Nederland. De literatuur besproken in dit hoofdstuk bestaat voornamelijk uit vakbladen, evaluaties en beleidstukken. Dit hoofdstuk vormt hiermee een eerste verkenning van de relatie tussen mens en landschap. Het gaat hier met name om het beleid en de effecten van de huidige integratie tussen landschap en maatschappij. Hiermee geeft dit hoofdstuk al gedeeltelijk een antwoord op de problematiek van de relatie tussen mens en landschap.

Van monofunctionele landbouw naar multifunctionele landbouw

Voor de Tweede Wereldoorlog waren natuur, samenleving en landbouw sterk met elkaar verbonden. Natuur was een vanzelfsprekend onderdeel van het landbouwbedrijf. Ook de maatschappij was verbonden met de landbouw: door familie relaties, recreatief gebruik maar ook door de voedselvoorziening.

Hoe de Nederlandse landbouw zich in de afgelopen eeuwen heeft ontwikkeld is te lezen in 'Five centuries of farming, a short history of Dutch agriculture' (Bieleman 2010). Voornamelijk de ontwikkeling van de landbouw na 1945 zijn voor dit onderzoek relevant, gezien de landbouw sinds die periode steeds verder is geïntensiveerd; schaalvergroting en specialisatie zorgden voor een steeds sterkere scheiding tussen landbouw en natuur. Ruilverkaveling scheidde natuur en landbouw en de agrarische productie groeide fors. Na de jaren zestig is de economie gegroeid, wat samen ging met grote kostenstijging voor productie en prijsdaling van de producten. Om hetzelfde rendement te behalen moest de landbouw steeds zijn schaal vergroten om het inkomen zeker te stellen. Dit ging samen met intensivering, mechanisatie en specialisatie en zette door tot midden in de jaren tachtig, zonder veel maatschappelijke weerstand. Echter hierna begon er wat te veranderen. In de jaren tachtig ontstonden er politieke maatregelen tegen de overproductie en ook het

maatschappelijk verzet tegen de intensieve productiemethoden nam toe. Soms zegt men dat het einde van de landbouw in Nederland inzicht is. Het aantal boeren in Nederland daalt nog steeds, er zijn echter ook nog steeds boeren die hun bedrijf voortzetten en succesvol zijn. Het grootste deel van het landgebruik in Nederland zal waarschijnlijk agrarisch blijven, toch is er een verschuiving gaande. Het Nederlandse platteland is niet meer het exclusieve domein van de primair producerende boeren. Het platteland wordt steeds vaker beschreven als een multifunctioneel consumptiegebied en er zijn boeren die daar op eigen wijze hun bedrijf op aanpassen.

In 1997 is het boek 'Atlas van het Vernieuwd Platteland' (Van Broekhuizen et al., 1997) uitgegeven. Hierin wordt beschreven welke veranderingen er in de landbouw gaande zijn, vanaf de jaren tachtig. Opvallend is dat naast het beleid van productiebeperking, is er ook een verandering in gang gezet om de burger weer te betrekken bij de landbouw. Deze verandering is zeer belangrijk geweest voor de ontwikkeling van de landbouw in Nederland. Sommige boeren en tuinders gingen hun landbouwactiviteiten verbreden, door zich te richten op andere activiteiten dan het primaire produceren. In de 'Atlas van het vernieuwend Platteland' wordt beschreven dat deze 'plattelandsvernieuwing' vanaf de midden jaren tachtig in een stroomversnelling zat. Hiervoor zijn drie verschillende redenen aangegeven. Ten eerste is deze verbreding van de landbouw voor de plattelandsbewoners een mogelijkheid om de toekomst van het eigen bedrijf en de eigen streek zelf te beïnvloeden. Ten tweede lag er een maatschappelijke vraag naar meer natuur, nieuwe vormen van ontspanning, naar natuurzuivere producten en leefbaarheid. Ten derde was er een veel aandacht vanuit het beleid naar deze plattelandsvernieuwing. Het karakter van deze verbrede landbouw maakte dat het in de loop van de tijd steeds vaker 'multifunctionele landbouw' werd genoemd. Er bestaan hiervan vele verschillende definities. Potter en Burney (2002) in Woods (2011) zeggen hierover dat 'multifunctionele landbouw niet alleen voedsel produceert, maar ook duurzame landschappen ontwikkelt, de biodiversiteit beschermt, werkgelegenheid creëert en bijdraagt aan de leefbaarheid van landelijke gebieden'.

Multifunctionele landbouw en verbinding

‘Multifunctionele Landbouw in Nederland, meer dan boeren alleen’ van Kierkels et al uit 2012 geeft een overzicht van de huidige stand van zaken van de multifunctionele landbouw in Nederland. De auteurs geven aan dat het verbinden tussen de burger, de natuur en de voedselproductie steeds meer een hoofdthema lijkt te worden binnen de multifunctionele landbouw. Er wordt gesteld dat multifunctionele bedrijven steeds meer mensen op het erf krijgen; als klant, recreant, cliënt of vrijwilliger. Dit is opvallend wanneer men dit vergelijkt met de rest van de landbouw waar steeds minder mensen het bedrijf bezoeken. Hierdoor speelt de multifunctionele landbouw een belangrijke rol bij de herovering van een plek voor de landbouw in de maatschappij. De auteurs onderscheiden vijf verschillende typen verbondenheid; van eenmalig contact met de boerderij tot gedeelde verantwoordelijkheid. De rol van de burger op het bedrijf is hier de onderscheidende factor. De vijf typen zijn: de bezoeker, de buurman, de goldcartmember, de partner en de medeverantwoordelijke.

In ‘Multifunctionele Landbouw in Nederland, meer dan boeren alleen’ noemen ondernemers vele verschillende redenen om de verbinding met de burger te zoeken. Klantenbinding is genoemd als economische zekerheid en om hun product nog beter te kunnen aanpassen aan de wensen van de consument. Er zijn ook immateriële redenen genoemd, zoals het gevoel van waardering en het contact met mensen. De verbinding van mensen aan het bedrijf is voor sommige boeren tevens een manier om de burger bewust te maken van de natuur, de voedselproductie en de standpunten van de ondernemer. Het is ook een wisselwerking: burgers kunnen innovatieve ideeën aandragen. In ieder geval kan het contact zorgen voor wederzijds begrip.

Verskillende vormen van verbreding en verbinding met burgers

De auteurs van ‘Multifunctionele Landbouw in Nederland, meer dan boeren alleen’ beschrijven de vele verschillende activiteiten die agrarische bedrijven ondernemen naast hun primaire agrarische functie. Geen enkel landbouwbedrijf dat zijn primaire activiteiten verbreedt, is hetzelfde. De multifunctionele landbouw is dus zeer divers, al zijn er wel bepaalde

sectoren te onderscheiden. Er worden vier sectoren onderscheiden: kinderopvang, boerderijverkoop, boerderij-educatie, zorglandbouw, recreatie & toerisme en agrarisch natuurbeheer. Hieronder een beknopt overzicht van deze sectoren en hoe deze werken aan verbinding met burgers, beschreven in ‘Multifunctionele Landbouw in Nederland’.

De kinderopvang is het meest geprofessionaliseerd. Het feit dat de kinderen veel buiten zijn, contact hebben met de dieren en gevoel krijgen voor de seizoenen verbindt de kinderen en ouders met de landbouw.

De boerderijverkoop kan variëren van een hoek in de schuur waar verse producten worden verkocht tot een professionele winkel met ruime openingstijden. Wat vooropstaat is dat de producten direct of via korte ketens worden afgezet. Hierdoor leren de consument en de producent elkaar kennen. Dit heeft tot gevolg dat er klantenbinding ontstaat, de relatie tussen stad en platteland wordt versterkt en de klanten worden meer bewust van gezond en lekker eten. Het bezoek aan een boerderijwinkel wordt vaak als beleving gezien.

De zorglandbouw is zeer divers; ouderenzorg, verslaafden, gehandicapten, re-integratie, jeugdzorg. Toch is er één overeenkomst: de boerderij biedt een nuttige dagbesteding die het zelfvertrouwen, de zelfstandigheid en het verantwoordelijkheidsgevoel stimuleert. De boerderij speelt een belangrijke rol in het dagelijks leven van de zorgafnemer, waardoor deze zich verbinden met het bedrijf.

Recreatie en toerisme vormde ooit de voorhoede van de multifunctionele landbouw. Het aanbod van recreatie mogelijkheden op de boerderij kent tegenwoordig vele verschijningsvormen van verblijfs- en dagrecreatie, ook wel agrotourisme genoemd. Beleving is hier het centrale woord. De bezoekers komen voor een totaal pakket van belevingen: de sfeer, de omgeving, de gastheer of -vrouw. Heel belangrijk is het voor de beleving dat de agrarische karakter behouden blijft, dat het duidelijk zichtbaar is dat er sprake is van een echt producerend bedrijf. Door agrotourisme kunnen de mensen het platteland op een positieve manier ervaren. De stad is aangewezen op het buitengebied voor populaire vrijetijdsbestedingen, waar de ondernemers op inspelen.

Agrarisch natuurbeheer is ook een voorbeeld van multifunctionele landbouw. Ondernemers merken dat een aantrekkelijk landschap belangrijk is voor de klanten: de ondernemer vermarkt het landschap

via activiteiten en producten. Het is voor de meeste ondernemers dan ook waardevol om agrarisch natuurbeheer te combineren met andere bedrijfsactiviteiten. Verder stellen de auteurs 'dat multifunctionele landbouw de belevingswaarde van het landschap vergroot omdat ze zich nadrukkelijk naar buiten presenteert en de toegankelijkheid en beleefbaarheid van het landelijk gebied vergroot'. Ook stellen zij dat de sector de stedelingen naar het landelijk gebied trekt en dat de multifunctionele landbouw het verhaal van het gebied kan versterken, het landschap krijgt hierdoor een grotere betekenis en daarmee waardering. Multifunctionele landbouw kan voldoen aan de vraag van de stad, hiermee verschuift de functie van het platteland van een zuiver productie landschap naar een consumptie- en diensten landschap.

Kriekels et al uit 2012 stellen dat multifunctionele landbouw en agrarisch natuurbeheer een rol spelen in de verbinding tussen de burger en het platteland, gezien het karakter van de multifunctionele landbouw is dit een logisch gevolg. Ze maken echter een vergelijking tussen multifunctionele landbouw en de reguliere landbouw. Voor deze thesis wordt het principe van multifunctioneel landgebruik doorgetrokken: namelijk het multifunctioneel gebruik van een natuurgebied. Wanneer het natuurgebied wordt beheerd door een boer en dus multifunctioneel wordt gebruikt, voelen mensen zich dan meer verbonden met dit gebied?

Natuurbeheer in Nederland

Er is veel geschreven over de geschiedenis van het natuurbeheer in Nederland. Joop Schaminée en Eddy Weeda uit 2009 hebben vele jaren ecologische ervaring en geven een beschouwing van natuurbeheer en natuurontwikkeling in Nederland in hun boek '*Natuur als nooit te voren*'. Dit boek geeft inzicht in de geschiedenis, denkbeelden en de huidige stand van zaken. Het is belangrijk om de geschiedenis van het natuurbeheer en natuurontwikkeling te begrijpen, want de actuele discussies over natuurbeheer vinden hun oorsprong al in de negentiende eeuw. In deze paragraaf wordt een kort overzicht gegeven van wat er in dit boek wordt beschreven over de geschiedenis van natuurbeheer en natuurontwikkeling in Nederland.

Het natuurbeheer in Nederland begon vorm te krijgen met de aankoop van het Naardermeer door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, in 1906. Deze vereniging was opgericht door Jac. P. Thijsse om het Naardermeer te behoeden voor de plannen van de gemeente Amsterdam om er een vuilstort van te maken. De aankoop van het Naardermeer staat symbool voor de toenemende belangstelling voor natuur en natuurstudie in Nederland. Deze toenemende belangstelling is in 1958 beschreven in het proefschrift van bioloog Brouwer als 'biologisch reveil'. Deze toenemende belangstelling voor natuurbescherming ging vooral uit van amateurs en niet zozeer vanuit de wetenschap. Waar biologen zich vooral bezighielden met de fysiologie als wetenschappelijke biologie, was het vooral de elite die zich bezig hield met natuurbescherming. Deze elite bestond uit adel met oude landgoederen maar ook mensen die in de industrie 'nieuw geld' hadden verdient. Deze maatschappelijke beweging rond 1900 is een duidelijke reactie op het de waargenomen veranderingen in de leefomgeving; na de agrarische en industriële revolutie werd er een groot areaal woeste gronden in cultuur gebracht. In de jaren zestig en zeventig vond een zelfde soort ontwikkeling plaats; deze werd de 'groene golf' genoemd. Deze groene golf was weer een tegenreactie op de industrialisatie, woningbouw en ruilverkaveling tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog. Deze groene golf was omvangrijker dan het biologische reveil; na de Tweede Wereldoorlog had men meer vrije tijd te besteden en meer besef van de waarde van natuur. Hierdoor groeiden de ledenaantallen van de Vereniging Natuurmonumenten en het Wereld Natuurfonds in deze tijd sterk (Schaminée en Weeda, 2009).

Rond 1900 bestond het natuurbeheer in Nederland voornamelijk uit nietsdoen; men moest niet ingrijpen in de natuurreservaten, de natuur werd in deze tijd geacht zichzelf te redden. Dit betekende overigens niet dat er geen activiteiten in de natuur plaatsvonden; vissen, jagen, riet oogsten en het produceren van hout werden vanzelfsprekend gevonden. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen ook de kwaliteiten van de cultuurlandschappen onder de aandacht. Dit mede dankzij Westhoff, die spreekt over de waarde van halfnatuurlijke vegetatie en het belang van de menselijke invloed hierop. Hiermee groeit het besef dat beheer noodzakelijk is voor behoud van de natuur (Schaminée en Weeda, 2009).

Naast natuurbeheer krijgt ook natuurontwikkeling steeds meer aandacht. Gebaseerd op de visie van Frans Vera zijn er in de jaren tachtig en negentig vele natuurgebieden ontwikkeld. Volgens Vera bestonden oerbossen in Nederland helemaal niet, maar zag Nederland er uit als een parkachtig landschap, voordat de mens zijn intrede deed. Kuddes herbivoren begraasden het landschap zodat er een gevarieerd en open landschap ontstond. Het natuurbeheer door grazers in plaats van mensen sloeg in de jaren negentig aan: de Oostvaardersplassen, De Duursche Waarden, de Gelderse Poort en later ook de Grensmaas werden op deze wijze ontwikkeld en beheerd. Ook plan Ooievaar geeft duidelijk weer hoe er in 1986 werd gedacht over natuurontwikkeling. Dit plan had als doel om de rivieren meer ruimte te geven en ze een natuurlijk verloop te laten kiezen. De intensieve landbouw in de uiterwaarden maakte plaats voor natuurontwikkeling door grote grazers. Hierdoor ontstaat dynamische natuur, waarvan men zich kan afvragen of deze natuur die wordt nagebootst ook daadwerkelijk de natuur is die er was voor de komst van de mens. Naast deze kritiek op de nieuwe natuur, blijkt ook uit sociologisch onderzoek (zie hoofdstuk 4) dat veel mensen nieuwe natuur wel mooi vinden, maar dat zij zich er minder verbonden mee voelen (Schaminée en Weeda, 2009).

De rol van de overheid in het natuurbehoud is vele jaren terughoudend geweest. Al werd in 1912 de Vogelwet ingesteld, toch bleef het natuurbehoud lang een zaak van particuliere initiatieven, zoals die van Natuurmonumenten. Staatsbosbeheer werd in 1899 opgericht door de overheid, voor het beplanten van woeste gronden die ongeschikt waren voor de landbouw. Dankzij Van Dissel, werd de horizon van de organisatie verbreed; de doelstelling 'behoud van natuurschoon' kwam onder zijn leiding in het takenpakket van deze dienst. Pas in 1990 neemt de overheid het beleid omtrent natuur in handen, als het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het Natuurbeleidsplan presenteert. De hoofdzaak van het plan is de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. Ter realisatie van dit plan worden op grote schaal landbouwgronden omgevormd tot natuur. Het soort natuur dat er gerealiseerd moet worden wordt bepaald aan de hand van natuurdoelen, beschreven in het Handboek natuurdoeltypen in Nederland. Op Europees niveau stelt Natura 2000 aanwijzingen voor de te beheren natuurgebieden in de

vorm van Vogel- en Habitat richtlijnen. De financiering en evaluatie van de beheersmaatregelen zijn geregeld via het Programma Beheer. Kortom, tegenwoordig is het Nederlandse natuurbeheer centraal geregeld aan de hand van subsidiestelsels en wordt het succes bepaald aan de hand van soortenlijsten (Schaminée en Weeda, 2009). Schaminée en Weeda zijn positief over dit centrale beleid, want volgens hen is het natuurbeheer in Nederland nu niet meer alleen gericht op het behoud van het verleden, maar gaat het ook juist om een toekomst met nieuwe perspectieven. Ook zetten zij kanttekeningen: door grootschalige bestuur en normstelling zouden de natuurgebieden veel op elkaar gaan lijken.

Dat de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur een paar jaar na het verschijnen van het boek 'Natuur als nooit tevoren' vanwege een economische recessie volledig stil gelegd zou worden, wisten Schaminée en Weeda nog niet. De vraag welke kant het natuurbeheer in de toekomst op zal gaan, laten zij onbeantwoord. Wel geven zij aan dat de kijk van de mens op natuur is veranderd: natuur is voor velen alleen waardevol als bezoekers ervan kunnen genieten. Dit is overeenkomstig met de regeringsnota van 2000 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur'. Ook natuurorganisaties zijn zich de laatste jaren steeds bewuster geworden van de rol van bezoekers (Schaminée en Weeda, 2009). Schaminée en Weeda halen ook Stortelder (2001) aan, door te schrijven dat de vroegere sterke relatie tussen natuur en mens is verbroken. De mens is de laatste jaren los komen te staan van de natuur. Ook de landbouw wordt niet meer bepaald door bodem en water nu door ingrepen ieder land geschikt kan worden gemaakt voor landbouw. Daarmee lijkt het er op dat landbouw vervreemd is geworden van de natuur en de natuurbeheerders vervreemd zijn geworden van de landbouw. Hierdoor is het beheer steeds meer versnipperd geraakt. Bujs (2004) doet met zijn onderzoek naar het gevoelsrendement van natuurontwikkeling hier een interessante aanvulling. Hij concludeert dat natuurontwikkeling door de meeste omwonenden positief wordt ervaren, men vindt het visueel aantrekkelijker. Aan de andere kant blijkt dat men zich minder verbonden voelt. Uit dit onderzoek blijkt dat de scheiding tussen natuur en landbouw er toe leidt dat men zich steeds minder verbonden voelt met het landschap. Mogelijk zou een nieuwe vorm van beheer deze relatie weer kunnen versterken: het agrarisch natuurbeheer.

Wanneer natuur wordt beheerd door een boer, spreken we van agrarisch natuurbeheer. Agrarisch natuurbeheer kent verschillende vormen. Van slootkanten- en akkerranden beheer, weidevogel bescherming tot het beheer van hele natuurgebieden door boeren. In Nederland waren er in 2011 14.000 boerenbedrijven die aan een vorm van agrarisch natuurbeheer deden. Boeren onderhouden delen van in totaal 80.000 hectare natuurgebied, door contracten af te sluiten met natuurorganisaties. Er zijn honderden boeren die land pachten van een natuurorganisaties en hierbij rekening moeten houden met beperkingen in het gebruik om de natuur te laten ontwikkelen. Er zijn echter maar twee bedrijven waar de gehele bedrijfsvoering in het teken staat van natuurbeheer: De Polder van Biesland en Landgoed Twickel. Deze twee bedrijven werken volgens het concept 'Boeren voor Natuur'.

In 2001 heeft Alterra de visie 'Boeren voor Natuur' ontwikkeld. Dit is een visie op de manier van landbouw bedrijven, met kwaliteitsverbetering van natuur en landschap als doel. Deze visie beoogt een perspectief te bieden voor de grondgebonden landbouw, vanuit het besef dat de landbouwsector een belangrijke rol kan spelen in het bereiken van een veelzijdig platteland. Deze visie vormt een middenweg tussen de 'gangbare landbouw' en de onttrekking van landbouwgronden voor natuurontwikkeling door grote beherende natuurorganisaties. Tussen deze twee extremen kan zowel natuur, landschap als voedselproductie bestaan. Boeren voor Natuur is een uitwerking waarbij er economische mogelijkheden liggen om een substantieel deel van het landelijk gebied te laten beheren door boeren (Stortelder, 2001).

In de Polder van Biesland is een pilot project gestart, op de Hoeve Biesland van Jan Duijndam. Er worden op dit bedrijf van buitenaf geen nutriënten meer aangevoerd in de vorm van mest, krachtvoer of ruwvoer. Ook worden er geen bestrijdingsmiddelen gebruikt en wordt de bedrijfsvoering extensiever. Op de Hoeve Biesland zijn wandelpaden en landschapselementen aangelegd (Buizer et al. 2005). De Natuurderij Keizersrande zal ook werken naar het concept Boeren voor Natuur.

Sinds 2004 wordt de natuurgerichte bedrijfsvoering naar de visie Boeren voor Natuur van de Hoeve Biesland geëvalueerd en gemonitord op

drie thema's. Ten eerste 'bedrijfseconomie en -techniek'; hier komen de bedrijfsresultaten aan bod. Ten tweede 'ecologie en water'; hier worden de ecologische aspecten van Boeren voor Natuur geëvalueerd en gemonitord. Het derde thema is 'maatschappij' en sluit het meeste aan op deze thesis. Er wordt hier gemonitord hoe de omwonenden de veranderingen in de Polder van Biesland waarderen. Deze evaluatie wordt geschreven door Alterra, in de publicatie 'Verhalen van Biesland'. Uit deze evaluatie komt vooral naar voren dat het bedrijfsresultaat de afgelopen jaren is gestegen, de toeslag die het bedrijf ontvangt voor de natuurgerichte bedrijfsvoering blijft echter noodzakelijk. Zonder deze toeslag zou het productieresultaat negatief zijn. Uit de evaluatie en monitoring van de vogelstand blijkt er een opleving van het aantal weidevogels. Ook is er een kleine toename in het aantal vleermuizen. Over de stand van de juffers, libellen en dagvlinders is het moeilijk om uitspraken te doen. Uit de monitoring van 2010 is gebleken dat de bezoekers van de Polder van Biesland de veranderingen positief waarderen, de polder positief beoordelen en dat zij zich betrokken voelen bij de polder. Verder blijkt dat inspraakavonden en de activiteiten van de Vrienden van Biesland worden bezocht door betrokkenen en geïnteresseerden (Westerink et al 2010). De maatschappelijke impact van de bedrijfsvoering op de betrokkenen en omwonenden komt in de monitoring en evaluatie wel aan de orde. Echter in welke mate de omwonenden zich verbonden voelen met de polder en welke rol de polder speelt in het dagelijks leven is niet onderzocht.

Natuurbeheer en mensen: natuurbeelden

Het Nederlandse natuurbeleid verschuift van een eenzijdige nadruk op ecologische aspecten, naar een beleid waar ook het belang van de natuur voor de mens centraal staat. Deze vermaatschappelijking van natuur vraagt echter om begrip van de maatschappelijke belangen en visies over natuur. Want, voor begrip en acceptatie van natuurbeheer, is het belangrijk om te begrijpen hoe burgers natuur definiëren en welke relatie zij ervaren met hun natuurlijke leefomgeving in het alledaagse leven. Ecologen, beleidsmakers en natuurbeheerders zijn geschoold in ecologie en natuurbeheer. Burgers hebben vaak andere definities en ideeën over natuur: hierdoor kunnen de idealen over natuur met elkaar in strijd zijn.

Hoe men denkt over de natuur en welke functies aan de natuur worden toegekend zijn bepalend voor het wel of niet accepteren van een bepaald natuurbeleid. De denkwijze over natuur en de functies die men aan natuur toekent, kunnen worden benaderd aan de hand van de natuurbeelden van Buijs, beschreven in zijn proefschrift in 2009: Natuurbeelden van burgers - Publieke visies op natuur en de consequenties voor het natuurbeheer. Hier worden deze natuurbeelden besproken. Omdat de natuurbeelden van Buijs in dit onderzoek worden gebruikt om beter te begrijpen hoe omwonenden agrarisch natuurbeheer waarderen en hoe agrarisch natuurbeheer een rol kan spelen in het verbinden van omwonenden.

Natuurbeelden kunnen gedefinieerd worden als de onderling samenhangende betekenissen die mensen toekennen aan de natuur. Groepen of individuen gebruiken natuurbeelden om de natuurlijke omgeving te begrijpen. Ook kunnen de natuurbeelden helpen in de praktijk, door bijvoorbeeld natuurbeheer of natuurrecreatie om hun beleid daarop af te stemmen. Een individu kan met behulp van natuurbeelden betekenis geven aan zijn natuurervaring. Buijs ziet natuurbeelden als de sociale representaties van de natuur, dit wil zeggen dat men een representatie van natuur vormt doormiddel van sociale processen. In deze theorie ligt de nadruk op de ontwikkeling van alledaagse kennis door sociale groepen. Buijs stelt dat natuurbeelden dus niet puur persoonlijk ontwikkeld zijn, maar voornamelijk worden geproduceerd door communicatie met andere mensen en door bijvoorbeeld de media, natuurbeschermingsorganisaties en recreatieve activiteiten.

Volgens Buijs fungeren de natuurbeelden als culturele hulpbronnen om de natuurlijke omgeving te begrijpen en om hiernaar te handelen in de praktijk. Wanneer de natuurlijke omgeving onderwerp is van een sociaal-politiek conflict, kunnen natuurbeelden worden ingezet om een bepaalde vorm van natuurbeheer te bepleiten of tegen te gaan. De steun voor een bepaald soort natuurbeheer kan worden gevonden door aan te sluiten bij de dominante natuurbeelden. Buijs onderscheidt vier natuurbeelden; het wildernisnatuurbeeld, het brede natuurbeeld, het esthetische natuurbeeld en het functionele natuurbeeld. Mensen van alle de vier natuurbeelden vinden natuurbescherming belangrijk, maar hechten vaak andere waarden aan natuur, ze gebruiken verschillende argumenten of hebben andere

ideeën over schoonheid.

Het eerste natuurbeeld is het wildernisnatuurbeeld. Zelfstandigheid en onafhankelijkheid van de natuur staan hier centraal. De menselijke invloed op de natuur moet zoveel mogelijk beperkt blijven. Burgers interpreteren natuurlijkheid vooral als er geen zichtbare menselijke invloed is, er wordt dan ook wel verwezen naar een soort 'oertoestand' van de natuur, nog voor dat de mens bestond. Dit is voor veel mensen in dit natuurbeeld het ideaal. Binnen het wildernisnatuurbeeld zijn er twee stromingen; waarbij sommigen ingrijpen via natuurontwikkeling wel steunen en anderen vinden dat natuur volledig zijn eigen gang moet gaan. Zij zien alleen ongerepte natuur als echte natuur. De mensen met dit natuurbeeld redeneren 'ecocentrisch'. Dit betekent dat men de intrinsieke waarde van de natuur holistisch benadert; de natuur wordt gezien als een systeem.

Het brede natuurbeeld is ook gebaseerd op de intrinsieke waarde van de natuur. Het verschil echter met het wildernisnatuurbeeld is dat deze natuur op meer individualistische wijze wordt geïnterpreteerd: individuele dieren moeten worden beschermd. Het brede natuurbeeld richt zich op het beperkt ingrijpen van de mens op de natuur, maar beheer is wel nodig als het de gezondheid van individuele dieren of planten ten goede komt. Voor deze groep mensen is de aanwezigheid van mensen in de natuur minder storend dan voor de mensen uit het wildernisnatuurbeeld. De mensen met een breed natuurbeeld hebben een hele ruime definitie van natuur: alle levensvormen zijn onderdeel van de natuur en verdienen bescherming.

Voor mensen met een esthetisch natuurbeeld is natuur belangrijk omdat het schoonheid en prettige ervaringen biedt. Het gebruik van het landschap richt zich voornamelijk op het genieten van natuur, schoonheid en rust. De nadruk ligt dus niet op het materiele gebruik van de natuur als grondstof of landbouw, maar voor het gebruiken voor recreatieve doeleinden. Dit wordt een zwak antropocentrische waarde van natuur genoemd; het natuurbeheer zal zich dan ook richten op het creëren van aantrekkelijke landschappen en het optimaliseren van recreatieve mogelijkheden in het landschap. Mensen met dit beeld hebben een voorkeur voor verzorgde landschappen, waarbij landschapsdiversiteit en goed onderhoud centraal staan: actief ingrijpen in de natuur wordt

niet bezwaarlijk gezien. Ook hier wordt een brede definitie van natuur gehanteerd: cultuurlandschappen en stadsparken worden ook erkend als waardevolle natuurgebieden.

Het enige echt antropocentrische natuurbeeld is het functionele natuurbeeld. In dit natuurbeeld wordt natuur intensief beheerd en is dit beheer vooral gericht op het beschermen en benutten van natuurlijke hulpbronnen voor economische activiteiten. De belangen van recreatie, landbouw en bosbouw staan hierbij centraal. Natuurbeheer is volgens dit natuurbeeld gezien belangrijk, maar de natuur kan wel tegen een stootje; natuur is robuust en flexibel en in staat zich goed aan te passen aan nieuwe omstandigheden.

Deze natuurbeelden helpen om bewust te worden van de verschillende visies op natuur en welke invloed deze visies hebben op de discussies over natuur. In gesprekken over natuur kunnen deze natuurbeelden helpen te begrijpen hoe men over natuur denkt en welke menselijke invloed op natuur men acceptabel vindt.

Dit hoofdstuk heeft een overzicht gegeven van de huidige stand van zaken van de multifunctionele landbouw in Nederland. Dit geeft inzicht in de integratie tussen landbouw en natuur en hiermee is het een eerste verkenning hoe mensen zich verbinden met het landschap. De nadruk in dit hoofdstuk ligt op het agrarisch natuurbeheer. Het blijkt dat er weinig bekend is over de sociale aspecten van agrarisch natuurbeheer. Hoe agrarisch natuurbeheer bijdraagt aan een binding tussen mens en landschap wordt niet theoretisch onderbouwd en is niet empirisch onderzocht. Het is dan ook noodzakelijk om terug te gaan naar de theorie, om studie te doen naar het begrip binding; hoe ontwikkelen mensen een binding met hun dagelijkse omgeving?

Eigen foto.

4. BINDING TUSSEN MENS EN LANDSCHAP

4. DE BINDING TUSSEN MENS EN LANDSCHAP

Het vorige hoofdstuk heeft inzicht gegeven in de ontwikkelingen van de multifunctionele landbouw in Nederland, met speciale nadruk op agrarisch natuurbeheer. Hieruit blijkt dat er onvoldoende geschreven is over de sociale aspecten van agrarisch natuurbeheer en welke rol dit speelt in de verbinding van omwonenden met een gebied, om een advies aan de Natuurderij uit te brengen. Om te onderzoeken hoe mensen een binding aangaan met hun dagelijkse leefomgeving, zal ik in dit hoofdstuk eerst een literatuurstudie verrichten naar de binding die mensen vormen met een landschap. Deze begripsvorming, door een literatuurstudie over 'binding', helpt om dit alledaagse verschijnsel op een abstracter niveau te bekijken. Deze literatuurstudie heeft twee functies; ten eerste om de rol van dit onderzoek in de bestaande theorie te plaatsen. De tweede functie is om het concept 'binding' met het landschap te doorgronden en te begrijpen hoe mensen een binding ontwikkelen en uit welke componenten dit bestaat. Het inzicht in het proces dat maakt dat mensen zich verbonden voelen, geeft structuur aan het vervolg van dit onderzoek. De componenten die zorgen voor binding, bieden namelijk handvatten voor verder onderzoek naar de binding tussen mensen en hun omgeving.

Wat is 'binding' met het landschap?

Dit onderzoek gaat over de rol die het landschap speelt in het dagelijks leven van omwonenden. Er zijn verschillende mogelijkheden om de interactie tussen mens en landschap te onderzoeken. Dit kan bijvoorbeeld door belevingsonderzoek of onderzoek naar landschapsvoorkeuren. Ik kies er voor om te onderzoeken hoe men zich verbonden voelt met een landschap en wat het landschap betekent in het dagelijks leven van omwonenden. Het is dus een meer praktische benadering, waarin centraal staat wat mensen doen en wat dat tot gevolg heeft voor de binding die mensen ontwikkelen met een landschap.

De relatie tussen mensen en het landschap in het dagelijks leven wordt in de wetenschap ook wel binding met het landschap genoemd.

Het onderzoek naar de band tussen de mens en zijn omgeving vindt zijn oorsprong in de jaren zeventig en is vooral in de afgelopen tien jaar toegenomen. Dit onderzoek hiernaar wordt in alle takken van de sociale wetenschap uitgevoerd, zoals omgevingspsychologie, sociologie, sociale geografie, antropologie, vrijetijdswetenschappen, landschapsarchitectuur en planning (Lewicka, 2011). De verbondenheid van een individu met een plek wordt in vele Engelstalige artikelen 'place attachment' genoemd. Dit is een complex concept dat van verschillende factoren afhankelijk is en zich op verschillende wijze kan uiten. De binding met een plek of een landschap is op vele manieren en in verschillende disciplines uitvoerig onderzocht en toegepast. Voorbeelden van onderzoek en toepassingen van binding met landschap zijn bijvoorbeeld de toepassing in rampenstudies, studies naar immigratie en immobiliteit. Onderzoek naar binding wordt ook toegepast in het plannen en vormgeven van openbare ruimtes en natuurgebieden. Door de verschillende toepassingen en uitgangspunten van het begrip 'binding' zijn er vele verschillende definities van dit begrip (Scannell en Gifford, 2010). De aandacht in het onderzoek naar de relatie tussen mens en omgeving heeft tot gevolg dat er verschillende definities van 'binding' bestaan. Het is niet mijn bedoeling om door middel van deze literatuurstudie een nieuwe definitie van 'binding' te formuleren. Wel probeer ik door het onderzoeken van de literatuur inzicht te krijgen in de verschillende definities van 'binding' en hoe dit begrip is opgebouwd. Hierdoor ik een beeld vormen hoe mensen een band met hun omgeving ontwikkelen en hoe zij deze verbondenheid uiten. Deze kennis kan ik dan toepassen in het vervolg van mijn onderzoek.

Binding met een plek, is een complex fenomeen dat samenhangt met vele factoren. Algemeen erkende factoren die van invloed zijn op deze binding zijn de fysische eigenschappen van een omgeving of landschap, het gebruik en de ervaringen opgedaan in het landschap en de sociale, psychische en culturele betekenis van de interacties met een landschap (Relph, 1976; Brandenburg en Carroll, 1995; Stedman 2003a in: Hammit et al 2006). Meestal definiëren onderzoekers 'binding' als de band tussen individuen en plaatsen. 'De verbinding met een plek is de sterke emotionele band die een persoon heeft met een locatie, deze kan zowel tijdelijk of langdurig zijn (Sime, 1995 in: Hammit et al 2006)'. Dit is een voorbeeld van hoe 'binding' in de sociale geografie wordt gedefinieerd,

de basis ligt bij Relph (1976) en Tuan (1974), die binding ook wel als 'sense of place' omschrijven, hiermee wordt de emotionele binding met een plek aangeduid (Scannell en Gifford, 2010). Een andere definitie is: 'Verbinding is de band tussen een persoon en een plek, deze komt voort uit de specifieke eigenschappen van een plek en de karaktereigenschappen van mensen' (Taylor 1983 in: Hammit et al. 2006). Guiliani (2002) definieert 'binding' als de sterke band die bestaat tussen een persoon en een plek en het proces dat vooraf gaat aan deze binding. Wanneer een plek, die belangrijk is voor ons zelfbeeld, dreigt te veranderen is men bereid op te komen voor het voortbestaan van deze specifieke plek (Stedman 2003). In Kruger et al (2008) wordt Gifford (2002) aangehaald, hij beschrijft 'binding' als de gevoelens die men ontwikkelt jegens een plek waarmee men vertrouwd is en wanneer men zich er een onderdeel van voelt.

De persoon zelf, de plek, de emoties en betekenis die verbonden zijn aan deze plek zijn belangrijke factoren in de relatie tussen een persoon en een plek. Scannell en Gifford (2010) gaan hier verder op in, zij hebben aan de hand van een literatuurstudie een poging gedaan om de verschillende definities van 'binding' die de afgelopen jaren in de literatuur zijn verschenen te structureren. Deze uiteenlopende definities hebben zij gestructureerd aan de hand van drie verschillende dimensies: de persoon (person), het psychologische proces (process) en de eigenschappen van de plek (place). Een overzicht hiervan helpt de verschillende definities en gerelateerde concepten te begrijpen.

De beschouwing van Scannell en Gifford (2010) geeft een eerste overzicht van de samenhang tussen de verschillende uitgangspunten en concepten. Hieruit kan worden opgemaakt dat zowel een groep of een individu verbonden kan zijn met een plek. Een individu kan een band met een plek ontwikkelen doordat zij daar bijzondere ervaringen of herinneringen heeft opgedaan: hier gaat het dus om de interacties die men met een bepaalde plek heeft. Een groep kan zich verbinden met een plek omdat een groep hier hun cultuur of religie kan uiten, zij koppelen dan een symbolische betekenis aan een plek. Deze twee voorbeelden geven de persoonlijke dimensie van de 'binding' weer. De verbinding tussen een persoon en een plek is gegrond op emoties, maar ook op cognitieve elementen, zoals herinneringen aan een plek, het herkennen van en daardoor vertrouwd voelen met een plek of het afleiden van de

persoonlijke identiteit aan een plek. Deze voorbeelden geven het proces weer, dat belangrijk is voor de ontwikkeling van een verbinding met een plek. De plek zelf biedt ook mogelijkheden tot verbinding, doordat er op een plek mogelijkheden zijn voor sociale interacties, of door het mogelijk maken van activiteiten, hierdoor kunnen mensen afhankelijk worden van een specifieke plek.

Een traditionele wijze waarop 'binding' wordt onderzocht bestaat uit twee dimensies: afhankelijkheid van een plek (*place dependency*) en plek identiteit (*place identity*). Kyle et al. (2004) doen dit ook in hun studie naar de effecten van de band die mensen ervaren met een plek en de invloed hiervan op de sociale en fysische eigenschappen van deze plek. Zij gaan hier verder op het werk van Schreyer, Jacob en White (1981) en Williams en Roggenbuck (1989). Ook Williams en Vaske (2003) bevestigen dat binding kan worden onderzocht aan de hand van de afhankelijkheid en plek identiteit. Hammit et al (2006) kiezen voor een andere benadering. In hun studie naar verbinding met recreatie plekken, proberen zij een bijdrage te leveren aan zowel de conceptuele en empirische ontwikkelingen van het begrip 'binding'. Dit doen zij door af te wijken van de klassieke benadering van 'binding' door naast afhankelijkheid en plek identiteit drie andere dimensies van binding toe te onderzoeken. Namelijk vertrouwdheid (*familiarity*), ergens toe bij horen (*belongingness*) en geworteldheid (*rootedness*). Deze uitbreiding baseren zij op Shumaker en Taylor (1983), waarin zij stellen dat deze drie dimensies moeten worden toegevoegd omdat hierdoor de relatie tussen mensen en plekken beter te doorgronden is. Deze uitbreiding zorgt voor een breder begrip van binding door 'kennis van een plek' (*vertrouwdheid*), 'positieve gevoelens die leiden aantrekking' (*ergens toehoren*) en 'verwachtingen en gevoel van zekerheid' (*rootedness*) mee te nemen in het onderzoek naar binding.

Aan de hand van deze literatuur stel ik dat binding met een landschap zich vormt in de loop van de tijd, het ontleen van een identiteit aan een plek gebeurt niet op één speciaal moment. De binding met een landschap is dus een voortdurend proces dat samenhangt met verschillende componenten.

Met behulp van de verschillende definities die hierboven zijn genoemd, is het mogelijk om een werkdefinitie van 'binding' te formuleren: '*binding met een plek is de emotionele en/of functionele band*

die een individu of een groep mensen in de loop van de tijd ontwikkelt met een specifieke plek of landschap en die gedurende de tijd ontwikkelt of verandert'. In deze thesis ligt de nadruk op de positieve binding die mensen voelen met hun omgeving. Een negatieve binding met het landschap is echter ook mogelijk, zo kan men haat of verdriet voelen bij een plek. Ook kan men zich vervreemd voelen bij een plek, wanneer deze is veranderd (Manzo, 2005 in: Scannell en Gifford, 2010). Binding met het landschap is het resultaat van vijf verschillende componenten: namelijk identiteit, afhankelijkheid, vertrouwdheid, toebehoren en roots. In deze literatuurstudie zal ik nu verder in gaan op deze vijf componenten, om zo meer grip te krijgen op het begrip 'binding'.

Waaruit bestaat binding?

De vijf verschillende componenten die resulteren in binding met het landschap, worden in deze paragraaf beschreven.

Identiteit

Identiteit en landschap zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. 'Place identity' is een zeer veel voorkomend begrip in literatuur over de relatie tussen mensen en landschappen. Het begrip 'place identity' wordt vaak genoemd als het gaat om identiteit. Stobbelaar en Pedrolí (2011) onderscheiden echter twee vormen van identiteit: ruimtelijke kwaliteit (spatial identity) en landschappelijke identiteit (place identity).

Wanneer men een identiteit aan een landschap toekent, spreken we over ruimtelijke identiteit (Van Zoest, 1994 in: Stobbelaar en Pedrolí, 2011). Ruimtelijk wordt in deze definitie zeer breed opgevat als vormen, patronen, kleuren, geuren en ook processen in het landschap (Stobbelaar en Hendriks, 2006). Door deze kenmerken is het mogelijk voor mensen om het landschap te herkennen. Ruimtelijke identiteit is dus een eigenschap van de plek zelf, maar krijgt betekenis door de omgang met mensen in het gebied (Buijs 2004).

Meestal wordt met landschappelijke identiteit (place identity) de betekenis van het landschap voor de identiteit van personen of groepen aangeduid. In het Nederlands wordt dit ook wel landschappelijke

identiteit genoemd. Landschappelijke identiteit wordt op traditionele wijze gedefinieerd als 'een onderdeel van de persoonlijke identiteit, opgedaan door het waarnemen en ervaren van de leefomgeving van een individu' (Proshansky et al., 1983 in: Hammit et al. 2006). Dit verwijst naar de symbolische betekenis van een plek, namelijk de plek als 'archief' voor emoties en relaties die betekenis geven in het leven. Een persoon vormt namelijk zijn identiteit door de interactie met zijn omgeving (sociale klasse, geloof, etniciteit en geslacht (Paasi, 2002 in: Stobbelaar en Pedrolí 2011), maar ook door de interactie met zijn fysieke omgeving. Mensen ontleen een significant deel van hun identiteit aan het landschap waarin ze zijn opgegroeid of wonen (Hendriks, 1999; Keulartz, 2000; Korpela, 1989; O'Brien, 2006; Proshansky et al., 1983; Seel, 1991; Van Zoest, 1994: in Stobbelaar 2011). Mensen kunnen zich met een plek identificeren wanneer er gebeurtenissen of (een deel) van het leven van een persoon zich heeft afgespeeld (Relph, 1976). Ook wanneer mensen vaak op een specifieke plek komen, er lang wonen of er velen ervaringen hebben opgedaan kennen mensen steeds meer betekenissen toe aan een plek. Hierdoor krijgt deze plek meer betekenis en een eigen invulling, waardoor de plek steeds meer psychologisch wordt toegeëigend (Pronk et al., 1997 in Steg en Buijs 2004). Je kan dus stellen dat wanneer mensen persoonlijke eigenschappen afleiden aan hun omgeving, er sprake is van landschappelijke identiteit. Individuen vinden overeenkomsten tussen hun persoonlijke eigenschappen en een specifieke plek en integreren cognities over de fysieke omgeving (herinneringen, waarden, voorkeuren, categorieën) in hun zelfbeeld. Opvallende kenmerken die een plek een uniek karakter geven, kunnen mensen verbinden aan hun eigen identiteit. Dit proces wordt door Twigger-Ross en Uzzell (1996) in Scannell en Gifford (2010) wordt dit 'plaats gerelateerd onderscheidend vermogen' (place-related distinctiveness) genoemd. Op deze wijze kan een omgeving de identiteit van een persoon zowel bevestigen als uitdrukken (Kyle et al, 2004). Een persoon is geneigd zich te verbinden aan een omgeving, wanneer deze het gevoel heeft dat de omgeving overeen komt met zijn of haar persoonlijke eigenschappen en waarden. Twigger-Ross en Uzzell (in Convery 2012) noemen dit 'Place congruent continuity'.

Een plek is niet alleen belangrijk voor de vorming van een identiteit voor individuen, maar ook voor groepen. Er is een aantal auteurs die

dit verschil aanduiden met ‘persoonlijke landschappelijke identiteit’ en ‘culturele landschappelijke identiteit’ (Bonesio, 2007; Buijs et al., 2006; Dixon & Durrheim, 2000; Keulartz, 2000; Quayle & Driessen van der Lieck, 1997; Van Zoest, 1994 in: Stobbelaar, 2001). Hierbij gaat het om het verschil van betekenis van het landschap voor een individu aan de ene kant en de betekenis van het landschap voor de gemeenschap aan de andere kant.

Wanneer individuen of groepen de eigenschappen van een plek verbinden met hun eigen identiteit, dan voelen mensen zich vaak ook een onderdeel van een plek (sense of belonging) (Scannell en Gifford, 2010). ‘Ik kom uit de polder, ‘ik ben een eilander’ of ‘wij zijn Amsterdammers’ zijn voorbeelden van wanneer een persoon of groep zich wil onderscheiden en zijn identiteit uitdrukt met behulp van een plek. Hieruit kan ik opmaken dat mensen zich verbinden met een plek, als deze iets zegt over hun persoonlijkheid.

Afhankelijkheid

Wanneer men afhankelijk is van een plek, wordt dit in het Engels ook wel ‘place dependency’ genoemd. Daveport en Anderson (2009) beschrijven deze afhankelijkheid als ‘de mate waarin het gebied in de behoefte van het individu voorziet, waarin moeilijk elders in voorzien kan worden’. Deze afhankelijkheid reflecteert een tastbare vorm van de verbondenheid met de plek; men heeft de plek nodig om bepaalde activiteiten uit te voeren. Dit is dus doelgerichte relatie met de plek, waarin de plek voorziet in de fysieke en psychologische behoeften (Stokols en Shumaker, 1981. Williams et al., 1992 in: Davenport en Anderson, 2005). De afhankelijkheid van een plek, zegt dus iets over de functionele relatie die een persoon aan kan gaan met een plek. De mate van afhankelijkheid is gebaseerd op de geschiktheid van de plek voor het uitvoeren van gewenste activiteiten en de kwaliteit van omliggende alternatieve plekken (Hammitt et al. 2006). Wanneer we spreken over recreatiegebieden, kunnen gebruikers van een plek afhankelijk worden omdat alleen deze ene specifieke locatie een unieke ervaring kan bieden (Kyle et al 2004).

Als een plek voldoet aan de wensen van de gebruikers, wordt dit uitgedrukt door ‘voldoening’ (Guest en Lee, 1983, p. 234 in: Stedman

2002). Dit kan variëren van de mogelijkheid voor sociale interactie (sociability) tot de geschikte fysische eigenschappen van een plek voor de gewenste activiteiten (Fried, 1982; Herting en Guest, 1983; St. John, Austin, en Baba, 1986 in; Stedman 2002). Wanneer een plek voldoet aan de basisvoorwaarden zodat men er de gewenste activiteiten kan ondernemen ervaren mensen dus ‘voldoening’. Als er dan in de omgeving geen andere geschikte plekken zijn om deze activiteiten te ondernemen wordt men afhankelijk van een plek. Deze afhankelijkheid is dus voornamelijk een functionele relatie die men aan kan gaan met een landschap. Een persoon zal zich sterker verbonden voelen met een plek, wanneer de plek de persoon in staat stelt de gewenste activiteiten uit te voeren, waardoor deze persoon afhankelijk wordt van een specifieke plek (Graham et al 2009 in: Convery 2012).

Vertrouwdheid

Vertrouwdheid (familiarity) wordt in de literatuur beschreven als het cognitieve element van ‘binding’ (Fullilove (1996 in: Scannell en Gifford, 2010). Cognitief, omdat iemand zich pas vertrouwd kan voelen op een plek wanneer men weet en begrijpt hoe de omgeving in elkaar zit. Vertrouwdheid wordt gedefinieerd als het opdoen van kennis over een gebied, mogelijk gemaakt door opvallende landschapselementen (landmarks), routes en een duidelijke ruimtelijke samenhang waardoor het landschap ‘leesbaar’(legibility) wordt (Bott et al, 2003 in: Hammitt et al 2006).

Mensen selecteren meestal zelf plekken waar zij het liefst willen recreëren, hierdoor worden er vaak positieve herinneringen en ervaringen opgedaan waardoor de band tussen de persoon en de recreatie plek sterker wordt. Bijzondere ervaringen maken dat personen een positief beeld van een plek ontwikkelen, die zij langdurig met zich mee dragen. Voorbeelden van bijzondere ervaringen of persoonlijke prestaties zijn bijvoorbeeld het voor het eerst schieten van hert of het voor het eerst varen op een wilde rivier. Deze prestaties creëren blijvende herinneringen die verankerd zijn in een specifieke plek. Vertrouwdheid gaat dus samen met aangename herinneringen of herinneringen aan speciale prestaties op een plek. Wanneer iemand zich vertrouwd voelt op een plek, wordt

dit gezien als de eerste stap van de verbinding tussen een mens en een plek (Roberts, 1996 in: Hammit et al 2006). Hoe langer men op een plek verblijft, hoe vertrouwdder zich men voelt, volgens Appleyard (1969) in: Hammitt (2010). Hij verklaart dit doordat een langere verblijftijd automatisch leidt tot meer kennis over de plek en meer emotionele binding. Vertrouwdheid vormt een referentiekader waar individuen zich zeker en stabiel in voelen en wat een individu de mogelijkheden biedt om zichzelf als onderdeel van de omgeving te zien (Bott et al, 2003 in: Hammitt 2006).

Feldman (1990) in Scannell en Gifford (2010) stelt dat individuen verbonden zijn aan een bepaald type plaatsen. Dit kunnen bijvoorbeeld plattelands dorpen zijn, of een bepaald type buitenwijk. Dit verschijnsel noemen Stokols en Shumaker (1981) in Scannell en Gifford (2010) 'algemene plek afhankelijkheid' (generic place dependence). Het gaat hier dus niet zo zeer om de plek zelf, maar om een bepaald type plek waar mensen zich mee verbinden.

Wanneer een plek verandert, heeft dit directe gevolgen voor de vertrouwdheid die iemand heeft met deze plek. Zo hebben Buijs et al (2004) onderzocht welke effecten natuurontwikkeling heeft op de landschappelijke beleving en emoties van omwonenden, bezoekers en willekeurige Nederlanders. De verandering van agrarisch landgebruik naar natuur in de uiterwaarde werd in dit onderzoek meestal positief geëvalueerd. Het landschap werd esthetisch hoger gewaardeerd. Echter, de verbondenheid die de omwonenden voelden met het gebied is verminderd op het moment dat er natuur werd ontwikkeld. De drastische landschappelijke verandering veroorzaakte voornamelijk een verlies van vertrouwdheid (Buijs, 2004). De opgedane kennis over het gebied, maar ook de herinneringen die hier verankerd zijn, zijn door het veranderen van het landschap ineens letterlijk en figuurlijk hun plek kwijt.

Toebehoren

Wanneer iemand zich voelt 'toebehoren' (sense of belonging) tot een plek, is dit een sociale band met het landschap. Deze verbinding is meer gericht op mensen dan wanneer iemand zich 'vertrouwd' voelt (dit is meer gericht op de ruimte zelf). Wanneer iemand zich voelt 'toebehoren' is

dit vaak gericht op de sociale structuur, er wordt bijvoorbeeld een band ontwikkeld met mede omwonenden of mede recreanten (Proshansky et al 1983, in: Hammitt et al 2006). Meerdere studies hebben uitgewezen dat sociale betrokkenheid, meestal vrienden en familie, de belangrijkste factor is voor de binding met een plek (Guest en Lee, 1983; St John et al., 1986 in: Hammit et al 2006). 'Toebehoren' kan op twee manieren worden geïnterpreteerd: men kan het gevoel hebben dat een plek toebehoort aan zichzelf. Of, een individu heeft het gevoel dat men onderdeel is van een plek en dus tot deze plek behoort

Roots

Wanneer iemand zich helemaal thuis en comfortabel voelt op een plek, dan heeft iemand zijn 'roots' (wortels) op deze plek (rootedness) (Tuan 1980, in Hammitt 2006). Dit is een zeer intense band die iemand kan hebben met een specifieke plek. Men raakt diep geworteld op met een plek wanneer iemand is geboren op een specifieke plek, hier is opgegroeid, er in heeft geleefd, er familie heeft, of een plek heel goed kent. Dit wordt ook wel 'verticale worteling' genoemd. Ook wanneer mensen gesetteld zijn op een plek, verweven in de sociale structuur of deze plek als hun bezit ervaren is er sprake van worteling. Dit wordt ook wel 'horizontale worteling' genoemd. Als iemand zich op deze wijze zo verbonden voelt met een plek, is er geen wens naar het verblijven op een andere plek. Vaak is er lange tijd voor nodig om zo vergroeid te raken met een plek. Er zijn auteurs (bijvoorbeeld Stegner, 1992 in: Hammitt et al 2006) die beweren dat er voor deze vorm van binding een lange tijd (minstens een generatie) nodig is, dit zal dan voornamelijk gaan over verticale worteling. In het Nederlands is het vertalen van 'rootedness' moeilijk. Als iemand in Nederland spreekt over de plek waar hij vandaan komt, wordt vaak de Engelse term gebruikt: daar liggen mijn roots. Ik kies er dan ook voor om de Engelse term te gebruiken.

Welke typen binding zijn er te onderscheiden?

Er zijn verschillende typen verbindingen die mensen met hun omgeving aan kunnen gaan. Aan de hand van de vijf genoemde concepten (identiteit, afhankelijkheid, vertrouwdheid, toebehoren en roots) verdeel ik de typen verbinding. Ik onderscheid een mentale binding, een sociale binding en een fysieke binding.

Mentale binding

Men kan een mentale binding hebben met een plek wanneer men aan de betekenis ervan gehecht is. Zo kan een plek van grote betekenis zijn voor de persoonlijke identiteit (landschappelijke identiteit) als iemand zijn identiteit afleidt aan een plek of landschap. Een persoon ziet overeenkomsten tussen een plek en zijn eigen karaktereigenschappen, waardoor er een band ontstaat. Of iemand kan zich zo geworteld zijn op een plek (lange geschiedenis op een plek, aanwezigheid van vrienden en familie), dat er een band is ontstaan. Deze verbinding kan zo sterk gevoeld worden, dat mensen bereid zijn op te komen voor deze plek wanneer een verandering dreigt. De opgedane herinneringen of bijzondere ervaringen zijn belangrijk voor het opbouwen van een mentale binding.

Een ander concept dat samen gaat met de mentale binding die iemand kan hebben met een plek is het ervaren van vertrouwdheid. De opgedane herinneringen, in combinatie met kennis over het gebied zorgt dat mensen zich vertrouwd voelen op een specifieke plek. Vertrauwdheid is een vorm van verbinding tussen mensen en landschappen.

Sociale binding

Mensen zijn sociaal gebonden aan een plek, wanneer deze de mogelijkheid biedt tot sociale interacties. De aanwezige sociale structuren, waaronder ook vrienden en familie kunnen er voor zorgen dat mensen zich verbonden voelen aan een plek. Wanneer dit het geval is, spreken we van 'toebehoren'; door de aanwezige sociale structuren behoort een persoon toe aan een specifieke plek.

Functionele binding

De band met een landschap kan ook functioneel zijn. Dit is het geval wanneer een plek de mogelijkheden biedt voor sociale interacties, of activiteiten die mensen willen uitvoeren. Dit kunnen recreatieve activiteiten zijn, maar bijvoorbeeld ook wonen of werken op een locatie. Als er geen andere plek geschikt is om bepaalde activiteiten uit te voeren, spreken we van afhankelijkheid. Zo is een boer afhankelijk van zijn grond voor het voortzetten van zijn bedrijf, een inwoner van een wijk is afhankelijk van deze plek omdat hij daar woont en gebruik kan maken van bepaalde voorzieningen, een recreant is afhankelijk van een bos omdat deze bossen bijvoorbeeld mogelijkheden bieden om te wandelen en een vogelliefhebber is afhankelijk van een natuurgebied om van speciale soorten te genieten. Wanneer er geen andere geschikte plekken zijn, voelen mensen zich sterker verbonden met de plek waarvan zij afhankelijk zijn.

Deze drie verschillende bindingen staan niet op zichzelf. Een combinatie van de verschillende soorten bindingen is meestal het geval, een persoon kan natuurlijk zowel functioneel als sociaal gebonden zijn. Deze drie typen zijn beschreven, om de vijf concepten die leiden tot verbinding te structureren.

Wat betekenen deze bindingen in de praktijk?

Als mensen zich verbonden voelen met een landschap, wat betekent dit dan in de praktijk? Ten eerste is er een onderscheid te maken tussen bewoners en bezoekers die het gebied voor recreatieve doeleinden willen bezoeken. Dit onderzoek richt zich met name op de binding die omwonenden aan kunnen gaan met hun omgeving. De band met het landschap kan in de praktijk op verschillende wijze blijken: door actief te zijn in het landschap en hierdoor ook de houding ten opzichte van het landschap.

Verbondenheid die mensen voelen met het landschap, beïnvloedt het gedrag van mensen. Vaske en Kobrin (2001) concludeerden bijvoorbeeld, dat aan de hand van een buitenactiviteiten programma, jongeren zich verbonden gaan voelen met een natuurgebied en hierdoor

ook meer milieuvriendelijk gedrag vertonen. Naarmate het gevoel van verbondenheid toeneemt, wordt het landschap positiever ervaren (Davenport en Anderson, 2005). Mensen die zich verbonden voelen met een plek, zijn eerder bereid mee te doen aan activiteiten ten behoeven van deze plek. Verschillende studies wijzen uit, dat mensen die een binding hebben met een specifieke plek, in opstand komen wanneer deze plek dreigt te veranderen (Lewicka, 2011; Stedman 2002, Davenport en Anderson, 2005).

We hebben al uit de literatuur kunnen opmaken, dat mensen zich verbonden voelen met een plek, als zij veel tijd op een plek hebben doorgebracht en er bijzondere ervaringen of herinneringen hebben opgedaan. Het werkt ook andersom: wanneer mensen zich verbonden voelen op een plek, zullen zij er ook tijd in spenderen en activiteiten ondernemen. Er zijn tal van activiteiten te ondernemen in het landschap, maar omdat de focus van dit onderzoek ligt op natuurgebieden, zal ik mij hier richten op recreatieve activiteiten door mensen in natuurgebieden in de directe woonomgeving. Op basis van de bestudeerde literatuur durf ik te stellen dat mensen een plek waar zij een binding mee hebben verkiezen boven een plek waar zij geen binding mee hebben. De mogelijke activiteiten die mensen ondernemen in een natuurgebied kunnen zeer uiteen lopen. Van een wandeling en hierdoor de ontsnapping aan het alledaagse, tot het volledig opgaan in de activiteit door bijvoorbeeld actief mee te werken in het landschapsonderhoud. In de volgende paragraaf zal ik nader ingaan op de verschillende activiteiten en hoe zich dit verhoudt tot de binding met een landschap.

Wat is de rol van landschap in het verbinden van mensen?

Veel onderzoek naar binding is gericht op de sociale processen op een plek, sociale interactie bijvoorbeeld. Er wordt gesteld dat mensen zich verbinden met een plek omdat daar mensen zijn om een sociale verbinding mee aan te gaan, die worden gefaciliteerd door een plek. Maar, binding kan ook berusten op fysieke kenmerken van de plek zelf omdat deze voorzieningen en middelen kan bieden voor gewenst gebruik. Typen plekken waaraan mensen zich kunnen verbinden varieerden van huizen, straten tot verschillende typen landschappen (Scannel en Giffort 2010).

Omdat mijn onderzoek zich richt op de rol van beheer op de binding met het landschap, is het interessant om het landschap inclusief het sociale landschap als variabele te beschouwen.

Een studie in Engeland, naar de *Natural Character Areas*, onderscheiden 'culturele services' in het landschap. Feitelijk zijn deze 'services' mogelijkheden die het landschap biedt, waardoor mensen in interactie kunnen zijn met het landschap en zich hierdoor met een plek kunnen verbinden (Natural England 2009 in: Convery et al 2012):

- het landschap zegt iets over de historie;
- het landschap maakt dat een persoon zich thuis voelt;
- het landschap inspireert;
- het landschap biedt rust;
- het landschap biedt mogelijkheden voor recreatie activiteiten;
- het landschap biedt mogelijkheden voor spirituele ervaringen;
- het landschap informeert;
- het landschap biedt de mogelijkheden om te ontsnappen aan het alledaagse.

Op basis van de deze punten en de eerder bestudeerde literatuur kan ik een aantal landschapskenmerken noemen die belangrijk zijn in het verbinden van een persoon met een plek: *De mogelijkheid voor interactie met het landschap*, is belangrijk voor het ontwikkelen van een band tussen mensen en het landschap. Men kan op veel manieren een interactie met het landschap aangaan. Afhankelijk van het soort faciliteiten en het landschapstype, kunnen er verschillende ervaringen worden opgedaan; van inspiratie, het ervaren van rust tot het opdoen van een spirituele ervaring. Ook de mogelijkheid tot sociale interactie is belangrijk voor het ontwikkelen van een band. Wanneer een landschap mogelijkheden geeft om mensen te ontmoeten, draagt dit bij aan de verbinding tussen de mens en zijn omgeving. De mogelijkheden voor interactie worden bepaald door twee aspecten: de aanwezigheid van faciliteiten en voorzieningen en de toegankelijkheid van het gebied.

De aanwezigheid van faciliteiten en voorzieningen maken bepaalde ervaringen mogelijk. Als deze plek en de faciliteiten dan voldoen aan de verwachtingen en ervaringen mogelijk maken, ervaren mensen

voldoening; zij kunnen doen in het landschap wat zij voor ogen hebben. Door de faciliteiten is er interactie tussen mensen en landschappen mogelijk. Voorbeelden van faciliteiten en voorzieningen zijn bijvoorbeeld wandel- of fietspaden, informatie voorziening, attracties, uitkijpunten en rondleidingen. Deze faciliteiten maken het mogelijk om in een gebied te recreëren, mensen kunnen hierdoor ontsnappen aan het alledaagse.

De toegankelijkheid (accessibility) maakt interactie met het landschap mogelijk; zodra men een landschap kan betreden, kan men dit landschap ook ervaren en zich hierdoor verbonden gaan voelen. Toegankelijkheid moet breed opgevat worden. Zo kan een gebied opengesteld worden, zodat men vrij is dit gebied te betreden en dit ook mogelijk is door bijvoorbeeld paden en routes, maar ook de nabijheid van het gebied is van belang. Wanneer het gebied wel opengesteld is, maar ver weg is van de directe woonomgeving, wordt dit gebied minder toegankelijk.

De leesbaarheid (legibility) van het landschap is voor de relatie die mensen met een landschap aan kunnen gaan belangrijk. Wanneer een landschap leesbaar is, kunnen mensen begrijpen hoe het landschap is geordend en begrijpen zij de opbouw hiervan. Kaplan en Kaplan (1989) in: Kyle et al 2005 beschrijven de leesbaarheid van een landschap als 'makkelijk te begrijpen en te onthouden'. Een leesbaar landschap is volgens hen een gestructureerde plek met onderscheidende elementen zodat mensen snel hun weg in het landschap kunnen vinden. Wanneer een landschap leesbaar is, voelen mensen zich hier meer vertrouwd. Het terugzien van de ontstaansgeschiedenis en de historie van het landschap draagt ook bij aan het begrip en de herkenning van een plek.

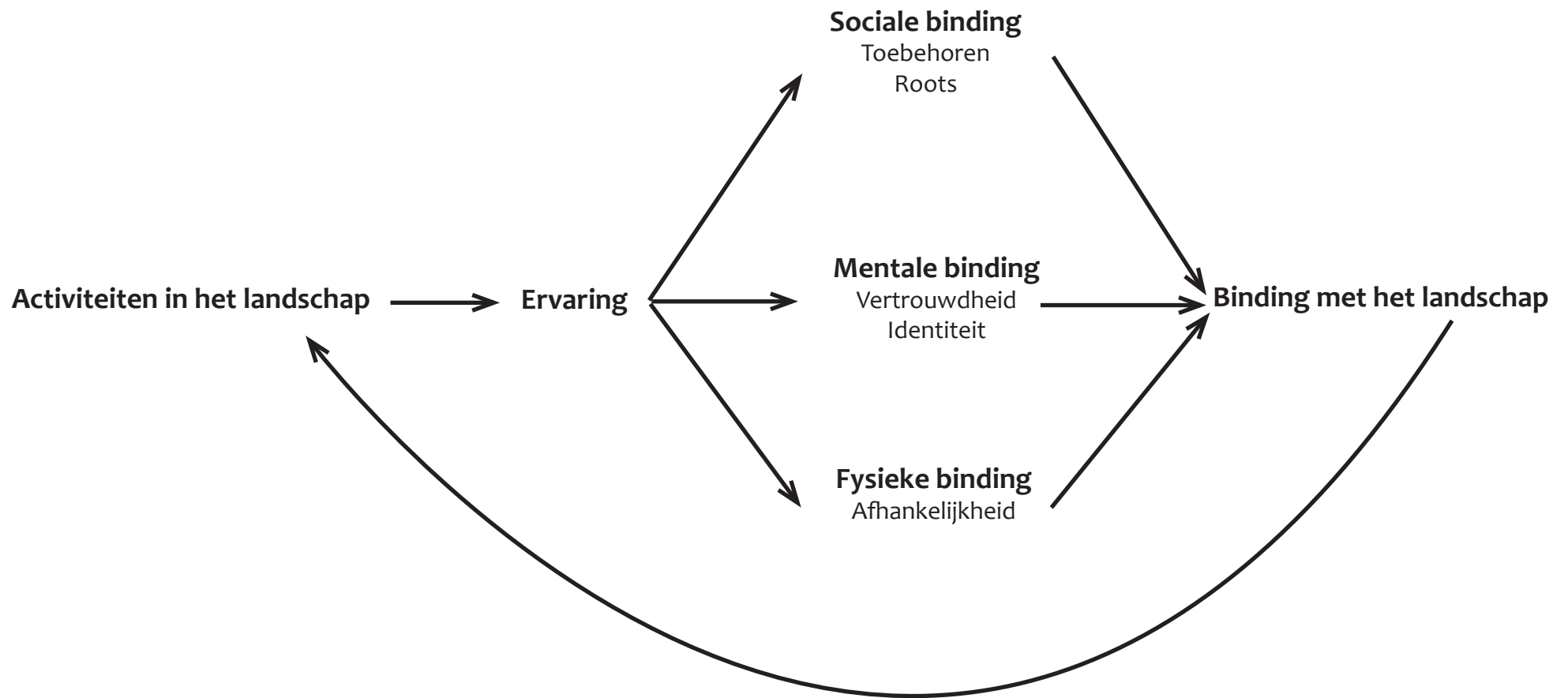
Het begrip leesbaarheid wordt vaak toegepast op stedelijke omgevingen. Tot zover mijn kennis reikt, is er geen literatuur over de leesbaarheid van natuurgebieden of cultuurlandschappen. Het is aannemelijk dat mensen een cultuurlandschap eerder kunnen gebruiken en 'lezen' dan een natuurlijk landschap.

De boven genoemde vier punten kunnen op verschillende landschapstypen van toepassing zijn. Voor dit onderzoek is het interessant om te weten of het type landschap belangrijk is voor binding. Uit literatuuronderzoek blijkt, dat er weinig bekend is over het soort plaatsen waar mensen zich verbonden mee voelen of welke aspecten van een

plaats belangrijk zijn in het ontwikkelen van een verbondenheid (Hidalgo en Hernandez, 2001). Het is wel bekend dat mensen over het algemeen een sterkere voorkeur hebben voor natuurlijke landschappen, dan voor bebouwde landschappen (Van den Berg, 2004). Of er verschil in binding is tussen cultuur landschappen of natuurlijke landschappen is niet bekend. Ook de rol van dat het landschapsbeheer, en hiermee dus bepalend voor de eigenschappen van een plek, is niet bekend.

Binding als proces

De bestudeerde literatuur over de relatie tussen mens en landschap heeft mij voorzien van vijf componenten die samen van invloed zijn op de verbinding tussen mensen en landschap. Er zijn vele onderzoekers die hebben geprobeerd het concept 'binding' in een framework te plaatsen, maar nog steeds blijft binding een moeilijk tastbaar begrip. Het is niet mijn ambitie om een nieuw framework op te stellen voor binding. Het is voor mijn onderzoek echter wel belangrijk om een theoretisch kader te hebben, om aan de hand daarvan 'binding' te kunnen onderzoeken. Uit de literatuur heb ik opgemaakt dat door interactie tussen mensen en het landschap er binding ontstaat. Deze binding ontstaat wanneer mensen aanwezig zijn in het landschap, activiteiten ondernemen, hierdoor een ervaring op doen en zich daardoor sociaal, mentaal of fysiek verbonden gaan voelen. Deze drie soorten verbondenheid worden gevormd door componenten als toebehoren, roots, vertrouwdheid, identiteit en afhankelijkheid. Een combinatie van deze concepten zorgen ervoor dat iemand zich verbindt aan een bepaald landschap. In dit framework geef ik weer hoe volgens mij de activiteiten, de ervaringen en de componenten voor verbondenheid zich onderling tot elkaar verhouden. Dit framework laat zien dat het aangaan van een binding een voortdurend proces is. Kennis van dit proces is noodzakelijk wanneer men actief een binding met het landschap wil ontwikkelen en dus wil sturen. Dit onderzoek is gericht op een advies aan de Natuurderij Keizersrande om binding met de omwonenden te ontwikkelen; kennis van de verschillende fases van dit proces is dus noodzakelijk.

Dit framework geeft weer hoe interactie met het landschap leidt tot verbinding. Deze verbinding kan zowel sociaal, mentaal of fysiek zijn. Een combinatie hiervan is ook mogelijk, zo kan een omwonende zich mentaal verbonden voelen met een natuurgebied bij haar in de buurt omdat zij het gevoel heeft dat het verblijf in een natuurgebied past bij haar persoonlijkheid. Aan de andere kant is zij fysiek gebonden aan dit gebied, omdat het voor haar de enige mogelijkheid is om te verblijven in de natuur, zij is daarom afhankelijk van dit gebied. Het is aannemelijk om te stellen dat wanneer er een combinatie van deze verbindingen is, de mensen een sterkere band op bouwen dan wanneer zij bijvoorbeeld enkel sociaal verbonden zijn aan een plek.

Aan de hand van de studies over de relaties tussen de mens en zijn omgeving, stel ik dat de binding tussen mens en landschap ontstaat wanneer mensen activiteiten ondernemen in het landschap, hierdoor doen zij ervaringen op die leiden tot een binding. Deze activiteiten zijn bijvoorbeeld wandelen, genieten van de flora en fauna of bijvoorbeeld actief bijdragen aan het landschapsbeheer. De band wordt verdiept doordat mensen aan de hand van deze activiteiten hun identiteit ontleen aan een landschap, er mensen leren kennen, zich er vertrouwd voelen of er zelfs afhankelijk van worden. Tijd is hierin een belangrijke factor: hoe langer iemand in een landschap verblijft, hoe meer tijd er is om doormiddel van interactie met het landschap deze banden te versterken. Hoe meer tijd gespendeerd in het landschap, hoe meer ervaringen, hoe sterker de binding. De ervaringen opgedaan in het landschap, is een belangrijke voorwaarde voor binding met het landschap. In de volgende paragraaf ga ik verder in op de theorieën over 'ervaringen' en welke relatie dit heeft met binding.

Dit schema speelt op twee manieren een rol in het onderzoek. Ten eerste is het een framework voor het opstellen voor beleid en advies voor natuurboeren. Op de tweede plaats is het een raamwerk dat later in dit onderzoek gebruikt gaat worden voor empirisch onderzoek. In een volgend hoofdstuk zullen deze 'ervaringen' gekoppeld worden aan de alledaagse werkelijkheid en de rol van het landschap hierin. Dit schema is namelijk onvolledig: de rol van het landschap zelf in het mogelijk maken van verschillende activiteiten is hier namelijk niet zichtbaar.

De belevingseconomie: het landschap als evenement?

Wanneer men zich verbonden voelt met een landschap, kan dit landschap mensen het gevoel geven dat zij thuis zijn en dat zij 'op hun plek zijn'. De vorige paragraaf heeft laten zien dat mensen zich kunnen verbinden met een landschap en hoe zij deze binding ontwikkelen. De belangrijkste voorwaarden voor verbinding zijn activiteiten en het opdoen van ervaringen. Het landschap biedt de mogelijkheden hiervoor. Tegenwoordig is men steeds vaker opzoek naar belevingen; 'een dagje er op uit' en 'nieuwe ervaringen opdoen'. Deze trend is niet alleen zichtbaar in het landschap, maar over de gehele maatschappij en economie. De volgende paragraaf gaat nader in op de theorie van de ervaringen en hoe deze ervaringen kunnen worden vormgegeven in het landschap.

Pine en Gilmore zijn de eerste onderzoekers die dit fenomeen hebben onderzocht. Zij schrijven dat in het begin van de jaren '90 is de 'belevingseconomie' is opgekomen, waarin beleving een volgende stap in de waarde toevoeging is. In het 'belevingseconomie model' kent deze waarde toekenning vier fasen (Pine and Gilmore, 1999). Eerst van grondstoffen naar product, van producten naar services en in de laatste fase van services naar belevingen. Steeds meer bedrijven en organisaties zoeken naar mogelijkheden om ervaringen te creëren om hun product meerwaarde toe te kennen. Ook in het recreatie- en toerismeonderzoek wordt veel aandacht besteed aan het aanbieden van belevenissen. De betekenis van beleving (ervaringen) voor recreatie en toerisme is dan ook vaak onderwerp van studie. Er zijn meerdere onderzoekers die erkennen dat belevenissen steeds belangrijker worden. Steg en Buijs bijvoorbeeld, stellen dat niet zozeer de fysieke verschijningsvorm van producten of omgevingen belangrijk is, maar het gaat om de betekenis die de gebruiker er aan koppelt en welke beleving dit oproept (Steg en Buijs, 2004). Het concept 'belevingseconomie' is dus op verschillende dingen van toepassing: vrijetijdsbesteding, producten en bijvoorbeeld wijntoerisme. In dit hoofdstuk ga ik in op de betekenis van buitenactiviteiten: welke activiteiten ondernemen mensen en naar welke ervaring zijn zij dan op zoek? Op grond hiervan kom ik tot een geoperationaliseerd model, waar te zien is dat mensen op zoek zijn naar verschillende activiteiten. Dit maakt dat sommige plekken meer geschikt en dus meer aantrekkelijk zijn voor

sommige groepen mensen, dit is dus afhankelijk van de ervaring die zij zoeken. De inrichting van een plek bepaalt welke ervaring er mogelijk is en welke doelgroep hier wordt aangesproken. Hierdoor kan er door inrichting sturend worden gewerkt.

Wanneer de theorieën over beleving op een abstracter niveau worden benaderd en worden gekoppeld aan landschapsbeleving, geeft dit inzichten in wat mensen zoeken in een ervaring in het landschap. Wanneer een landschap wordt benaderd als evenement, als een consumptie middel, is het wellicht mogelijk om het beheer en hiermee de inrichting van een landschap af te stemmen op de verschillende ervaringen en doelgroepen. Graham en Berridge in 2007 beschrijven in 'Events Design and Experience' in het licht van de belevingseconomie de aspecten van evenementen en hoe deze vormgegeven moeten worden.

Een evenement laat zich moeilijk definiëren, al hebben vele auteurs verschillende pogingen gedaan welke samengevat zijn door Bowdin, McPherson en Flinn (2006) in: Berridge (2007). Hieruit kan worden geconcludeerd dat er weinig overeenkomsten zijn in de verschillende concepten en definities. Redenen hiervoor zijn dat evenementen overal lijken te zijn en over de gehele maatschappij plaats vinden: van individu tot organisatie. Een belangrijke overeenkomst in de verschillende definities is dat een evenement wordt gedefinieerd als 'speciaal', 'uniek' en 'exclusief.' Een evenement is: *A special event recognizes an unique moment in time with ceremony and ritual to satisfy specific needs* (Goldblatt, 1990). En: *An event is an opportunity for leisure, social or cultural experience outside the normal range of choices or beyond everyday experience* (Getz 1991; 2005). Een evenement is dus een speciaal moment, gekoppeld aan een unieke belevenis, anders dan de alledaagse belevenissen. Wanneer men dit probeert te vertalen naar een landschap, zijn het vooral de mogelijkheden die een landschap biedt voor unieke ervaringen.

Hier sluit Woods (2011) bij aan, wanneer hij het rurale landschap als een plek voor consumptie beschrijft. Hij onderscheidt de manieren van consumptie aan de hand van de zintuigen. Ten eerste, de visuele consumptie van het landschap door wat hij noemt de 'rural gaze'. Foucault heeft dit beschreven als een manier van waarnemen, waarbij collectieve en sociale normen beïnvloeden wat we zien en hoe we dit interpreteren. Naast deze visuele consumptie is er de 'gehoorsconsumptie' van het

landelijk gebied. Ook door middel van het zintuig voor de smaak kan het landschap worden geconsumeerd, het voedseltoerisme is hier een voorbeeld van. Daarnaast zijn er vormen van consumptie waarbij het fysieke contact belangrijk is.

Het landschap als podium: 'staging'

Pine en Gilmore (1999) beschrijven ervaringen met behulp van metaforen uit het theater. Zo spreken zij van het 'staging'. Dit kan het beste worden beschreven als het presenteren en regisseren van een bepaalde ervaring die een bedrijf of plek aanbiedt. Hun definitie van 'staging' is: "het bewust gebruiken van services als podium en producten als rekvisieten, om klanten een onvergetelijke ervaring te bezorgen". Wanneer we de theorie van de belevingseconomie willen toepassen op het landschap, zal het landschap als een toneel gaan functioneren. Door het regisseren van ervaringen, kan de beleving worden gestuurd.

Gezien het onderwerp van dit onderzoek, waarin juist de rol van het landschap in het alledaagse leven centraal staat, lijkt het niet passend om het landschap als een evenement en dus als een eenmalige, unieke ervaring te beschouwen. Kijken we echter naar de theorie van Pine en Gilmore over beleving, dan is er wel een relatie te leggen tussen 'het landschap als evenement' en verbinding met de plek. Het belevingsmodel van Pine en Gilmore zal hieronder worden uitgewerkt.

De theorie van een belevenis

Er zijn verschillende theorieën over beleving, in relatie tot recreatie. In deze paragraaf worden twee theorieën beschreven. Omdat ze beide bruikbaar zijn en elkaar aanvullen, worden deze samen gevoegd tot een nieuw model, dit nieuwe model wordt operationeel gemaakt voor zowel de beleving van natuurgebieden als de beleving van agrarische natuurgebieden.

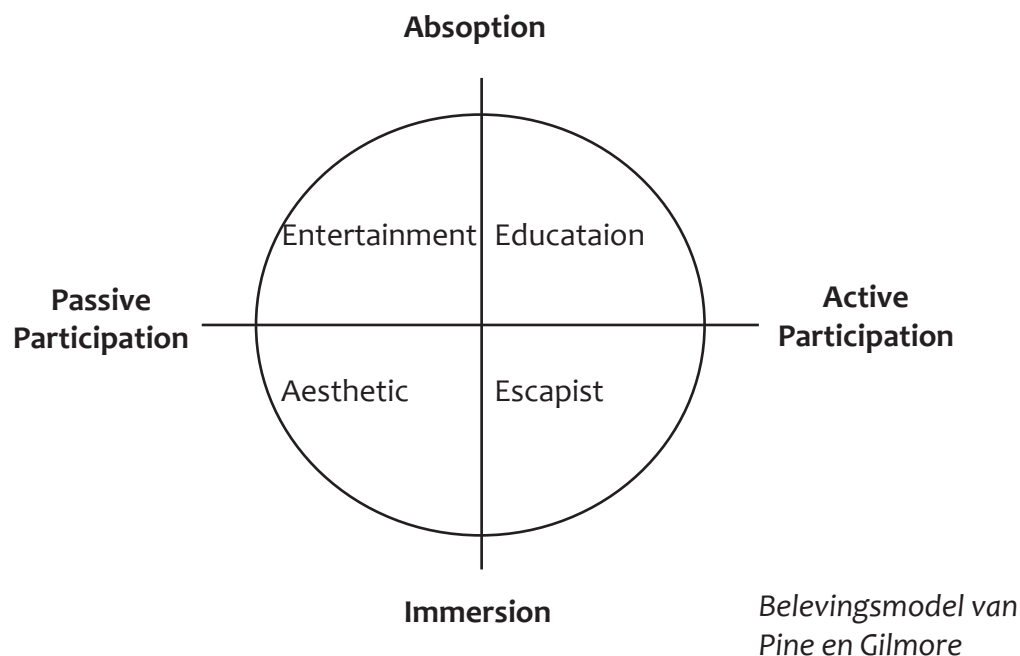
Het belevingsmodel

Een evenement of een landschap maakt een belevenis mogelijk. Volgens Pine en Gilmore (1999) heeft een belevenis een aantal kenmerken. Ten

eerste gaat het om een fysieke of mentale gebeurtenis die zich op een bepaald moment afspeelt. Deze gebeurtenis wordt ervaren door een individu, welke tijdens deze belevenis een eigen rol speelt. Ten tweede wordt de ervaring die de gebeurtenis opwekt, door de individu op persoonlijke wijze geïnterpreteerd. Deze interpretatie resulteert in een unieke herinnering die een blijvende indruk achter laat. Een persoon wordt emotioneel, fysiek, intellectueel of spiritueel geraakt (Pine en Gilmore 1999).

Pine en Gilmore (1999) delen belevingen op in twee verschillende dimensies, die uiteindelijk resulteren in vier verschillende categorieën van beleving (figuur 3). De eerste dimensie is de mate waarin bezoekers participeren tijdens de ervaring (de horizontale as). Bij actieve participatie heeft het individu zelf invloed op het evenement en de ervaring die het levert. Bij passieve participatie is er geen sprake van directe actie van de bezoeker. De tweede dimensie is de connectie tussen de omgeving en de bezoeker (verticale as). De ene uiterste 'absorptie' (absorption) is hier de meer geestelijke ervaring, onderdompeling (immersion) is de meer fysieke ervaring (Berridge, 2007).

Dit model resulteert in vier verschillende vormen van beleving; amusement, educatie, ontsnapping en de ervaring van schoonheid. Amusement is een veel voorkomende, passieve vorm van beleving. Het consumeren van een georganiseerde, meestal visuele beleving is hier belangrijk. Bij educatie is de bezoeker of de gast actief betrokken, deze betrokkenheid is eerder geestelijk dan lichamelijk. Er is ook een combinatie mogelijk van educatie en vermaak: de informatie is gepresenteerd op een vermakelijke manier. De mate van participatie maakt hierbij het verschil. Mensen die een ontsnapping nastreven, zijn zeer actief betrokken en verbinden zich zeer lichamelijk met de beleving: ze dompelen zich onder. Deze ontsnappers hebben zelf invloed op hun beleving doordat zij hierin actief deelnemen. Waar de ontsnappers invloed kunnen uitoefenen op hun omgeving en op hun beleving, kunnen de mensen die voor de ervaring van schoonheid gaan dit niet. De mensen die op zoek zijn naar schoonheid dompelen zichzelf ook onder in de beleving door iets vol overgave te aanschouwen. Het blijft echter bij een passieve activiteit, waarop zij zelf geen invloed uitoefenen. Zij dompelen zichzelf echter ook onder in de beleving door iets vol overgave te aanschouwen. Meestal vinden deze vier ervaringen plaats in een natuurlijke omgeving, of wordt een omgeving gecreëerd. Het gaat hier dan ook om het maken van een onvergetelijke omgeving. Hoe meer de belevingen zich in het centrum van het model bevinden, of een combinatie vormen hoe sterker en meeslepender de ervaring zal zijn.

De ervaringswerelden

Elands en Lengkeek (2000) hebben een andere benadering. Zij beschrijven een aantal 'ervaringswerelden' voor recreatie. De kern van recreatie is 'ergens anders zijn'; het ontsnappen aan de alledaagse werkelijkheid. De natuur en het landschap spelen hierbij een belangrijke rol. Het landschap biedt niet alleen een andere geografische en visuele omgeving, maar ook een andere persoonlijke, sociale en culturele context. Er worden vijf ervaringswerelden onderscheiden, waarbij de relatie tussen de alledaagse leefwereld en de recreatie leefwereld centraal staat. Tabel 1 geeft een overzicht van deze ervaringswerelden, waarin te zien is dat de spanning tussen de twee leefwerelden steeds sterker wordt.

Ervaringswereld	Relatie tussen alledaagse werkelijkheid en het andere	Kenmerken
Amusement	Het andere is complementair aan het alledaagse	Vermaak, gemak en gezelligheid
Afleiding	Het andere als weg van het alledaagse	Ontsnappen bijkomen van stress
Interesse	Kennisnemen van het andere	Verbeelding informatie over geschiedenis of natuur
Vervoering	Ervaren van het andere	Onverwacht unieke ervaringen
Toewijding	Opgaen in het andere	Authenticiteit verbondenheid en uniciteit. Een langdurige relatie met het andere

*Ervaringswerelden
Eland en Lengkeek*

Bij amusement is de afstand tot het dagelijks leven het kleinst. De kenmerken van de omgeving zijn hiervoor niet van groot belang, als het maar de mogelijkheid biedt tot vermaak en gezelligheid. Bij afleiding is de recreatie omgeving belangrijker en schept deze mogelijkheden voor fysieke uitdagingen. Wanneer mensen zich interesseren voor een bepaald gebied, neemt hun kennis over het gebied toe en daarmee ook de betekenis van het gebied. De afstand tussen het andere en het dagelijkse wordt hierbij steeds groter. Ervaringen kunnen nog dieper gaan en mensen kunnen zelfs in vervoering raken. Het ervaren van het sublieme is hiervan een voorbeeld. Bij vervoering is de afstand tussen het andere en het dagelijkse het grootst. Wanneer men zich gaat toewijden aan een landschap verdwijnt die afstand. De recreatieve omgeving wordt psychologisch toegeëigend en wordt hiermee een nieuwe alledaagse werkelijkheid.

Het belevingsmodel en de ervaringswerelden vergeleken
Het belevingsmodel van Pine en Gilmore en de ervaringswerelden van Eland en Lengkeek hebben veel overeenkomsten, maar ook verschillen. De vormen van beleving beschreven door Pine en Gilmore zijn gebaseerd op twee aspecten: participatie en het type relatie met de omgeving. Eland en Lengkeek hebben de spanning tussen het ervaren van het andere en het dagelijkse leven als basis genomen. De twee modellen hebben echter ook overeenkomsten. De ervaringen als interesse, amusement en vervoering van Eland en Lengkeek hebben ondanks dat ze op andere aspecten zijn gebaseerd (de ervaring van het andere) veel overeenkomsten met de ervaringen als amusement, educatie en ontsnapping van Pine en Gilmore. 'Toewijding' is een ervaring die dieper gaat dan de ervaringen die beschreven zijn door Pine en Gilmore. Bij deze ervaring gaat men zo ver op in 'het andere' dat het een nieuwe realiteit wordt. Bijvoorbeeld, wanneer mensen zich daadwerkelijk verbinden aan een landschap, gaat dit landschap zo'n belangrijke rol spelen dat men niet meer spreekt over een recreatieve ervaring, maar het landschap en de bijbehorende belevingen zijn toegeëigend en vormt een nieuwe werkelijkheid. In de bewoording van Pine en Gilmore er is sprake van een zeer actieve participatie met zowel een geestelijke als lichamelijke relatie met het landschap; er dus gelijktijdig sprake van zowel 'absorption' als 'immersion'.

Van de belevingstheorie naar beleving in de praktijk

Het belevingsmodel van Pine en Gilmore voor beleving is ontwikkeld voor het bedrijfsleven en toerisme. Dit model kan worden geoperationaliseerd, door activiteiten in de kwadranten van het model te plaatsen. Zo hebben Quadi-Felitti en Fiore, (2012) het belevingsmodel (figuur 3) toegepast op wijntoerisme. Zij hebben aan de hand van bestaande literatuur de activiteiten van wijntoeristen ondergebracht in het model van Pine en Gilmore. Voor de activiteiten in de Polder van Biesland en de Ossenwaard zal ik hetzelfde gaan doen, zie hoofdstuk 5. Dit belevingsmodel breid ik echter uit met een ervaring beschreven door Eland en Lengkeek, namelijk 'toewijding'. 'Toewijding' is de enige ervaring die van de ervaringswerelden van Eland en Lengkeek die een vergaande verbinding met het landschap beschrijven. Ook is dit de enige ervaring die geen overlap heeft met de ervaringen van het belevingsmodel van Pine en Gilmore. Ik kies er dan ook voor om het belevingsmodel uit te breiden met de ervaring 'toewijding' om zo een compleet mogelijk beeld te geven van alle mogelijke ervaringen in de Ossenwaard en de Polder van Biesland.

Voorwaarden voor een waardevolle ervaring

Het operationaliseren van een belevingsmodel maakt het mogelijk om de ervaringen te plaatsen en te sturen. Voor het succesvol vormgeven van deze ervaringen, biedt andere literatuur hiervoor handvatten. In 'Design and Experience' (Berridge, 2007) staat beschreven waar waardevolle ervaringen aan moeten voldoen om succesvol te zijn voor zowel de bezoeker als de aanbieder. Hier worden de begrippen beschreven die belangrijk zijn voor een succesvolle ervaring. Allereerst is 'ervulling' een belangrijk aspect voor een succesvolle ervaring. Wanneer men het gevoel heeft een (persoonlijk) doel te hebben bereikt tijdens een ervaring geeft dit een gevoel van voldoening. Ook de 'ervaring van schoonheid' is een belangrijk aspect voor een succesvolle ervaring. Daarnaast draagt het ervaren van een 'gemeenschap' bij een positieve ervaring, mensen krijgen een positief gevoel als zij zich onderdeel voelen van een gemeenschap en 'er bij horen'. Mensen willen ook graag 'iets bijdragen'. Zodra mensen het gevoel hebben ergens aan bij te kunnen dragen, maakt dit dat mensen een ervaring eerder als positief zullen beoordelen. Dit kan nog een stap verder gaan: sommige mensen hebben pas een waardevolle ervaring

als zij zich daadwerkelijk ergens 'verantwoordelijk' voor kunnen voelen. Vanuit een andere invalshoek, maar ook belangrijk gebleken voor een succesvolle ervaring is het 'tot inzicht komen'. Dit tot inzicht komen kan betekenen dat mensen gaan begrijpen hoe een bepaald systeem werkt, of door het opdoen van inspiratie. Daarnaast is het ervaren van 'vrijheid' ook een belangrijk aspect voor een positieve ervaring. Ook het ervaren van 'harmonie' tussen natuur, cultuur, maatschappij en individu wordt beschreven als een succesfactor voor een geslaagde ervaring. Een ander aspect dat invloed heeft op een succesvolle ervaring is het ervaren van 'gelijkheid'; een gelijke en onbevooroordeelde behandeling levert mensen een prettige ervaring op. Het ervaren van 'eenheid' in een omgeving, en hierdoor het ervaren van een 'geheel' draagt ook bij aan een positieve ervaring. 'Veiligheid' is ook een belangrijk aspect dat bijdraagt aan een prettige ervaring: alleen wanneer mensen zich veilig en zeker voelen, is het mogelijk om een succesvolle ervaring op te doen. Wanneer mensen 'bevestigd' worden tijdens hun ervaring, zien zij dit als positief. Bevestiging geeft mensen het gevoel waardevol te zijn. Als laatste is het in 'verwondering raken' een aspect dat een ervaring waardevol maakt: verwondering bestaat wanneer iets voorbij gaat aan het menselijk begrip. Deze beknopte opsomming van de aspecten die belangrijk zijn voor een succesvolle ervaring, kan toepasbaar zijn op de Natuurderij.

Van beleving naar verbinding

De centrale vraagstelling in deze thesis is hoe mensen zich kunnen verbinden met een landschap. Hoe draagt de theorie over de belevingseconomie dan bij in het verbinden van mensen aan het landschap? Dit is door het mogelijk maken, door 'staging' van ervaringen in het landschap. Wanneer mensen een ervaring opdoen in het landschap, kunnen zij zich verbonden gaan voelen met deze plek. Een persoon die een bijzondere ervaring ondergaat, kan emotioneel, fysiek, intellectueel of spiritueel worden geraakt. Deze ervaring resulteert dan in een unieke herinnering waardoor er een band met het landschap ontstaat (Pine en Gilmore, 1999).

Op grond van de studies over de relatie tussen de mens en zijn omgeving en de theorieën over beleving stel ik, dat de binding tussen mens en landschap ontstaat wanneer mensen activiteiten kunnen ondernemen

in het landschap en hierdoor ervaringen in het landschap op kunnen doen. Hierdoor kunnen mensen zich voelen toebehoren tot het landschap, zich wortelen, hun identiteit ontleen aan het landschap, er mensen leren kennen, zich vertrouwd voelen in het gebied of er zelfs afhankelijk van worden. Dit is een voortdurend proces, waar tijd een belangrijke factor is: hoe langer iemand in een landschap verblijft, hoe meer tijd er is om door middel van interactie deze banden te versterken: hoe meer tijd, hoe meer ervaringen, hoe sterker de binding.

Om een compleet framework van de theorie over binding te krijgen, moet de theorie over de belevingseconomie toegevoegd worden in het framework dat eerder in dit hoofdstuk is opgesteld. In de vorige paragraaf lag de nadruk op hoe mensen zich verbinden met het landschap. Uit de theorie die in deze paragraaf is bestudeerd, blijkt dat het soort ervaring een binding mogelijk maakt. Deze ervaring is afhankelijk van de mogelijkheden die het landschap biedt. Het soort landschap maakt een bepaalde ervaring mogelijk. De variatie in landschappen is dus bepalend voor een ervaring en hiermee de binding van een individu met een landschap. In het framework uit de vorige paragraaf ontbrak het landschap en wat er mogelijk is in dit landschap. Deze component voeg ik toe in het framework op de pagina hiernaast. Hierin wordt duidelijk dat het inrichten en hiermee het mogelijk maken van bepaalde ervaringen in landschappen, bepalend is voor de binding met een landschap.

Onderzoekers uit verschillende disciplines hebben pogingen ondernomen om het concept 'binding' in een framework te plaatsen, toch blijven de opvattingen hier over verschillen. Het is niet mijn ambitie om een nieuw framework voor binding te ontwikkelen, maar het is voor mijn onderzoek wel belangrijk om een theoretisch kader te ontwikkelen om aan de hand daarvan 'binding' te kunnen onderzoeken. Aan de hand van het bovenstaande model zal ik mijn onderzoek vervolgen.

Dit hoofdstuk wil ik afsluiten met de conclusie dat de theorie te weinig informatie verschaft om de hoofdvraag te beantwoorden: Wat is de invloed van het type Natuurbeheer op het ontstaan van een binding tussen het landschap en omwonenden? Hoofdstuk 3 heeft laten zien dat er te weinig geschreven is in de vakliteratuur en de beleidsstukken om binding met het landschap te onderzoeken. De theorie die ik bestudeerd in dit

hoofdstuk geeft verschillende definities en componenten van binding. Het geeft inzicht in het begrip binding, hoe mensen dit aangaan en welke rol ervaringen daarin spelen. Het geeft echter geen inzicht in de rol van het landschapsbeheer, dit is nooit als variabele empirisch onderzocht. Ook is er in de theorie weinig accent op binding, als een proces dat voortdurend plaatsvindt en wordt er niet ingegaan op de diversiteit van het landschap. Empirisch onderzoek, waarin het landschapsbeheer een variabele is, is dus noodzakelijk om antwoord te krijgen op de hoofdvraag De theorie over beleving, beschreven in de laatste paragraaf, bevat ingrediënten om binding te bestuderen in de praktijk. In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de methoden van het onderzoek.

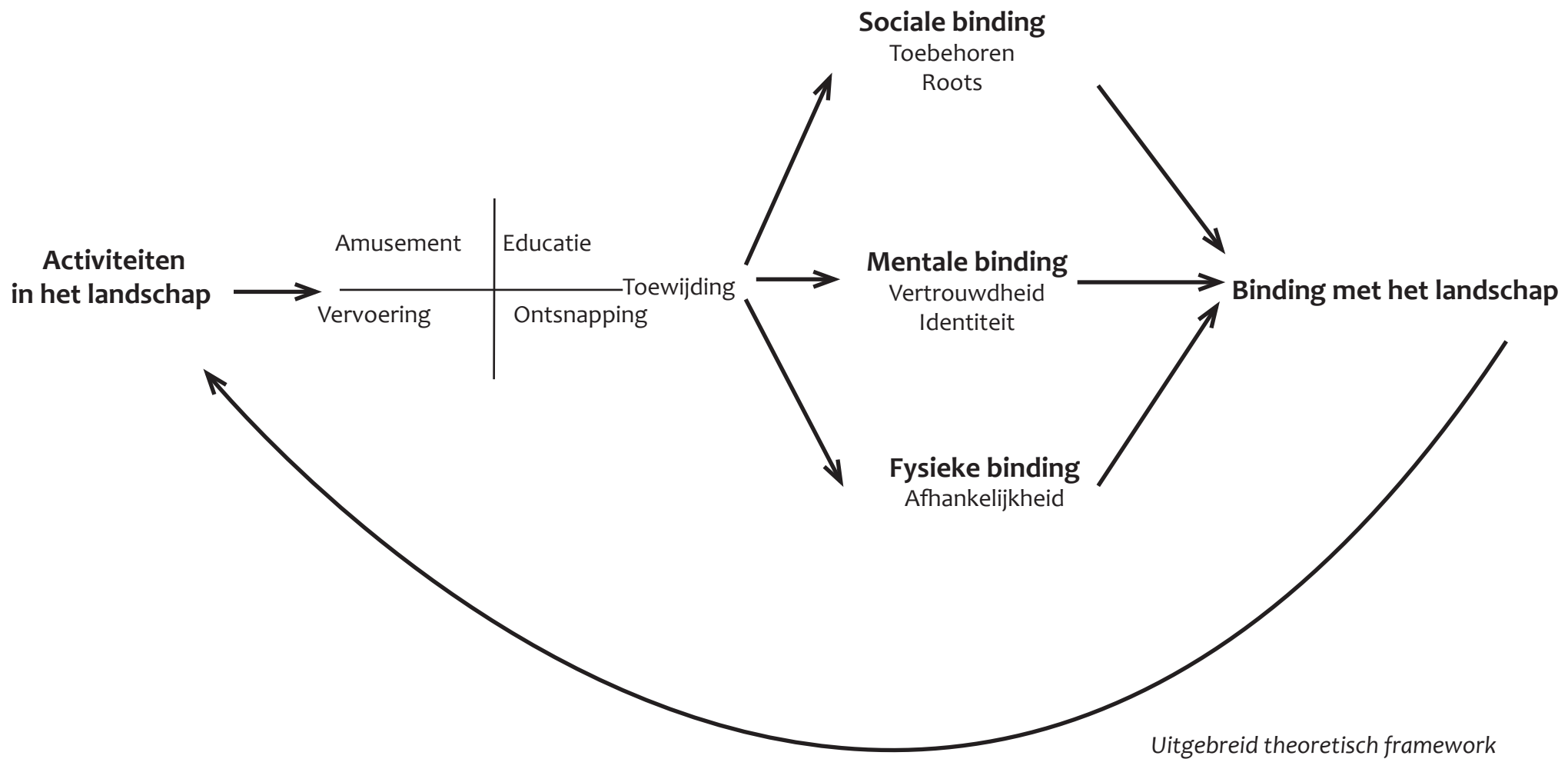

Foto: knotwilgen in de uiterwaarden van de toekomstige Natuurderij
Keizersrande, eigen foto.

5. METHODEN

5. METHODEN

Het vorige hoofdstuk heeft ons inzicht gegeven in de bestaande theorie over binding met het landschap. Hieruit blijkt dat de theorie over binding met het landschap te onvolledig is om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Er zijn in de theorie te weinig aanknopingspunten om te kunnen concluderen dat de diversiteit van het landschap, als resultaat van het landschapsbeheer, invloed heeft op de binding die omwonenden ervaren met het landschap. Empirisch onderzoek is nodig om de effecten van agrarisch natuurbeheer op de binding tussen omwonenden en landschap te onderzoeken en om aan de hand hiervan een advies uit te brengen aan de Natuurderij. Dit hoofdstuk beschrijft hoe de onderzoeksvraag beantwoord zal worden. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, is het nodig om deze op te splitsen in een aantal deelvragen, dat zal in de eerste paragraaf worden toegelicht. Verder komen de case studies, gebruikte methoden, onderzoeksactiviteiten en de methode van dataverwerking en analyse in dit hoofdstuk aan bod.

In dit onderzoek staat de binding die omwonenden hebben met het landschap in hun alledaagse leefomgeving centraal. Welke rol speelt het beheer van een natuurgebied in het ontwikkelen van een de band met het landschap? In dit onderzoek worden aan de hand van twee case studies twee soorten beheer met elkaar vergeleken: natuurbeheer door een organisatie en natuurbeheer uitgevoerd door een boer. De natuur beheerd door een organisatie is zo ‘natuurlijk’ mogelijk, terwijl bij het natuurbeheer uitgevoerd door een boer duidelijk de aanwezigheid van de mens zichtbaar is: landbouw en natuurbeheer worden gecombineerd. Deze twee vormen van beheer leveren beiden een ander soort landschap op, waarin de zichtbare aanwezigheid van de mens een onderscheidende factor is. De filosofie achter de Natuurderij is dat de mens als beheerder een verrijkende invloed heeft op de natuur. Speelt de menselijke invloed op het landschap ook rol in het verbinden van mensen? Om dit nader te onderzoeken, maak ik een vergelijking tussen twee praktijksituaties; een natuurgebied waar de natuur vrij haar gang kan gaan en een gebied waar de mens duidelijk invloed heeft op de natuur. Hoe dit empirische onderzoek is opgezet, zal hier verder worden besproken.

Onderzoeksvragen

De binding die omwonenden hebben met een natuurgebied in hun directe omgeving en de invloed van het natuurbeheer hierop, wordt onderzocht aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Wat is de invloed van het type natuurbeheer op het ontstaan van een binding tussen het landschap en omwonenden?

Om deze opgedane kennis toe te passen, zullen er aanbevelingen worden gedaan aan de Natuurderij, deze aanbevelingen zullen gedaan worden door het beantwoorden van de tweede onderzoeksvraag:

Hoe kan de Natuurderij deze kennis inzetten, om zo de omwonenden met zich te verbinden?

Deze onderzoeksvragen zijn te complex om in een keer te beantwoorden, er zal gebruik gemaakt worden van drie deelvragen die in verschillende stadia van het onderzoek zullen worden beantwoord.

Voor dit onderzoek zal deze verbinding met twee vormen van beheer worden onderzocht met behulp van twee case studies; de Polder van Biesland bij Delft en de Ossenwaard bij Deventer. De Polder van Biesland is representatief voor het landschapstype waar de aanwezigheid van de boer in het natuurlijk landschap duidelijk zichtbaar is. De Ossenwaard is representatief voor het natuurlijke landschapstype, beheerd door een organisatie. De eerste deelvraag luidt dan ook:

Hoe zijn mensen verbonden met de Ossenwaard en de Polder van Biesland?

De vraag zal worden beantwoord met de hulp van een enquête, opgesteld aan de hand van de literatuur bestudeerd in hoofdstuk 4. De uitkomst van de enquêtes maakt het mogelijk om bepaalde typen verbondenheid van omwonenden te onderscheiden. Doormiddel van interviews wordt dieper ingegaan op deze verbondenheid en welke rol de twee verschillende landschapstypen hierin spelen. Per type verbondenheid zullen er twee

mensen worden geïnterviewd. Tijdens de interviews zullen de mensen dan ook worden bevraagd over hun definities van natuur en in welke mate landbouwactiviteiten voor hen acceptabel zijn. Doormiddel van de interviews zal de tweede deelvraag worden beantwoord:

Hoe denken mensen over de combinatie van landbouw en natuur?

De antwoorden op de twee deelvragen ‘hoe zijn mensen verbonden met de Ossenwaard en de Polder van Biesland?’ en ‘hoe denken mensen over de combinatie van landbouw en natuur?’ vormen de input voor het beantwoorden van de derde deelvraag:

Hoe belangrijk is ‘cultuur’ en ‘natuur’ voor het ontwikkelen van een binding?

Ook zullen de ondernemers van de Natuurderij worden bevraagd over de verbinding die zij zoeken met de bewoners van Diepenveen en Deventer. Doormiddel van een interview zal er antwoord worden verkregen op de vierde vraag:

Welke verbinding zoekt de Natuurderij met de omwonenden?

De antwoorden op deze vier deelvragen maken het mogelijk om de twee hoofdvragen te beantwoorden.

Om het begrip ‘binding’ te doorgronden, is er een literatuurstudie uitgevoerd in hoofdstuk 4: begripsvorming. Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de mogelijke mentale, sociale en fysieke bindingen die mensen kunnen aangaan met het landschap en uit welke concepten deze binding is opgebouwd. Deze concepten leiden tot verschillende indicatoren voor verbinding. Met behulp van een model voor beleving, opgesteld aan de hand van Pine en Gilmore (1999) en Elands en Lengkeek (2000) zijn ook de belevingen en de daarbij horende activiteiten en verbinding geconceptualiseerd. Aan de hand van deze literatuurstudie is het dan ook mogelijk om een enquête op te zetten om de mate van verbinding te onderzoeken.

Case studies

In het onderzoek wordt een vergelijking gemaakt tussen de binding van omwonenden met twee gebieden: een gebied waar natuur het hoofddoel is, beheerd door een natuurorganisatie en een gebied waar natuur en landbouw worden gecombineerd, beheerd door een boer. Deze binding wordt onderzocht aan de hand van twee case studies. Deze twee studies geven inzicht in de mogelijke verschillen waarop men zich kan verbinden met een landschap. In het meest ideale geval worden er twee uiterwaarden met elkaar vergeleken, waar in beiden een ander type natuurbeheer wordt toegepast. Door dezelfde concepten voor binding te onderzoeken, kan de binding met twee verschillende plaatsen worden vergeleken. Een probleem hierbij is dat er in Nederland nog geen uiterwaarden zijn waarbij de natuur wordt beheerd door een boer, die actief aanwezig is in het gebied zelf. Er zijn wel uiterwaarden waar de natuur wordt begraasd door vee, maar er is verder geen agrarische activiteit zichtbaar. Op de Natuurderij is juist deze agrarische activiteit in combinatie met natuurbeheer zeer belangrijk. Om deze reden wordt de binding met het agrarisch natuurbeheer in een vergelijkbaar gebied onderzocht: de Polder van Biesland. Naast dat het beheer in de Polder van Biesland (Boeren voor Natuur) hetzelfde is als op De Natuurderij, is er een andere belangrijke overeenkomst: zowel de Polder van Biesland als de De Natuurderij liggen beiden zeer dicht bij de stad. Ook de Ossenwaard ligt vlakbij de stad, wat het mogelijk maakt een vergelijking te maken.

De Ossenwaard, bij Deventer. Bron: Google Maps

De Polder van Biesland, bij Delft. Bron: Google Maps

Onderzoeksactiviteiten

Het empirische deel van dit onderzoek is een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden. Aan de hand van enquêtes wordt een explorerend onderzoek uitgevoerd naar de binding tussen omwonenden en de twee natuurgebieden. Door middel van interviews wordt er dieper ingegaan op de binding die omwonenden met het natuurgebied voelen. Deze kwalitatieve benadering geeft meer mogelijkheden om te doorgronden hoe omwonenden zich verbinden met de twee verschillende soorten beheer. Ook blijkt uit de theorie in hoofdstuk 4 dat er veelvuldig is beschreven hoe mensen zich verbinden met het landschap, maar er is weinig kwalitatief empirisch onderzoek uitgevoerd naar de verbinding die mensen kunnen ontwikkelen met verschillende landschapstypen. Deze keuze voor kwalitatief onderzoek betekent dat er geen representatief beeld wordt gegeven van de binding met het landschap, maar het geeft een verdiepend beeld van de mensen die ik heb geïnterviewd. In het empirische onderzoek worden drie fasen onderscheiden. Elke fase wordt hier uitgewerkt.

Oriënterend onderzoek

Voor zowel de Polder van Biesland als de Ossenwaard is er een interview gehouden met de beheerder. Voor de Ossenwaard is dat Gerben Visser van Stichting IJssellandschap, deze stichting is de beherende instantie van de Ossenwaard en heeft het gebied ook in eigendom. De Polder van Biesland wordt beheerd door de boer Jan Duijndam. Zij traden op als informant en hebben informatie verschaft over het gebruik van de twee natuurgebieden door omwonenden en recreanten. Deze informatie is gebruikt om het belevingsmodel van Pine en Gilmore (1999) en Elands en Lengkeek (2000) te operationaliseren. Ook met de ondernemers van de Natuurderij Keizersrande is een oriënterend gesprek gevoerd. Op deze wijze heb ik geprobeerd te achterhalen hoe zij de omwonenden van Deventer en Diepenveen betrekken bij hun bedrijf, dit is de lezen in hoofdstuk 3.

Om het belevingsmodel in de praktijk toe te passen, ga ik net als Qualdi-Felitti en Fiore de activiteiten die mensen kunnen ondernemen in de Polder van Biesland en de Ossenwaard onderbrengen in het

belevingsmodel van Pine en Gilmore. Dit belevingsmodel breidt ik echter uit met een ervaring beschreven door Eland en Lengkeek, namelijk ‘toewijding’. Zie de volgende pagina’s. ‘Toewijding’ is de enige ervaring die van de ervaringswerelden van Eland en Lengkeek die een vergaande verbinding met het landschap beschrijven. Ook is dit de enige ervaring die geen overlap heeft met de ervaringen met het belevingsmodel van Pine en Gilmore. Ik kies er dan ook voor om het belevingsmodel uit te breiden met de ervaring ‘toewijding’ om zo een compleet mogelijk beeld te geven van alle mogelijke ervaringen in de Ossenwaard en de Polder van Biesland. Dit levert een model op, waarmee de activiteiten en hierdoor opgedane beleving kunnen worden gestructureerd. De volgende pagina’s geven een overzicht van welke activiteiten welke ervaringen oplevert. De informatie over de activiteiten die de bezoekers ondernemen in de twee gebieden heb ik verkregen aan de hand van de interviews met de beheerders en door mijn eigen waarneming tijdens een bezoek aan de gebieden.

Activiteiten in de Polder van Biesland

Amusement

Bezoekers verbinden zich dankzij georganiseerde activiteiten

- Georganiseerde evenementen
- Deelnemen aan bourgandische feestmalen

Educatie

Bezoekers nemen kennis van het gebied

- Excursies voor schoolklassen en bedrijven
- Een rondleiding op de boerderij

Toewijding

Bezoekers voelen zich geen bezoeker meer, maar hebben een eigen rol in het gebied

- Re-integratie projecten
- Lidworden vrienden van Biesland
- Mee werken op de boerderij

Vervoering

Bezoekers dompelen zich onder in het landschap

- Genieten van flora en fauna

Ontsnapping

Bezoekers ervaren een andere omgeving als contrast met het alledaagse

- Het maken van een ommetje
- Van de rust genieten

Activiteiten in de Ossenwaard

Amusement

Bezoekers verbinden zich dankzij georganiseerde activiteiten

- Toekijken naar in scharen van het vee, wat vaak spectaculaire situaties oplevert

Educatie

Bezoekers nemen kennis van het gebied

- Excursies voor schoolklassen

Toewijding

Bezoekers voelen zich geen bezoeker meer, maar hebben een eigen rol in het gebied

- Meewerken met het opschonen van de uiterwaarden

Vervoering

Bezoekers dompelen zich onder in het landschap

- Genieten van flora en fauna
- Kijken naar de grazers

Ontsnapping

Bezoekers ervaren een andere omgeving als contrast met het alledaagse

- Het maken van een ommetje
- Van de rust genieten
- Kampvuren maken
- Viseen
- Picknicken
- Strandbezoek

Explorerend onderzoek aan de hand van enquêtes

Er wordt een explorerend onderzoek uitgevoerd naar de verschillende wijze van verbondenheid met de Ossenwaard en de Polder van Biesland. Doormiddel van de enquête worden de verschillende typen bindingen die omwonenden ervaren met de Polder van Biesland en de Ossenwaard onderscheiden. Er worden dus typen bindingen gedefinieerd en er wordt onderzocht hoe de deze type bindingen zich in de twee verschillende gebieden tot deze typen verhouden.

De enquête voor de mensen die de Ossenwaard of de Polder van Biesland bezoeken is opgesteld aan de hand van de literatuur uit hoofdstuk 4. Eerst besteed de enquête aandacht aan de regelmaat van het bezoek. Mensen kunnen aanvinken hoe vaak zij het gebied bezoeken. Daarna wordt gevraagd naar de activiteiten die zij ondernemen in het gebied. Deze activiteiten zijn gebaseerd op het geoperationaliseerde belevingsmodel van Pine en Gilmore, toegepast op de Polder van Biesland en de Ossenwaard. De mogelijke activiteiten die de mensen kunnen ondernemen in het gebied zijn omschreven en per beleving uitgewerkt (zie het geoperationaliseerde belevingsmodel). De respondenten kunnen aanvinken welke activiteiten zij ondernemen, gecategoriseerd op het soort beleving. Voor 'ontsnapping' zijn bijvoorbeeld de volgende antwoordmogelijkheden uitgewerkt: 'ik maak regelmatig een ommetje door de Ossenwaard' of 'ik loop graag hard in de Ossenwaard'. Zo wordt onderzocht welke beleving de mensen zoeken in de Polder van Biesland en de Ossenwaard.

Vervolgens gaat de enquête in op de binding die mensen voelen met het gebied. Ook hier wordt gebruik gemaakt van geformuleerde antwoordmogelijkheden, die de respondent kan aanvinken als deze voor hem of haar van toepassing is. De binding met de Ossenwaard of de Polder van Biesland wordt onderzocht aan de hand van de vijf componenten voor binding (landschappelijke identiteit, afhankelijkheid, vertrouwdheid, roots en toebehoren) beschreven in hoofdstuk 4. Per component van het concept binding zijn er meerdere antwoorden geformuleerd.

De gehele enquête is toegevoegd in de bijlage, hier zal per component van verbinding een voorbeeld worden gegeven van hoe dit in de enquête is bevraagd:

- identiteit: Mijn bezoek aan de Polder van Biesland zegt iets over mijn persoonlijkheid;
- afhankelijkheid: De Polder van Biesland biedt de mogelijkheden om de dingen te doen die ik het liefste doe;
- vertrouwdheid: De Polder van Biesland voelt vertrouwd voor mij;
- roots: Ik heb persoonlijke verhalen die afspelen in de Polder van Biesland;
- toebehoren: De Polder van Biesland is een onderdeel van mijn leven.

De enquête gaat verder in op de verbondenheid door te vragen of mensen zich verantwoordelijk voelen voor het gebied en of zij interesse hebben in het gebied. In de laatste vraag over de binding met het landschap worden de respondenten gevraagd of zij met een cijfer tussen de 1 en de 9 willen aangeven hoe sterk zij zich verbonden voelen met het gebied. Aan het einde van de enquête wordt gevraagd naar de persoonlijke kenmerken (geslacht, leeftijd, nationaliteit, woonplaats en hoogst voltooide opleiding). Deze vragen worden gesteld om een beeld te krijgen van de onderzoekspopulatie, niet om een verband te zoeken tussen deze persoonskenmerken en de mate van verbondenheid met een gebied. De enquête besluit met de vraag of mensen bereid zijn om op een ander tijdstip mee te werken aan een interview. Op deze wijze wordt er contact gelegd voor het verdiepend onderzoek, namelijk de interviews.

In het centrum van Deventer en in en rondom de Ossenwaard zijn er gedurende twee doordeweekse dagen willekeurige mensen aangesproken en gevraagd of zij mee wilden werken aan dit afstudeeronderzoek door het invullen van een enquête. De mensen zijn benaderd op plekken waar veel mensen komen; zoals de straten van het centrum van Deventer, de Brink, het Rijsenborgherpark, de uiterwaarden aan de Deventerse kant van de IJssel, de IJsselkade en de Ossenwaard. Als zij hiertoe bereid waren, heb ik gevraagd of zij bekend zijn met de Ossenwaard. Wanneer dit het geval was, hebben zij een enquête van mij

ontvangen die zij ter plekke in vulden en bij mij inleverden. Deze enquête duurde ongeveer 3 minuten. Wanneer de mensen niet bekend waren met de Ossenwaard, hebben zij terplekke een andere enquête ingevuld, deze duurde ongeveer 1 minuut. Er zijn 56 enquêtes ingevuld door de mensen die het gebied wel eens bezoeken. Er zijn 30 enquêtes ingevuld door mensen die dit gebied nooit bezoeken.

Voor de Polder van Biesland is dezelfde werkwijze toegepast. Op de markt in Delft, in de woonwijk Ypenburg, in het centrum van Pijnacker, Delfgrauw en Nootdorp en in het Delftse Hout en bij de Dobbepas zijn mensen aangesproken en gevraagd of zij mee wilde werken aan dit afstudeeronderzoek. Er zijn op twee doordeweekse dagen 55 enquêtes ingevuld door de mensen die wel eens in het gebied komen en 29 enquêtes door de mensen die nooit het gebied bezoeken.

Verdiepend onderzoek aan de hand van interviews

Na het analyseren van de enquêtes, zijn er vier typen bezoekers te onderscheiden. Per gebied en per type binding zijn twee respondenten benaderd voor een interview. De interviews zijn op semigestructureerde wijze gehouden. Dit betekent dat ik in de gesprekken de mensen heb laten praten over een aantal thema's, zonder een vooraf gestructureerde vragenlijst te gebruiken. Voor deze aanpak is gekozen om de geïnterviewde zoveel mogelijk vrij te laten spreken over thema's die ik voorafgaand aan het interview had vastgesteld. In het gesprek had ik een zoveel mogelijk terughoudende rol, mijn rol bleef beperkt tot het stellen van open vragen of eventueel doorvragen bij onduidelijkheid.

De interviews hebben als doel om er achter te komen hoe mensen zich verbonden voelen met de Ossenwaard en de Polder van Biesland en hoe deze verbondenheid tot stand is gekomen. Dit wordt gedaan om mensen te laten praten over hun band met het natuurgebied in hun directe omgeving; er wordt gevraagd of zij zich verbonden voelen, wat zij daar doen, hoe zij zich daarbij voelen en wat dit zegt over hun persoonlijkheid.

Om te doorgronden of deze binding gebaseerd is op de natuurlijke aspecten, of de menselijke invloed op het landschap worden de mensen in het interview bevraagd over hun definitie van natuur. Hoe definiëren zij natuur; tot in welke mate is menselijke invloed op de natuur acceptabel?

Deze 'leken definitie' van natuur, ook wel 'natuurbeeld' genoemd, is mogelijk van invloed op de verbondenheid die men ervaart met het gebied. Op basis van Buijs (2009) heb ik er voor gekozen om te onderzoeken wat het natuurbeeld van de geïnterviewden is. Het is namelijk uit zijn onderzoek gebleken dat het natuurbeeld van omwonenden zeer kan verschillen van experts en dat hierdoor mensen kunnen protesteren tegen natuurbeleid.

In de gesprekken wordt ook gevraagd hoe men denkt over de landbouw en de combinatie van landbouw en natuur. Zo kan er worden opgemaakt welk beeld de respondenten van de landbouw hebben, en of men vertrouwen heeft in een boer als natuurbeheerder. In totaal zijn er 15 interviews met omwonenden afgenomen. De interviews hebben plaatsgevonden bij de mensen thuis of in een horeca gelegenheid en hebben ongeveer een half uur tot drie kwartier geduurd. De interviews zijn opgenomen met een voicerecorder en later letterlijk uitgewerkt.

Weergave en analyse van de data

De data van de enquêtes zijn verwerkt in Excel. Uit de data zijn vier typen bezoekers onderscheiden. Het onderscheiden van de vier typen bezoeker is geheel gebaseerd op mijn eigen analyse, met behulp van de vijf componenten van binding, beschreven in de literatuur: toewijding aan het gebied, de ervaren verbondenheid, de landschappelijke identiteit en de functionele afhankelijkheid. Aan de hand van deze componenten en mijn eigen aannames heb ik vier typen bezoekers onderscheiden. Ik neem aan dat mensen die zich toewijden aan het landschap, zich het sterkste verbonden voelen hiermee. Ik schaar de mensen die in de enquête een vorm van toewijding hebben aangegeven onder één type: de Toewijders, zij geven aan zich in te zetten ten behoeven van het gebied. Het tweede type bezoeker dat ik onderscheid is het type dat aangeeft zich verbonden te voelen met een gebied, maar niet aangeeft zich ook toe te wijden aan het gebied. Dit type bezoeker noem ik dan ook de Betrokkenen. De mensen die aangeven wel afhankelijk te zijn van het gebied, maar zich niet zozeer betrokken of toegewijd voelen, noem ik de Genieters. De mensen die hebben aangegeven dat zij zo af en toe in het gebied komen, maar niet toegewijd, verbonden of afhankelijk zijn noem ik de Bezoekers.

De interviews worden letterlijk uitgeschreven en geanalyseerd volgens de methode van Kumar (2005). Eerst worden de hoofdthema's die in de interviews naar voren komen onderscheiden. Deze thema's vormen de basis voor het analyseren van de interviews. Elk thema krijgt een code, waarmee de uitgeschreven interviews zijn gecodeerd. De thema's die gebruikt zijn voor het coderen van de interviews zijn: definities van natuur, acceptatie van menselijke invloed op natuur, de gedachten over de combinatie tussen landbouw en natuur, het imago van de landbouw (negatief), het imago van de landbouw (positief) en de oorspronkelijkheid van het landschap. De resultaten worden per thema gepresenteerd in het hoofdstuk 6: 'De binding in de praktijk'. In het hoofdstuk 7 worden de gegevens uit de interviews gebruikt om antwoord te kunnen geven op de deelvragen.

Eigen foto.

6. BINDING IN DE PRAKTIJK

6. DE BINDING IN DE PRAKTIJK

De resultaten die verkregen zijn door middel van empirisch onderzoek onder de omwonenden van de Polder van Biesland bij Delft en de Ossenwaard bij Deventer zijn in dit hoofdstuk uitgewerkt. Dit hoofdstuk zal beginnen met een beschrijving van de twee gebieden. Vervolgens zullen de resultaten van de enquête en de interviews in dit hoofdstuk worden uitgewerkt.

Gebiedsomschrijving

De Ossenwaard is in 1993 veranderd van agrarisch gebied naar dynamisch natuurgebied. Het gebied beslaat ongeveer 60 hectare en is sinds de verandering naar natuurgebied aanzienlijk veranderd: de dijk is verlegd om zo meer uiterwaarden te creëren en er zijn geulen gegraven die het waterbergend vermogen hebben vergroot. Bij hoog water kan het gebied voor een groot deel onder water komen te staan. Het natuurbeheer is gericht op meer variatie van flora en fauna in het gebied te verkrijgen. Grazers als het Galloway rund en Konikpaarden worden hiervoor ingezet door de eigenaar en beheerder van het gebied Stichting IJssellandschap. De Ossenwaard ligt ten opzichten van Deventer aan de overkant van de IJssel. Voor de Deventernaren is het gebied eenvoudig te bereiken te voet of met de fiets via de spoorbrug. De wijk De Worp ligt ongeveer naast het gebied. Naast wandelpaden bieden ook de strandjes mogelijkheden voor recreatie. Er zijn geen horeca gelegenheden in het gebied. De IVN geeft soms in De Ossenwaard praktijklessen en voorlichting aan scholen. Dit natuurgebied is een typisch voorbeeld van nieuwe natuurontwikkeling zoals dit de laatste twintig jaar in Nederland gebeurt. Gecombineerd met feit dat het gebied dicht bij de stad ligt, maakt het gebied tot een geschikte case voor deze studie.

De Polder van Biesland ligt ingeklemd tussen Delft, Pijnacker, Nootdorp, de wijk Ypenburg en Delfgrauw. In dit sterk verstedelijkte gebied ligt de Polder van Biesland, een laatste stukje kenmerkend weidelandschap van ongeveer 100 hectare. Rondom de Polder van Biesland heeft Staatsbosbeheer het Bieslandsebos ontwikkeld. Andere recreatiegebieden aansluitend aan het gebied zijn De Dobbepas en het

Delftse Hout. De Polder van Biesland wordt sinds 2008 beheerd door melkveehouder Jan Duijndam aan de hand van het principe Boeren voor Natuur. Hij melkt op zijn Hoeve Biesland ongeveer 100 melkkoeien. Zijn weilanden vormen dankzij het natuurbeheer een goede leefomgeving voor vele weidevogels. Door sommige weilanden lopen wandelpaden waar wandelaars vrij gebruik van mogen maken. Het bedrijf is opengesteld voor bezoekers, zo kunnen er schoolkassen worden ontvangen en worden er excursies georganiseerd. Aan de polder zijn de Vrienden van Biesland verbonden. Deze stichting is een initiatief van omwonenden en betrokkenen die zichzelf ten doel hebben gesteld om het karakteristieke Zuid-Hollandse poldergebied in stand te houden. Zij ondersteunen Jan Duijndam dan ook in zijn bedrijfsvoering. Verder organiseren zij activiteiten voor hun leden, om zo het landschap in stand te houden en de betrokkenheid te vergroten. Rondom de Polder van Biesland zijn verschillende horeca gelegenheden. De Polder van Biesland is een representatieve case voor het agrarisch natuurbeheer, mede omdat het concept Boeren voor natuur al sinds 2008 is succesvol is uitgevoerd. De betrokkenheid van de omwonenden en de nabijheid van de stad maken de polder tot een interessant gebied.

Typen verbondenheid: resultaten van de enquêtes

De eerste stap in het empirisch onderzoek is het uitvoeren van een enquête, om de verbondenheid tussen de omwonenden en twee gebieden te verkennen. Deze enquête helpt om greep te krijgen op de activiteiten die de omwonenden ondernemen in de twee gebieden en hoe deze mensen zich verbonden voelen met de Ossenwaard en de Polder van Biesland. Aan de hand van deze verbondenheid, zijn vier typen bezoekers van de gebieden te onderscheiden. Deze typering wordt gebruikt om later in het onderzoek doelgericht via interviews de relatie tussen deze bezoekers en hun omgeving te nader onderzoeken.

De vragenlijst is opgesteld om de mate van verbondenheid te onderzoeken, hiervoor worden de vijf componenten van verbondenheid bevraagd: identiteit, afhankelijkheid, roots, toebehoren en vertrouwdheid. Ook wordt gevraagd welke activiteiten men onderneemt en het gebied en

hoe verbonden de respondenten zich voelen. Hoe de enquête is opgezet is te lezen in hoofdstuk 5, 'methoden', de gehele enquête is in de bijlage toegevoegd. Er hebben in totaal 111 respondenten de enquête ingevuld. Daarvan kwamen 56 respondenten uit de omgeving van de Polder van Biesland en 55 respondenten uit de omgeving van de Ossenwaard. Van de 56 respondenten uit de omgeving van Biesland is de gemiddelde leeftijd 44 jaar, 89 % is vrouw en 63% heeft een HBO opleiding of hoger afgerond. Van de 55 respondenten uit de omgeving van de Ossenwaard is de gemiddelde leeftijd 41 jaar, 57% is vrouw en 28% heeft een HBO opleiding of hoger afgerond. Deze informatie geeft enkel de diversiteit van de onderzoekspopulatie aan, er wordt echter geen verband gelegd tussen deze demografische gegevens en de typen verbondenheid die omwonenden met hun omgeving aangaan.

De resultaten van de enquête zijn per type bezoeker gepresenteerd. De typen bezoekers onderscheid ik aan de hand van mijn eigen aannames met behulp van de componenten van verbondenheid. Ik doe de aanname dat mensen die zich toewijden aan het landschap, zich het sterkste verbonden voelen hiermee. De mensen die in de enquête een vorm van toewijding hebben aangegeven, schaar ik onder één type: de Toewijders. Zij geven aan zich in te zetten ten behoeven van het gebied. Het tweede type bezoeker dat ik onderscheid onder de respondenten is het type dat aan geeft zich wel verbonden te voelen met een gebied, maar niet aangeeft zich ook toe te wijden aan het gebied. Dit type respondent noem ik dan ook de Betrokkenen. De respondenten die aangeven wel afhankelijk te zijn van het gebied, maar zich niet zozeer betrokken of toegewijd voelen, noem ik de Genieters. De mensen die hebben aangegeven dat zij zo af en toe in het gebied komen, maar niet toegewijd, verbonden of afhankelijk zijn van het gebied noem ik de Bezoekers. De typen bezoekers worden hieronder beschreven. In percentages wordt uitgedrukt hoe de verhouding is van de verschillende typen respondenten per gebied. Zo is het mogelijk om de Polder van Biesland en de Ossenwaard met elkaar te vergelijken.

De Toegewijden

De eerste groep geeft aan toegewijd te zijn aan de Polder van Biesland. Dit uit zich door bijvoorbeeld lidmaatschap van De Vrienden van Biesland, het meewerken aan het landschap beheer, het tellen van vogels of het kopen van vlees van de Hoeve Biesland. De meesten bezoekers uit deze groep bezoeken het gebied dagelijks tot wekelijks. De Polder van Biesland speelt dan ook een belangrijke rol in het dagelijks leven van deze type bezoeker. 16% van de bezoekers van de polder van Biesland hoort bij deze groep. Tijdens het afnemen van de enquête is er in de Ossenwaard geen respondent geweest die aan heeft gegeven toegewijd te zijn aan de het gebied.

De Betrokkenen

Deze groep geeft aan zich verbonden te voelen met de Polder van Biesland of met de Ossenwaard. Onder de ondervraagden in de Polder van Biesland behoort 34% tot deze groep, voor de Ossenwaard is dat 25% van de ondervraagden. De meeste bezoekers uit deze groep komen er wekelijks tot dagelijks en voelen zich vertrouwd met het gebied. Het grootste deel van de bezoekers uit deze groep is functioneel afhankelijk van deze plek, dat wil zeggen: voor de activiteiten die zij er ondernemen is er geen andere geschikte plek in hun omgeving. Daarnaast zeggen al deze bezoekers dat hun bezoek aan dit gebied iets zegt over hun persoonlijkheid.

De Genieters

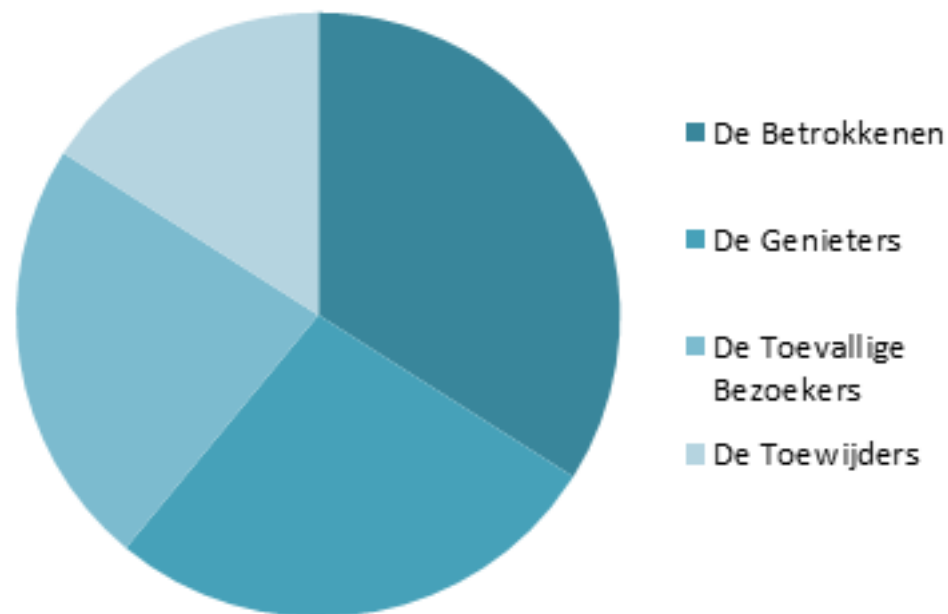
Deze groep zegt zich niet speciaal verbonden of toegewijd te voelen aan het gebied, maar komt er regelmatig (variërend van dagelijks tot enkele keren per maand) om te recreëren of om te ontsnappen aan het dagelijks leven. Het gebied speelt geen belangrijke rol in het dagelijks leven van de bezoekers. Ook hebben de bezoekers uit deze groep niet het gevoel dat zij hun identiteit ontleen aan de activiteiten die zij ondernemen in dit gebied. De bezoekers zijn echter wel functioneel afhankelijk van dit gebied, de activiteiten die zij hier ondernemen kunnen zij niet elders uitvoeren. Het grootste deel van de bezoekers van de Ossenwaard, namelijk 41 % behoort tot deze groep. In de Polder van Biesland is dit 27%.

De Bezoekers

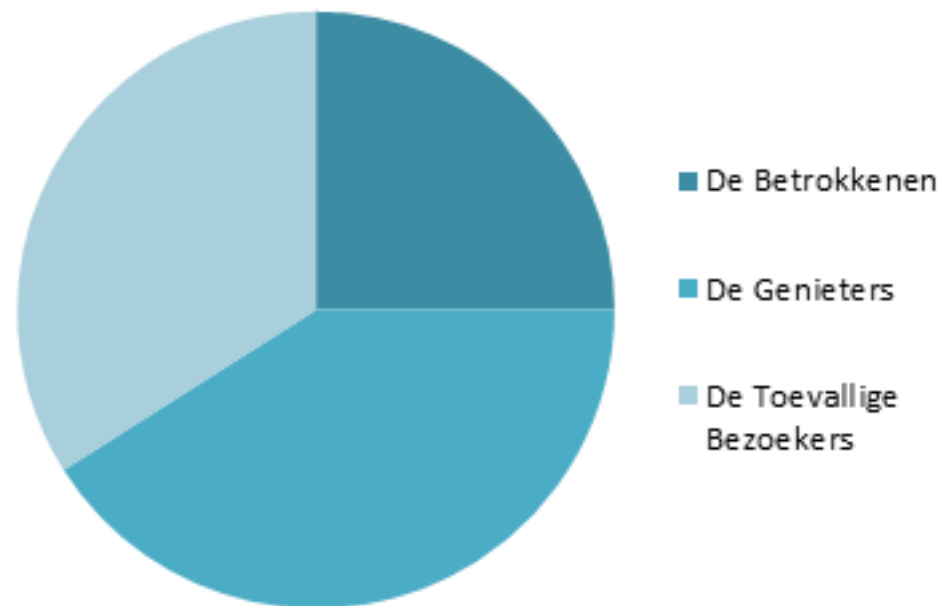
Wat de bezoekers uit deze groep kenmerkt, is dat zij naar eigen zeggen niet afhankelijk zijn van de Polder van Biesland of de Ossenwaard. Zij voelen zich niet verbonden met het gebied. De meeste mensen uit deze groep bezoeken het gebied niet zeer frequent, variërend van een aantal keren per maand tot een aantal keren per jaar. Net als 'de genietters' zeggen de mensen uit deze groep dat hun bezoek aan het gebied niet bepalend is voor hun identiteit. In de Ossenwaard behoort 34% procent van de bezoekers tot deze groep, voor de Polder van Biesland is dat 16%.

Dit explorerende onderzoek geeft twee inzichten. Ten eerste laat het zien dat er vier typen bezoekers te onderscheiden zijn, waarin de mate van verbondenheid onderscheidend is. Ten tweede is de verdeling van deze vier typen duidelijk anders in de Polder van Biesland dan in de Ossenwaard. Het blijkt dat onder de ondervraagden van de Polder van Biesland mensen zich zodanig betrokken voelen, dat zij zich gaan toewijden aan het landschap. Dit in tegenstelling tot de Ossenwaard, daar heeft geen van de respondenten aangegeven dat zij zich toegewijd voelen. Daar is de groep mensen die van het gebied genieten (de genietters) of de bezoekers die het gebied sporadisch bezoeken (de toevallige bezoekers) het grootst. De omwonenden van de Polder van Biesland voelen zich meer en sterker verbonden met dat gebied, dan dat de omwonenden van de Ossenwaard zich met de Ossenwaard verbonden voelen. Deze verschillen in verbondenheid moeten nader worden bestudeerd; waar is deze verbondenheid op gebaseerd? Om deze verdiepende stap te zetten, is het noodzakelijk om interviews te houden. Per type respondent wordt er een interview gehouden. De resultaten hiervan worden in de volgende paragraaf uitgewerkt.

Verdeling van de soorten betrokkenheid in de Polder van Biesland

Verdeling van de soorten betrokkenheid in de Ossenwaard

Natuur, landbouw en bindingen: resultaten van de interviews

De interviews zijn letterlijk uitgewerkt en gecodeerd aan de hand van de thema's die regelmatig terugkeerden in de gesprekken. Een aantal thema's stonden aan het begin van de interviews al vast, omdat deze vooraf vastgestelde onderwerpen van gesprek waren. Dit zijn thema's als: de definities van natuur, de acceptatie van menselijke invloed op natuur, de combinatie tussen landbouw en natuur en de binding met het gebied. Tijdens de gesprekken kwamen er ook nieuwe thema's naar voren. Zo bleek het imago van de landbouw dat de geïnterviewden hadden een belangrijk onderwerp van gesprek. Naast dit imago bleek dat sommige geïnterviewden ook een zeer romantisch beeld hadden van de landbouw, ik noem dit thema 'idylle'. Ook de oorspronkelijkheid van het landschap was een belangrijk thema in de gesprekken.

Deze paragraaf geeft geen letterlijk overzicht van alle uitkomsten van de vijftien interviews. Hier wordt een beschouwing gegeven van de heersende gedachten van de omwonenden van de Ossenwaard en de Polder van Biesland over natuur, de combinatie van natuur en landbouw en de verbondenheid die zij voelen met het gebied. De uitkomsten van de vijftien interviews zijn per thema uitgewerkt, niet per gebied. De heersende gedachten onder de bevroegden zijn beschreven en om dit te illustreren worden er regelmatig uitspraken aangehaald die in de interviews zijn gedaan.

Van de vijftien mensen die deelnamen aan de interviews waren er 6 man en 9 vrouw. De geïnterviewden waren tussen de 35 en 72 jaar oud en hun opleidingsniveau varieerde van het basis onderwijs tot een afgeronde wetenschappelijke opleiding. Dit onderzoek heeft niet als doel om de relatie tussen deze demografische gegevens en het typen verbondenheid te onderzoeken. Deze gegevens zijn dus meer ter illustratie van de diversiteit van de geïnterviewden, er zal dan ook verder geen koppeling worden gemaakt tussen de individuele geïnterviewden en hun uitspraken over verbondenheid. De mensen die deel hebben genomen zijn geanonimiseerd. Om snel te kunnen zien waar de respondenten vandaan komen, is er een code achter hun citaten gezet, wanneer deze zijn verwerkt in dit hoofdstuk. Wanneer de deelnemers van de interviews afkomstig zijn uit de omgeving van Deventer en dus zijn geïnterviewd

over Ossenwaard, staat er achter hun citaat OW. Wanneer zij afkomstig zijn uit de omgeving van Delft en dus geïnterviewd zijn over de Polder van Biesland, staat er PvB achter hun citaten.

De uitkomsten van de interviews worden in dit hoofdstuk gepresenteerd, in hoofdstuk 7 wordt deze resultaten gebruikt voor het beantwoorden van de deelvragen.

Gedachten over natuur

De heersende gedachten over natuur onder de geïnterviewden, wordt in deze paragraaf uitgewerkt. Ten eerste worden de definities van natuur, die ter sprake kwamen tijdens de interviews uitgewerkt. Verder wordt er in deze paragraaf aandacht besteed aan het feit dat vele respondenten juist veel moeite hebben met het definiëren van natuur. Het gebruik van citaten geeft letterlijk weer wat er in de interviews gezegd is, en verduidelijkt de gedachten van de geïnterviewden.

Definities van natuur

Wanneer men met omwonenden spreekt over verschillende mogelijke manieren om natuur te beheren, is het belangrijk om eerst hun definities van natuur te doorgronden. Zoals ik al vermoedde, bleken deze definities zeer uiteenlopend en soms zelfs tegengesteld aan wetenschappelijke definities van natuur. Onder professionals en wetenschappers is de definitie van natuur al breed, de vijftien interviews laten zien dat deze definitie onder leken nog veel breder. Zo werd de vraag: 'hoe definieert u natuur?' door het merendeel van de mensen in het interview beschreven als 'alles buiten de stad'. Hiermee bedoelen de meeste mensen individuele planten en dieren, er wordt door hen niet gesproken over ecosystemen of samenhang. 'Voor mij is dat buiten de stad, bomen, planten, noem maar op' (OW2). Het feit dat natuur iets is dat men in de stad niet vindt, maar buiten de stad wel aanwezig is, werd heel treffend beschreven door deze man: 'Ik was tien jaar toen ik voor het eerst vanuit school naar een boerderij ging, met een excursie. Daar zag ik zo'n zeug liggen met twaalf biggetjes: toen begon voor mij de natuur een beetje te leven'(OW1). Deze uitspraak laat ons zien dat er mensen zijn die landbouw, als iets dat buiten de stad plaatsvindt, als natuur definiëren. Het feit dat landbouw een culturele activiteit is, lijkt

hier geen verschil te maken. Nog breder is de definitie van deze vrouw, die alle vormen van leven op aarde als natuur definieert: *‘Natuur is voor mij het leven, dat wat echt is. Met natuur bedoel ik ook de sterren, het heelal, het melkwegstelsel, maar ook het groen, de bloemen, de bomen, de seizoenen, de schuine stand van de aarde’* (PvB8). Deze alomvattende natuurbeeldenwerpen een heel ander licht op de discussie over een mogelijke combinatie tussen landbouw en natuur. Vanuit deze gedachten is een combinatie van landbouw en natuur niet bezwaarlijk.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de meeste geïnterviewden die natuur zeer breed definiëren, ook geen bezwaar zien in menselijke invloed op natuur. Op de vraag of men invloed uit mag oefenen op de natuur, antwoordden de meeste mensen dat dit in hun ogen noodzakelijk was. *‘Nederland is een klein land, we zullen de natuur moeten beheren, anders verdwijnt het’* (OW2). Voor deze groep mensen heeft dit dan ook geen invloed op hun natuurbeleving, voor hen is de beleving niet minder intens als de natuur wordt beheerd. Een vrouw beschrijft hoe zij dit ervaart; *‘Een boom is natuur, of die nu wel of niet is aangelegd. Het blijft natuur’* (PvB2). Interessant zijn ook de volgende twee uitspraken van omwonenden over de Polder van Biesland; *‘De Polder van Biesland vind ik wel natuurlijk. Het is natuurlijk wel door de mens aangelegd, want het zijn weilanden, maar het is wel zoals het oorspronkelijk was’* (PvB7). En: *‘Er zijn dagen dat ik hier loop en dan kom ik niemand tegen en dat vind ik wel bijdragen aan het één zijn met de natuur’* (PvB8). Wat in de ogen van een expert dus nooit als een natuurlandschap gedefinieerd zou worden, is in de ogen van sommige omwonenden een natuurlijk gebied. Dit bevestigt dat een cultuurlandschap door sommige ‘leken’ dus als natuur wordt gedefinieerd. Mogelijk heeft het er mee te maken dat de ervaring van een ruim en groen landschap mensen al een gevoel geeft in de natuur te zijn.

De definities en gedachten over natuur die hierboven zijn weergegeven, gelden voor het merendeel van de mensen met wie ik een interview heb gehad. Wanneer we dit koppelen aan de theorie, komen deze denkwijzen overeen met het ‘brede natuurbeeld’, beschreven door Buijs. Mensen met het brede natuurbeeld benaderen de intrinsieke waarde van de natuur op individualistische wijze, in de interviews zien we dat duidelijk bij deze groep terug. Ook kwam in de gesprekken duidelijk naar voren dat deze groep mensen alle levensvormen als natuur

beschouwt, ook dit is een kenmerk van het brede natuurbeeld. Ook de denkwijze over het menselijk ingrijpen op natuur komt overeen met dit natuurbeeld; ingrijpen wordt namelijk geaccepteerd als dit de natuur ten goede komt.

Er zijn drie personen geïnterviewd die anders denken over natuur. Zij geven aan dat natuur voor hen in eerste instantie zelfstandig is en op zichzelf staat, waarop de mens in hun ogen geen invloed heeft of mag hebben. Wanneer er wel mensenhanden aan de leefomgeving te pas komen, wordt dit door een van de geïnterviewden ‘kunstmatig’ genoemd. *‘Natuur is het van Godgegevene waar we met onze handen vanaf moeten blijven. Dat is alles wat niet op een kunstmatige manier gecreëerd is. Dus dat zijn bomen, planten, dieren, water’* (OW3). In de ogen van deze geïnterviewden is natuur pas natuur als het zelfstandig is en niet aan menselijke invloed onderhevig is. *‘Natuur is een gebied waar de mens eigenlijk niet aangezet heeft met zijn vingers. In Nederland is het denk ik niet meer te vinden’* (OW5). Direct aan deze definitie van natuur, verbinden de geïnterviewden met dit standpunt zelf de conclusie dat natuur dan eigenlijk niet meer in Nederland bestaat. De definitie van natuur werd dan in het gesprek bijgesteld; ook wanneer de mens de natuur een handje helpt, wordt dit toch natuur genoemd. *‘Ik denk dat de natuur zelf het beste weet hoe het zich kan ontwikkelen. Maar natuur aanleggen, ja... een handje helpen. Hoe meer natuur er is hoe beter, dus ja, dat mag wel’* (PvB1).

Naast de mate van menselijke invloed, is er een ander verschil met het brede natuurbeeld; natuur wordt door deze mensen ook beschreven als een systeem, in plaats van losse, individuele elementen zoals mensen met een breed natuurbeeld dat neigen te doen. Dit maakt dat deze ideeën sterk overeen komen met wat Buijs noemt, ‘het wildernis beeld’. Mensen met dit wildernis beeld geven de voorkeur aan een zo natuurlijk mogelijk landschap, waar zo min mogelijk (zichtbaar) menselijk ingrijpen is. Er wordt dan gerefereerd naar de oertoestand van de natuur, zoals we dat ook in de interviews hebben gezien. Daarnaast hebben deze mensen een ecocentrische benadering van natuur; niet het individu staat centraal, maar het systeem.

Er is één gesprek gevoerd met een vrouw die natuur op geheel andere wijze benadert. Natuur staat voor haar los van ecologische processen, in haar definitie benadrukt zij vooral de functie die de natuur

voor haar heeft. Deze functie is verscholen in de esthetiek, het herkennen van de seizoenen en het genieten van de rust en stilte. *‘Natuur heeft te maken met de seizoenen, dat je de seizoenen terug ziet, stilte, ongereptheid. Als je er bijvoorbeeld door bliksem een boom is gesneuveld, dat die daar nog ligt en niet is afgekap. Elfenbankjes, voetafdrukken van beesten, maar ook dode vissen op het strand. Natuur is ook een beleving van stilte, dat vind ik heel belangrijk. Een bepaalde mate van wildernis, begroeiing, klimplanten die je overal doorheen ziet gaan, afwisseling dus een open plek en dan weer heel dicht bebost. Ik vind het ook fijn als ik vogeltjes zie die ik herken, als je geuren hebt’*(OW6). Deze beschrijving van natuur komt overeen met het esthetische natuurbeeld van Buijs. In dit natuurbeeld biedt de natuur de mogelijkheid om schoonheid en rust te ervaren. Mensen met dit natuurbeeld vinden menselijke invloed op natuur acceptabel. Uit dit interview blijkt, dat menselijke invloed wel acceptabel is, als het maar niet zichtbaar is. De wildernis die hier wordt beschreven grijpt dan ook niet terug naar een oersituatie van de natuur, maar slaat op de zichtbare ongecultiveerde aspecten zoals bijvoorbeeld omgevallen bomen die blijven liggen in plaats van direct worden te verwijderd.

Ondefinieerbaar

Hoewel het gelukt is om uit de vijftien interviews drie verschillende definities van natuur te onderscheiden, is het tijdens de gesprekken gebleken dat ‘natuur’ moeilijk te definiëren is. De meeste geïnterviewden blijven onduidelijk in hun definities en veranderen deze definities soms gedurende het gesprek. Opvallend was dat ‘natuur’ door een aantal mensen gekoppeld wordt aan de ‘oorspronkelijkheid’, de ‘ongereptheid’ en ‘authenticiteit’ van het landschap. Blijkbaar gaat het voor sommigen dus niet om de ecologische waarde, maar voor hen is het belangrijk of het landschap er voor hen ‘vanzelfsprekend’ en dus natuurlijk eruit ziet. *‘Ik ben wars van randjes en kantjes, een bepaald ritme met inplant, dat vind ik heel vervelend [...] Je ziet soms gewoon dat sommige dingen gesnoeid zijn, dan zie ik het meer als decoratie dan dat ik het ongerept vind’*(OW6). De ongerepte uiterlijke verschijning van natuur is voor haar vanzelfsprekend en bepaalt in dit geval voor haar of dit natuurlijk is.

Een cultuurlandschap nabij Deventer wordt door een geïnterviewde uit Deventer natuur genoemd. Niet vanwege bepaalde ecologische

waarde, maar omdat het in zijn ogen authentieker is: *‘Het gebied westelijk van de IJssel, dat is ook allemaal aangelegd, begrijp me goed, maar het is toch wat authentieker, een wat natuurlijker landschap’*(OW3). Dit zelfde verschijnsel zien we bij een vrouw uit Delft. Het feit dat zij de Polder van Biesland ‘karakteristiek’ vindt, maakt dat dit gebied voor haar natuur is: *‘De Polder van Biesland is voor mij natuur, ik vind het een heel karakteristiek Hollands landschap’* (PvB1). Hieruit kan gesteld worden dat het ‘natuurlijk’ zijn van een landschap niet wordt bepaald door de mate van natuur, maar of het landschap voor de mensen die er wonen en er gebruik van maken vanzelfsprekend is. Blijkbaar is een cultuurlandschap voor sommige mensen veel vanzelfsprekender en dus natuurlijker dan een natuurlijk landschap. Het natuurgebied De Ossenwaard, kan ook op deze wijze worden benaderd. Een geïnterviewde uit Deventer vindt de grazers in het gebied niet passend. Volgens hem doet dit afbreuk aan de oorspronkelijkheid van het gebied, waardoor de natuurlijkheid is aangetast: *‘Die wilde koeien en paarden, dat vind ik toch eigenlijk een beetje een raar gezicht. Dan toch liever het oude IJsselvee’* (OW1). Hij hier doelt op het Maas-Rijn IJsselvee dat volgens hem veel beter zou passen in de uiterwaarden bij Deventer. Dit oude ras is onderdeel van de agrarische cultuur en voor hem een veel natuurlijkere verschijning in dit landschap.

Gedachten over landbouw

De gedachten over natuur zijn in de vorige paragraaf besproken. Nu ik een beeld heb van de heersende gedachten over natuur is het belangrijk om te weten hoe de geïnterviewde denken over landbouw. In de gesprekken is al aangegeven dat een grote groep mensen cultuur elementen in het landschap niet storend vindt, of zelfs ‘natuurlijk’. Hoe zit dit dan met landbouw, als cultuur in het landschap? Het is daarom belangrijk om te weten hoe de geïnterviewde denken over de landbouw in het algemeen.

Iedereen die geïnterviewd is, had een duidelijke mening over de landbouw in Nederland, ongeacht of zij hier verstand van hadden, een agrarische achtergrond hadden of op een of andere wijze wel eens met landbouw in aanraking komen. Deze gedachten lopen uiteen, al lijkt het merendeel een negatief beeld van de landbouw te hebben. In het gesprek over boeren, kwamen al snel negatieve associaties aan het licht. In de

meeste interviews kwam naar voren dan men geen vertrouwen heeft in de boer als iemand die zorg draagt voor de omgeving. Landbouw werd in de meeste interviews geassocieerd met schaalvergroting en traditionele landbouw waarin het draait om productie zonder zorg voor landschap op natuur. *‘Het enige wat de boeren doen is mest uitrijden als het hoog water is, dan zijn ze er vanaf’*(OW4). Deze uitspraak geeft aan dan deze man uit Deventer blijkbaar geen vertrouwen heeft in de werkwijze van boeren in de uiterwaarden. In de gesprekken werd ook grootschaligheid direct aan de landbouw gekoppeld; *‘Je ziet gewoon dat de grootschalige landbouw in eerste instantie voor de dieren heel slecht is en ook voor de natuur’*(PvB1). Door deze grootschaligheid voelen de mensen zich steeds verder verwijderd van het boeren bedrijf. De grote schaal van het moderne landbouwbedrijf is blijkbaar niet iets waar men zich mee kan verbinden± *‘De oorspronkelijke boeren zijn vaak weg en de boeren die er nog zitten zijn enorme grote jongens. Nee, ik weet niet hoor, maar daar heb ik het toch niet zo heel erg mee hoor’*(OW2).

Dan is er ook een groep mensen die in de interviews aangeven dat zij positief denken over de landbouw, maar dat zij weinig vertrouwen hebben in de toekomst van de landbouw in Nederland. Het gebrek aan ruimte en hoge kostprijzen zien zij als grootste bedreiging voor de landbouw. In de gesprekken geven zij aan dat ze dit betreuren; *‘Ik denk wel dat de boeren belangrijk zijn in Nederland, maar die hebben bijna geen recht van bestaan meer. Dat kan bijna niet meer’* (OW2). Een geïnterviewde uit Deventer gaf zijn mening over extensieve landbouw. Hij beschreef de extensieve veehouderij als goede vorm van landbouw, maar op basis van zijn denkbelden gaf hij aan dat dit in Nederland onmogelijk was volgens hem: *‘Extensieve veehouderij in dit land, dat zo klein is, en waar zoveel mensen op een vierkante kilometer wonen is een idee-fixe! Ik geef toe, de keerzijde is een intensieve veehouderij dat ook zijn nadelen heeft, dat kent ook zijn grenzen’* (OW3).

In de gesprekken over landbouw lieten mensen al snel hun idyllische denkbelden over landbouw doorschemeren. Idyllische beelden over koeien in de wei, waarvan men het gevoel heeft dat het binnen nu en afzienbare tijd zal gaan verdwijnen: *‘Als ik een koe zie, dan denk ik altijd; ‘kijk maar goed, het is misschien de laatste keer dat we ze zien!’* (PvB2). Een andere uitspraak bevestigt deze gedachte ook: *‘We fietsen wel eens en*

dan roep ik soms; ‘he! Een koe!’. Vroeger zag je dat wel eens, maar nu niet meer’ (OW4). Vrijwel alle gesprekken over ‘landbouw’ gingen na enige tijd over koeien. In de interviews die ik heb gehad, staan koeien mogelijk symbool voor de landbouw waarmee mensen zich kunnen verbinden. *‘Ik hou van Nederlandse koeien, van de zwart-witte. Ik vind ook dat die buiten horen te staan en niet het hele jaar op stal’* (OW2). Koeien als onderdeel van de Nederlandse landbouw waarbij mensen een goed gevoel krijgen: *‘Ik vind het hartstikke leuk als de weg dan wordt afgesloten omdat de koeien oversteken, het wachten vind ik ook niet erg. Dan ben ik misschien 30 seconden later aan het eten’* (OW4). Als laatste noemde een vrouw landbouw als een manier om mensen met het landschap te verbinden. *‘Misschien een beetje nostalgie, iets van vroeger, dat vind ik wel leuk: een boerderij, koeien, dat je het vlees daar gewoon kan kopen, je hebt dan iets meer verbinding met de natuur’* (PvB7).

Gedachten over de mogelijke combinatie natuur en landbouw

De ideeën die omwonenden van de Polder van Biesland en de Ossenwaard hebben over ‘landbouw’ in het algemeen verschillen niet heel erg. In beide groepen zitten mensen met een negatief beeld, of juist een heel idyllisch beeld van de landbouw in Nederland. Op de vraag ‘hoe denkt u over natuurbeheer uitgevoerd door een boer?’ antwoorden de mensen uit beide groepen duidelijk anders. De mensen die regelmatig in de Polder van Biesland komen, hebben meer vertrouwen in de combinatie van landbouw en natuur dan de mensen die regelmatig in de Ossenwaard komen. In hun ogen vormen landbouw en natuur een succesvolle combinatie. De mensen uit de Ossenwaard, kennen geen voorbeeld van agrarisch natuurbeheer. Voor hen bleek het dan ook moeilijk om hier uitspraken over te doen.

Voor een aantal mensen uit de Polder van Biesland is de combinatie tussen natuur en landbouw heel vanzelfsprekend. De boer heeft in hun ogen een duidelijke rol in het landschap en natuurbeheer is daar een onlosmakelijk onderdeel van; *‘Voor zo ver ik weet is de mens altijd met landbouw bezig geweest, ter voorziening van ons voedsel. Dat is altijd zo geweest en dat zal altijd zo blijven ook. Een boer en landschap horen bij elkaar. Er is natuur, maar er is ook de mens. De een kan niet zonder de ander’* (PvB2). Naast het feit dat natuur en landbouw met elkaar verweven zijn,

wordt de landbouw in de Polder van Biesland ook gezien als een manier om het landschap te behouden: *‘Het is juist heel belangrijk dat natuur en landbouw samen gaan, als dat niet was gebeurd, dan waren er nu andere dingen in de Polder van Biesland gebeurd. Nee, ik ben niet tegen landbouw, want dat is noodzakelijk om de situatie overeind te houden’* (PvB3). De natuur in de Polder van Biesland heeft dus zijn bestaan te danken aan de aanwezigheid van de landbouw en is dus afhankelijk van de aanwezigheid van de boer. Om dit te illustreren, beschrijft een weidevogelliefhebber uit het gebied het belang van de landbouw voor de natuur: *‘Weidevogels zouden geen kans hebben zonder boeren. Andersom zou het ook zo moeten zijn’* (PvB5). Met deze uitspraak bedoelt hij te zeggen dat de landbouw geen bestaansrecht zou mogen hebben als er geen kansen aan natuur worden geboden. Wel wordt door iemand aangegeven dat de balans tussen natuurbeheer en agrarische activiteiten niet moet verschuiven. Zo werden de zorgen uitgesproken over de groeiende veestapel op de Hoeve Biesland. Deze groeiende veestapel en de hiervoor nieuw te bouwen stal zouden verstorend zijn voor de weidevogels. De natuur in de Polder van Biesland raakt volgens hem ondergeschikt aan de landbouw. De bedrijfsvoering van Jan Duijndam zou te intensief zijn, intensiever dan afgesproken aan de start van het project Boeren van Natuur. *‘Ik ben niet tegen landbouw, want dat is noodzakelijk om de situatie overeind te houden. Maar als hij maar doorgaat met allerlei plannetjes om het maar steeds groter te maken [...] Alles heeft te maken met de ontwikkelingen binnen het bedrijf, het wordt allemaal te groot en dat gaat ten kosten van het landschap’* (PvB3).

Los van de rol van de boer in het landschap, zien twee geïnterviewden de boer ook als iemand met verstand van natuur. Omdat een boer dagelijks bezig is met het beheren van levende planten en dieren, hebben zij vertrouwen in zijn rol als landschapsbeheerder; *‘Ik denk zelfs dat een boer beter natuur kan beheren dan een gemiddelde ambtenaar. Omdat ze gevoel hebben van wat er leeft en van wat er wel kan en niet kan’* (OW3).

Niet alle mensen die ik heb gesproken in het interview hebben vertrouwen in het landschapsbeheer uitgevoerd door een boer. In hun ogen is niet iedere boer geschikt hiervoor, kennis van natuur en een aangepaste bedrijfsvoering noemen zij vereisten voor een geslaagd

natuurbeheer. Een vrouw noemt Jan Duijndam van Hoeve Biesland als voorbeeld. Zij ziet dat hij zijn bedrijfsvoering heeft aangepast om zo goed mogelijk de natuur te beheren. *‘Ik denk dat als er boerenbedrijven zijn in een natuurgebied, dat dit bedrijven zijn die ook de intentie hebben om zo met het land om te gaan. Dus zo min mogelijk spuiten en zoveel mogelijk natuurlijke middelen gebruiken’* (verwijst naar Jan Duijndam) (PvB1.). Ze doelt hier op een biologische bedrijfsvoering. De biologische manier van werken is ook voor een andere vrouw een logische vorm van landbouw wanneer dit gecombineerd wordt met natuur. Biologische boeren hebben in haar ogen meer gevoel voor hun omgeving. *‘Ik denk dat een biologische boer het al eerder doet dan een gangbare boer, omdat zij sowieso al wat meer begaan zijn met hun omgeving [...] Ja, ik denk wel dat boeren natuur kunnen beheren’* (OW5). Wel gaf zij aan dat zij er toch automatisch vanuit zou gaan dat er in het gebied waar boeren de natuurbeheer en een lagere natuurwaarde zou zijn: *‘Je weet, daar wordt geboerd, hier lopen koeien dus je hoeft niet naar gekke kruiden te gaan zoeken want je hebt daar toch een soort landschapsbeheer’* (OW5). Een vrouw uit Deventer geeft aan vrij sceptisch te zijn over de combinatie van natuur en landbouw. Zij vraagt zich af of een boer wel de intentie heeft om natuur te beheren. Ook twijfelt zij aan het vermogen van melkkoeien om een natuurgebied te begrazen. Het volgende citaat geeft duidelijk aan dat zij niet bekend is met agrarisch natuurbeheer en zich daarom niet voor kan stellen hoe dit zou moeten functioneren: *‘Ik weet niet of een boer zich nou echt bezig houdt met het behouden van de boel. Die wil best een beetje later maaien omdat er dan een vogel kan broeden, maar ik weet niet of zij een heel natuurgebied kunnen beheren, dat iets heel anders is. Het is ook hele andere kennis. [...] Als je het over melkkoeien hebt, die kunnen beter op een grasveld staan dan in zo’n gebied. Want wat die wilde koeien in de Ossenwaard doen, die halen bepaalde planten weg en ik weet niet of een melkkoe het zelfde kan doen’* (OW2).

Foto: werkzaamheden in de Polder van Biesland, met zicht op de kerken
van Delft, www.hoevebiesland.nl

7. BINDING EN DE ROL VAN LANDSCHAPSBEHEER

7. BINDING EN DE ROL VAN HET LANDSCHAPSBEHEER

Het vorige hoofdstuk heeft inzicht gegeven in de resultaten van de enquêtes en interviews. Wat deze resultaten voor het onderzoek betekenen, wordt in dit hoofdstuk duidelijk. Hier worden de resultaten uit hoofdstuk 6 geanalyseerd en gebruikt om de deelvragen te beantwoorden.

Hoe voelen omwonenden zich verbonden met de Ossenwaard en de Polder van Biesland?

Op basis van de enquêtes kan worden geconcludeerd dat relatief meer omwonenden van de Polder van Biesland zich verbonden voelen met het gebied in vergelijking met de Ossenwaard. Deze verbondenheid is tevens ook sterker en diepgaander dan de verbinding die omwonenden voelen met de Ossenwaard.

Alleen in de Polder van Biesland is er een groep mensen die zich zodanig verbonden voelt dat ze zich toewijden aan het landschap. Deze toewijding kan zijn in de vorm van landschapsonderhoud, lidmaatschap van de stichting Vrienden van Biesland of bijvoorbeeld het uitvoeren van weidevogeltellingen. Door deze toewijding aan de polder is het gebied ook een belangrijke rol gaan spelen in het dagelijks leven van deze mensen. De polder wordt niet meer gezien als een plek waar men even kan ontsnappen aan de dagelijkse realiteit, maar de polder is een onderdeel geworden van deze dagelijkse realiteit. In de interviews spreken de mensen die tot de 'toewijders' behoren over 'mijn polder'. Het gebied wordt dus toegeëigend door deze groep mensen. Uit de enquêtes en interviews is gebleken dat er geen vergelijkbare groep toegewijde mensen bestaat voor de Ossenwaard.

Een tweede gedefinieerde groep bezoekers van de beide gebieden zijn de 'betrokkenen'. Deze groep mensen heeft aangegeven zich betrokken te voelen bij de Ossenwaard of de Polder van Biesland, maar niet zo sterk dat zij zich daadwerkelijk toewijden aan het landschap. De Polder van Biesland heeft een relatief grotere groep 'betrokkenen'

dan de Ossenwaard. Deze betrokkenheid komt voort uit functionele afhankelijkheid en vertrouwdheid. Mensen zijn functioneel afhankelijk van een gebied als er geen andere geschikte plek is in hun directe omgeving om de gewenste activiteiten uit te voeren. Door het wekelijkse tot dagelijkse bezoek van deze groep mensen voelt het gebied vertrouwd voor de bezoekers. Alle betrokkenen geven aan dat dit gebied iets zegt over hun persoonlijkheid, met andere woorden; zij ontleen hun identiteit aan het landschap. In de literatuur wordt dit landschappelijke identiteit genoemd.

De andere twee typen bezoekers, 'de genietters' en de 'bezoekers' zijn duidelijk sterker vertegenwoordigd in de Ossenwaard dan in de Polder van Biesland. Deze twee groepen voelen zich niet verbonden met de gebieden. De 'genietters' komen naar het gebied om er te recreëren en te ontsnappen aan het dagelijks leven. Zij hebben niet het gevoel dat hun bezoek aan de gebieden iets zegt over hun persoonlijkheid. Wel zijn zij functioneel afhankelijk van de gebieden. Dit in tegenstelling tot de 'bezoekers'. Deze groep mensen komt sporadisch in het gebied en zijn er voor hun recreatie niet van afhankelijk.

De vier verschillende typeringen hebben twee aspecten gemeen. Ten eerste waarderen de mensen uit iedere groep de verschillende aspecten van het natuurgebied (van de natuur, de rust tot de recreatie mogelijkheden). Ten tweede blijkt uit het verkennende onderzoek dat bijna alle ondervraagden de natuurgebieden bezoeken om verschillende en meerdere soorten ervaringen op te doen (de definitie van de ervaringen zijn gebaseerd op Pine & Gilmore, 1999). Er zijn maar zeer weinig respondenten die voor één bepaalde beleving het gebied bezoeken. Echter, ontsnapping en vervoering zijn de twee soorten ervaringen waarvoor de bezoekers het meeste naar de natuurgebieden komen. In de Polder van Biesland wordt het natuurbeheer uitgevoerd door een boer, in tegenstelling tot de Ossenwaard, waar het natuurbeheer uit wordt gevoerd door een natuurorganisatie. Is de aanwezigheid van een boer bepalend voor de sterkere betrokkenheid van de omwonenden? De volgende onderzoeksvraag probeert hiervoor een antwoord te vinden.

Hoe denken mensen over de combinatie van natuur en landbouw?

Uit de interviews blijkt dat wanneer de omwonenden geen voorbeeld hebben van agrarisch natuurbeheer in hun directe omgeving, zij over het algemeen negatief denken over de combinatie tussen landbouw en natuur. Het blijkt echter dat wanneer men wel bekend is met agrarisch natuurbeheer, men wel positief is. In de Polder van Biesland is dit het geval. Bijna alle geïnterviewde omwonenden zijn positief over de combinatie van landbouw en natuurbeheer. Voor een groot deel van de geïnterviewden in Deventer over de Ossenwaard is dit heel anders, bij hen riep de landbouw negatieve associaties op. Een aantal omwonenden associëren landbouw met schaalvergroting en traditionele landbouw waarin het draait om productie zonder zorg voor landschap of natuur. Daarnaast gaven een aantal geïnterviewden aan wel positief te denken over landbouw, zij hebben echter geen vertrouwen in de toekomst van de landbouw in Nederland. Zij geven aan dat de landbouw in Nederland volgens hen niet meer mogelijk is vanwege productiekosten en de druk op de grond.

Bijna alle geïnterviewde bezoekers van de Polder van Biesland zijn positief over het natuurbeheer uitgevoerd door een boer. Zij geven aan dat de boer in hun ogen meer gevoel heeft voor natuur dan een natuurorganisatie. Ook geven zij aan dat het landschap van de Polder van Biesland zo is en blijft dankzij de aanwezigheid van de boer. Een aantal weidevogelliefhebbers geven aan dat de natuur niet zonder de landbouw zou kunnen bestaan.

Een geïnterviewde sprak echter wel zijn zorgen uit over de groeiende veestapel op de Hoeve Biesland. Deze groeiende veestapel en de hiervoor nieuw te bouwen stal zouden verstoring zijn voor de weidevogels. De natuur in de Polder van Biesland raken volgens hem ondergeschikt aan de landbouw. De bedrijfsvoering van Jan Duijndam zou te intensief zijn, intensiever dan afgesproken aan de start van het project Boeren van Natuur.

Zowel een aantal omwonenden van de Polder van Biesland als de omwonenden van de Ossenwaard geven aan dat zij niet denken dat elke boer geschikt is voor agrarisch natuurbeheer. Zij geven aan dat het

belangrijk is dat de boer in kwestie de intentie moet hebben om goed met zijn land om te gaan. In de ogen van de geïnterviewden kan dit door een biologische bedrijfsvoering.

Hoe belangrijk is ‘de natuur’ en ‘de cultuur’ voor het ontwikkelen van een binding?

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden is het belangrijk om eerst de definitie van natuur van de omwonenden te begrijpen. Dit is de zogenoemde ‘leken definitie’. Uit de resultaten van de interviews is gebleken dat het voor de meeste mensen moeilijk is om natuur te definiëren.

De resultaten laten zien dat de grootste groep geïnterviewden natuur zeer breed definieert als ‘alles buiten de stad’: van individuele planten en dieren, seizoenen tot gehele ecosystemen. Soms wordt een element uit de landbouw genoemd als voorbeeld om natuur te definiëren. Het feit dat landbouw een culturele activiteit is, lijkt hier geen verschil te maken.

Een enkeling vindt dat natuur alleen kan bestaan wanneer er geen menselijke invloed op is uitgeoefend, meteen verbinden deze geïnterviewden hier de conclusie aan dat dit in Nederland niet meer bestaat en stellen direct daarna hun definitie bij. Wanneer er in de interviews nader ingegaan wordt op ‘natuur’ door te vragen in hoeverre menselijke invloed op natuur geaccepteerd is, wordt de definitie van natuur bij velen geïnterviewden steeds breder. Sommigen spreken zichzelf soms tegen. De meeste geïnterviewden vinden menselijke invloed op natuur acceptabel, in andere woorden; menselijk handelen in de natuur doet niet af aan hun natuurbeeld.

Het meest voorkomende natuurbeeld van de geïnterviewden, komt sterk overeen met het brede natuurbeeld beschreven door Buijs. Een aantal mensen had wat Buijs noemt het wildernis natuurbeeld en er was een vrouw waarvan het natuurbeeld sterk overeen kwam met het esthetische natuurbeeld.

Wanneer er gesproken wordt over natuur, koppelen velen dit in hun definities aan landschap. Een ‘natuurlijk landschap’ is voor de meeste een landschap dat ‘oorspronkelijk’, ‘ongerept’ of ‘authentiek’ is. Het

gaat hier niet zozeer om de natuurbeleving of de ecologische waarde, maar om de beleving van oorspronkelijkheid. Deze ‘oorspronkelijkheid’ kan volledig los staan van een natuurlijk landschap zoals de experts dit zouden definiëren. Ook ruimte en een groene omgeving worden soms ervaren als natuur. De Polder van Biesland is hier een voorbeeld van: vele geïnterviewden ervaren dit als een natuurlijk landschap, omdat ze dit associëren met ‘oorspronkelijkheid’, ‘zoals het vroeger was’.

Er kan op basis van de interviews geconcludeerd worden dat er bij de omwonenden veel onduidelijkheid en vaagheid bestaat rond de begrippen ‘natuur’ en ‘cultuur’. Uit de interviews blijkt dat omwonenden natuur omschrijven als oorspronkelijk, authentiek en voor hun als vanzelfsprekend. Wanneer omwonenden spreken over een niet-natuurlijk landschap, beschrijven zij dit als aangelegd, beheerd en ontworpen. Begrippen als ‘cultuur’ en ‘natuur’ gebruiken weinig leken als zij spreken over het landschap in hun omgeving. De invloed van de directe en zichtbare menselijke ingreep op het landschap blijkt dus veel belangrijker dan een natuurlijk gebied zonder menselijke invloed. Het gaat dus niet om de vraag of mensen zich sterker verbinden met een natuurlijk landschap dan met een cultuur landschap, het gaat hier om de vraag in hoeverre de menselijke ingrepen belangrijk zijn voor de verbinding met het landschap. In de vergelijking tussen agrarisch natuurbeheer en traditioneel natuurbeheer moet niet worden gesproken over de mate van ‘natuurlijkheid’ maar over de zichtbaarheid van de menselijke ingrepen.

Uit de enquêtes is gebleken dat de verbinding die de omwonenden voelen met de Polder van Biesland sterker is dan de verbinding die de omwonenden voelen met de Ossenwaard. Mogelijk is deze verbinding te verklaren door de aanwezigheid van een boer en de mate van menselijke ingrepen in het landschap dat dit met zich mee brengt. Uit de interviews is gebleken dat mensen zich verbonden voelen met de Polder van Biesland vanwege het ‘oorspronkelijke’ landschap, het is voor hen herkenbaar; ‘zoals het vroeger was’. Zij herkennen hierin een karakteristiek Hollands landschap waarmee zij zich verbonden voelen en waarmee zij zich kunnen identificeren. Daarnaast spreken de omwonenden over de beheerder als ‘boer Jan’, terwijl de mensen in de Ossenwaard niet precies weten wie hier het beheer uitgevoerd. Dit herkenbare gezicht blijkt ook een belangrijke verbindingsfactor te zijn. Daarnaast biedt het agrarische natuurbeheer

in de Polder van Biesland mogelijkheden tot actieve verbondenheid: het kopen van vlees, het bezoeken van de boerderij, het lidmaatschap van de Vrienden van Biesland en het uitvoeren van vrijwilligerswerk. De Ossenwaard biedt, naast het uitvoeren van vrijwilligers werk, tot op heden geen vergelijkbare mogelijkheden voor een actieve verbondenheid. Omwonenden voelen zich sterker verbonden met een landschap waar een bepaalde mate van cultuur zichtbaar is. Dit komt doordat zij dit landschap herkennen, zich er mee kunnen identificeren en het mogelijkheden biedt om zich er actief mee te kunnen verbinden.

Welke verbinding zoekt de Stichting Keizersrande?

Stichting Keizersrande heeft zich ten doel gesteld om burgers de natuur, de landbouw en het landschap te laten beleven. In de gesprekken met de ondernemers en het opgestelde stichtingsplan zie ik twee soorten relaties die zij willen aangaan met mensen buiten het bedrijf. Ten eerste willen zij georganiseerde partijen zoals het bedrijfsleven en onderwijsinstellingen aan zich binden. Het innovatieve en duurzame karakter maakt de Natuurderij Keizersrande een interessante partner voor het bedrijfsleven en onderwijs. De eerste bedrijven en scholen die zich willen verbinden met het bedrijf hebben zich al gemeld. Ten tweede wil de Stichting Keizersrande een relatie aan gaan met de stad; dit zijn de bewoners van Diepenveen en Deventer die het gebied nu al bezoeken, of in de toekomst mogelijk zullen gaan bezoeken. Voor deze groep wil de Natuurderij Keizersrande de achtertuin van Deventer worden. Voor dit onderzoek zal ik mij alleen richten op de relatie met de stad en dus de individuele burger, omdat hier voor de Natuurderij Keizersrande nog een belangrijke vraag ligt.

Belangrijk voor de Stichting Keizersrande is dat elke bezoeker zich betrokken en verantwoordelijk voelt wanneer deze op het erf is of door de uiterwaarde loopt. Zoals de ondernemers het zelf beschrijven willen zij zo min mogelijk ‘consumerend gedrag’ op het bedrijf. Ook is het belangrijk voor de Stichting Keizersrande dat de samenhang van natuur, landbouw en landschap voor de bezoekers duidelijk en vanzelfsprekend is. Al is elke wandeling en elk bezoek vrijblijvend, het ideaalbeeld is dat ieder bezoek ook de mogelijkheid moeten bieden om mensen verder te

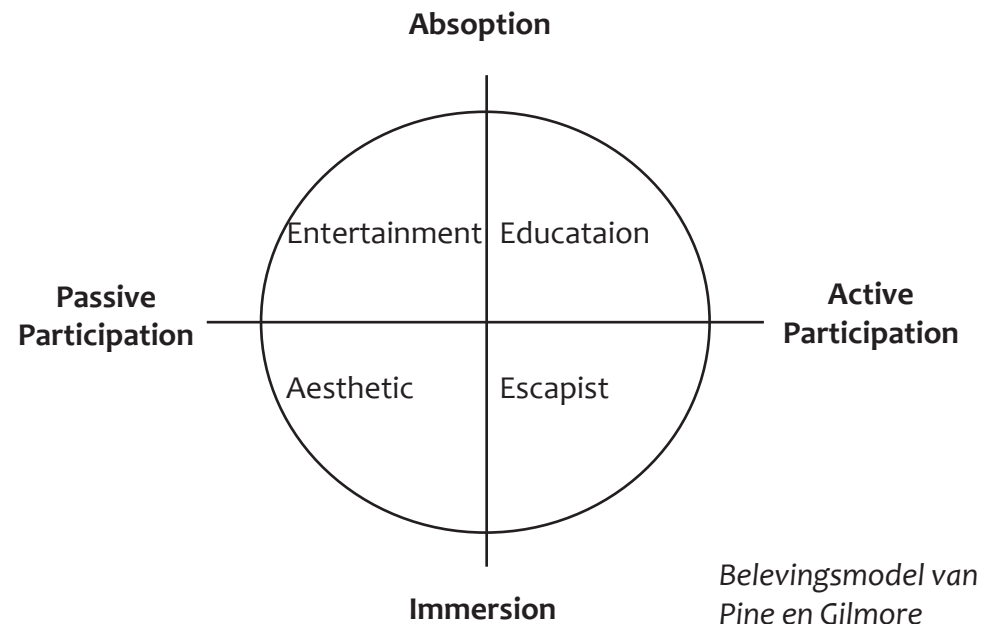

kunnen verbinden, doormiddel van het aanbieden informatie bijvoorbeeld. De huidige technieken en social media bieden hiervoor uitgebreide mogelijkheden. Naast de bestaande facebookpagina wordt er gewerkt aan een applicatie voor mobiele telefoons om meer te weten te komen van de natuur in het gebied. In eerste instantie wil de stichting een gevoel van betrokkenheid realiseren, door het bedrijf open te stellen en duidelijk te maken wat de Natuurderij Keizersrande is en doet. Naar idee van Annette Harberink is het pas mogelijk om de verbinding met het bedrijf vorm te laten krijgen als men zich al op een of andere wijze betrokken voelt, deze eerste betrokkenheid hoopt zij te realiseren door het bedrijf open te stellen en informatie te verschaffen. Deze verbinding zou dan vorm kunnen krijgen door bijvoorbeeld het bezoeken van een kunst expositie, een voorstelling of een themadag. Dan kunnen de bezoekers hun verbondenheid uiten door aanwezig te zijn en financieel bij te dragen door te betalen voor de activiteit. De gedachten van de Stichting Keizersrande gaan tot nu toe uit naar het aanbieden van betaalde diensten voor de stadse bezoekers. Het daadwerkelijk aanbieden van mogelijkheden voor actieve verbondenheid is nog niet verder uitgewerkt.

De Natuurderij Keizersrande wil de bezoekers een écht werkend landbouwbedrijf met bijzondere natuurwaarden in een authentiek landschap kunnen aanbieden. Daarnaast wil zij de bezoekers en omwonenden een 'echte verbinding' kunnen aanbieden. Deze verbinding wil zij realiseren door het aangaan van een zakelijke relatie. Dit houdt in dat zij zelf geen groepen vrijwilligers om zich heen wil creëren. De belangrijkste reden hiervoor is dat alles wat op vrijwillige basis gebeurt, moeilijk stuurbaar is. Wanneer er een zakelijke relatie wordt aangegaan, weten beide partijen precies wat zij van elkaar kunnen verwachten. Het verkopen van producten is een manier om een zakelijk relatie aan te gaan. Het afzetten van de melk heeft prioriteit. Melk met een mooie verpakking waarop duidelijk te zien is waar deze melk vandaan komt en wat het verhaal hier achter is. Deze 'grondgebonden melk' willen zij gaan te verkopen via de bestaande kanalen: supermarkten, bedrijfskantines, gemeenten, openbare ruimtes en scholen. De Stichting Keizersrande wil ook diensten en activiteiten kunnen aanbieden waardoor mensen zich uit de stad verbonden voelen met het bedrijf en waar zij als ondernemer ook economisch iets van terug ziet. Dit moet het niveau van 'adopteer

een koe' overstijgen: in de ogen van Annette Harberink is dit een onjuiste benadering. De mensen die zich op deze wijze verbinden met het bedrijf krijgen hier volgens haar eigenlijk niet echt iets voor terug. Wat deze diensten of activiteiten precies zouden kunnen zijn weten de ondernemers nog niet.

Uit de gesprekken en het stichtingsplan van Stichting Keizersrande kan ik concluderen dat de mogelijke ervaringen die zij willen aanbieden aan de bezoekers te plaatsen zijn met het belevingsmodel van Pine en Gilmore. De ervaringen zijn in alle vier de kwadranten te plaatsen, maar de Stichting Keizersrande streeft een bepaalde mate van actieve participatie na. Daarom ligt het zwaartepunt voor de aan te bieden ervaringen op de Natuurderij Keizersrande vooral rechts van de horizontale as: educatieve ervaringen en ervaringen die mensen de mogelijkheid bieden even te ontsnappen aan de alledaagse werkelijkheid, door actief bezig te zijn op de Natuurderij Keizersrande. Ook amusement en het genieten van schoonheid (links van de horizontale as) behoren tot de mogelijkheden op de Natuurderij Keizersrande, maar hier ook hier streeft de Natuurderij Keizersrande een bepaalde mate van actieve betrokkenheid na.

In deze thesis is het concept binding uitgebreid aan de orde gekomen. Het gaat hier dan om een emotionele en functionele band die een individu of groep mensen in de loop van de tijd kan ontwikkelen met een landschap of plek. Voor de Natuurderij moet deze binding extra inhoud krijgen: het is voor de ondernemers niet alleen belangrijk dat mensen zich emotioneel binden met de Natuurderij, maar uiteindelijk is het doel dat deze binding zich ook zal uiten in financiële zin. De Natuurderij wil dus de binding als gevoel, omzetten naar binding als daad: in dit geval dat de verbinding zich uit in een financiële verbondenheid en waardering. De Stichting Keizersrande weet nog niet hoe zij de omwonenden zó zou kunnen verbinden dat er daadwerkelijk een financiële binding ontstaat. Wel hebben de ondernemers een aantal randvoorwaarden gesteld.

Randvoorwaarden gesteld door de Stichting Keizersrande

De Stichting Keizersrande heeft naast het verschaffen van informatie, het verkopen van melk en vlees nog geen concrete ideeën of plannen over de vormen van verbinding die zij met de stad wil aangaan. Wel is er in de gesprekken aangegeven wat voor de Natuurderij Keizersrande randvoorwaarden zijn waar deze vormen van verbinding voor hun aan moeten voldoen:

- De manier waarop mensen zich verbinden moet ondernemersvrijheid niet in de weg staan. De Natuurderij Keizersrande zal een open bedrijfsvoering nastreven, maar de ondernemers willen zelf keuzes kunnen maken zonder daarvoor verantwoordelijkheid te hoeven afleggen aan een groep betrokkenen.
- De verbinding en de producten die de Stichting Keizersrande aan wil bieden moeten 'echt' zijn. De mensen met wie zij zich verbindt moeten hier daadwerkelijk iets voor terug krijgen en ook de Stichting Keizersrande moet hier economisch voordeel bij behalen.
- De praktische uitwerking van deze verbinding moet goed georganiseerd zijn. Of het moet relatief weinig tijd kosten. Wanneer dit moeilijk uitvoerbaar is, is een andere voorwaarde dat het aansluit bij bestaande

structuren. Zo wil de Stichting Keizersrande bijvoorbeeld niet zelf een groep mensen organiseren om, bijvoorbeeld, de wilgen te knotten, maar willen zij aansluiten bij de plaatselijke landschapsvereniging.

- De Natuurderij Keizersrande moet geen 'eiland' worden, maar de Stichting Keizersrande probeert zoveel mogelijk aansluiting te vinden bij bestaande organisaties en bedrijven.
- De activiteiten die de Stichting Keizersrande aanbiedt moeten te maken hebben met de thematiek van het bedrijf en ze moeten het de bewoners van Deventer en Diepenveen mogelijk maken om de uiterwaarden te beleven. Met andere woorden: de ontmoeting tussen stad en land kan plaatsvinden op de Natuurderij Keizersranden.

Foto: De uiterwaarden van de toekomstige Natuurderij Keizersrande,
eigen foto.

8. DE INVLOED VAN NATUURBEHEER EN ADVIES AAN DE NATUURDERIJ KEIZERSRANDE

8. DE INVLOED VAN NATUURBEHEER EN ADVIES AAN DE NATUURDERIJ KEIZERSRANDE

De antwoorden op de deelvragen in hoofdstuk 7 maken het nu mogelijk om de hoofdvraag te beantwoorden. In de eerste twee paragrafen van dit hoofdstuk worden de twee hoofdvragen van dit onderzoek beantwoord. Uit het antwoord op de eerste vraag is een conclusie te trekken: voelen mensen zich nu wel of niet sterker verbonden met een landschap waar de boer de natuur beheert? Het antwoord van de tweede onderzoeksvraag bevat een advies hoe de Stichting Keizersrande omwonenden met de Natuurderij zou kunnen verbinden.

Invloed van type natuurbeheer op de binding

Wat is de invloed van het type Natuurbeheer op het ontstaan van een binding tussen het landschap en omwonenden? Deze onderzoeksvraag wordt in deze paragraaf beantwoord.

Op basis van de vergelijking tussen de Polder van Biesland en de Ossenwaard, kan worden geconcludeerd dat omwonenden zich sterker verbonden voelen met een gebied waar natuur en landbouw wordt gecombineerd dan met een gebied waar alleen natuur de hoofdfunctie heeft. Uit de resultaten komt naar voren dat de omwonenden van de Polder van Biesland, zich niet alleen sterker verbonden voelen met het gebied, maar dat deze verbondenheid ook vaker gevoeld wordt. Een aantal respondenten gaven aan zich zo sterk verbonden te voelen met de Polder van Biesland dat zij zich in het dagelijks leven gingen toewijden aan de polder door middel van bijvoorbeeld vrijwilligerswerk. Geen enkele omwonende van de Ossenwaard heeft aangegeven zich toegewijd te voelen aan de Ossenwaard. Er zijn voor deze sterke verbinding met de Polder van Biesland twee verklaringen.

Het is ten eerste uit de interviews gebleken dat mensen een zeer uiteenlopende definitie hebben van natuur. Natuur is voor sommige omwonenden ‘alles buiten de stad’. Uit dit onderzoek blijkt dat het voor

de omwonenden niet zo zeer gaat om de ecologische waarde van een gebied. Maar wanneer een landschap als ‘oorspronkelijk’, ‘ongerept’ of ‘authentiek’ wordt ervaren, wordt het als ‘natuurlijk’ gedefinieerd. Zo zijn er vele respondenten die de Polder van Biesland om deze reden als een natuurlijk gebied beschouwen. Als we teruggaan naar het beantwoorden deze vraag gaat het dus niet zozeer om het ‘natuurlijke’ aspect, maar om de aspecten van oorspronkelijkheid en herkenbaarheid in het landschap. Het is aannemelijk dat deze herkenbaarheid een gevoel van vertrouwdheid opwekt; vertrouwdheid is dan ook een belangrijke factor voor verbondenheid. Dat men zich sterker verbonden voelt met een gebied waar een boer het natuurbeheer uitvoert heeft dus niet zo veel te maken met de mate van natuurlijkheid: het gaat om herkenbaarheid, de oorspronkelijkheid van het landschap die men in dit gebied meer terug ziet dan in de Ossenwaard waar alleen natuur als functie dient. De herkenbaarheid en vertrouwdheid zit vooral in het gevoel ‘zoals het vroeger was’. In het landschap is een bepaalde mate van cultuur zichtbaar, waardoor men het landschap eerder herkent en waarmee de omwonenden zich mee kunnen identificeren. Het idyllische beeld van de landbouw en het platteland speelt hier ook een belangrijke rol. Ook de rol van de boer als persoon moet men niet onderschatten; de aanwezige boer geeft een gezicht aan het gebied, waardoor men al snel spreekt over ‘het land van boer Jan’, wat bijdraagt aan een verbinding tussen omwonenden en het gebied.

Op de tweede plaats geeft de aanwezigheid van een boerderij directe mogelijkheid voor actieve betrokkenheid. In de case studie van de Polder van Biesland maakt de aanwezigheid van Hoeve Biesland het mogelijk om actief mee te helpen op het bedrijf, om het bedrijf te bezoeken, om landschapsonderhoud te plegen, om de Bieslandse dagen te bezoeken of om producten van de boerderij te kopen. Het lijkt er op dat wanneer mensen actief betrokken worden bij de boerderij en het landschapsonderhoud, dat mensen zich dan verantwoordelijk en verbonden gaan voelen voor het gebied. Enkele respondenten spraken zelfs over ‘mijn polder’.

Het feit dat mensen zich sterker verbonden voelen met een gebied waar het natuurbeheer uitgevoerd wordt door een boer, geeft de landbouw nieuwe kansen om zich te profileren als de landbouw

van de toekomst: een vorm van landbouw die zorg draagt voor het landschap, maar wel modern en los van de idyllische gedachten die rondom de landbouw heersen. In de discussies over natuurbeheer in Nederland biedt dit onderzoek nieuwe inzichten; agrarisch natuurbeheer draagt bij aan de sociale binding die mensen met een gebied kunnen ontwikkelen. Met andere woorden: agrarisch natuurbeheer draagt bij aan de ‘vermaatschappelijking’ van het natuurbeheer en past dus in dit opzicht goed in het huidige natuurbeleid.

Advies aan de Natuurderij

Hoe kan de Stichting Keizersrande de kennis over binding met het landschap inzetten om de omwonenden met zich te verbinden? Deze vraag wordt beantwoord in deze paragraaf, er worden aanbevelingen gedaan die de Natuurderij uit zou kunnen voeren om een relatie met de omwonenden aan te gaan.

De Stichting Keizersrande is opgezet om omwonenden te betrekken bij de Natuurderij Keizersrande. De stichting is dus op zoek naar manieren om bewoners van Deventer en Diepenveen te verbinden met het bedrijf. Deze verbondenheid willen de ondernemers van de Natuurderij creëren door het bedrijf open te stellen. Voor de Natuurderij Keizersrande is het belangrijk dat deze binding niet alleen blijft bij een positief gevoel of emotie. In het ideaalbeeld van de Stichting Keizersrande voelen alle bezoekers zich in een bepaalde mate verantwoordelijk en betrokken als zij op het erf of door de uiterwaarden lopen. Annette Harberink noemt het enkel bezoeken van het gebied ‘consumerend gedrag’, iets wat zij hoopt om te zetten in verantwoordelijkheid en betrokkenheid. Het uiteindelijke doel van Stichting Keizersrande is dat de verbondenheid met het bedrijf niet alleen blijft bij een gevoel, maar dat het zich ook zal uiten in een financiële waardering door de omwonenden. Op basis van mijn interviews en de bestudeerde literatuur, adviseer ik om niet alleen het bedrijf open te stellen, maar ook daadwerkelijk ervaringen aan te bieden, een actievere aanpak dus om binding tussen de omwonenden en de Natuurderij Keizersrande te realiseren.

Uit de literatuurstudie concludeer ik dat ‘binding’ niet zomaar ontstaat; het is een voortdurend proces waarin mensen naar aanleiding

van prettige ervaringen of afhankelijkheid van een plek een band ontwikkelen met het landschap. Het openstellen van de Natuurderij Keizersrande is niet voldoende. Pas wanneer bezoekers de mogelijkheden krijgen om een actieve ervaring op te doen gaan de bezoekers zich echt verbonden voelen. Het is dan ook aan te bevelen aan de Natuurderij Keizersrande om de bewoners van Deventer en Diepenveen concrete activiteiten aan te bieden, om zo een actieve binding tot stand te brengen. Mijn advies is als volgt opgebouwd: eerst zal ik, op basis van de literatuur, beschrijven hoe de Natuurderij, in het algemeen waardevolle ervaringen kan creëren op het bedrijf. Daarna beschrijf ik mijn visie op de mogelijke bindingen die de Natuurderij kan aanbieden aan de omwonenden, om zo een band te creëren. Dit doe ik ondersteund door de interviews en de literatuur.

Advies voor het scheppen van waardevolle ervaringen op de Natuurderij Keizersrande

Om te begrijpen hoe ervaringen het beste kunnen worden vormgegeven, zodat ze waardevol worden voor zowel de aanbieder als de bezoeker, moeten we terug naar de literatuur. ‘Design and Experience’ van Berridge uit 2007, geeft randvoorwaarden waar een ervaring aan moet vol doen om succesvol te zijn. Deze randvoorwaarden worden hier uitgewerkt voor de Natuurderij Keizersrande. Deze aspecten zijn zeer algemeen en vormen nog geen concrete adviezen voor verbinding. Ze zijn echter wel waardevol voor stichting Keizersrande om plannen aan te toetsen.

Allereerst is ‘ervulling’ een belangrijk aspect in een succesvolle ervaring. Wanneer men het gevoel heeft een (persoonlijk) doel te hebben bereikt geeft dit een gevoel van voldoening. Op de Natuurderij Keizersrande zou dit vorm kunnen krijgen door mensen de mogelijkheid te bieden iets te kunnen leren over het landschap of de landbouw, zowel in praktische als theoretische zin. De ‘ervaring van schoonheid’ is ook een belangrijk aspect voor een succesvolle ervaring. Voor de Natuurderij Keizersrande zit deze schoonheid in de natuur en het landschap zelf, maar wordt ook aangeboden door de architectonische vormgeving van de koeienstal. Een gevoel van ‘gemeenschap’ is ook belangrijk voor een succesvolle ervaring. De Natuurderij Keizersrande zou hier vorm

aan kunnen geven op twee manieren. Ten eerste kan de Natuurderij de faciliteiten bieden voor ontmoetingen en sociale contacten, ten tweede zou de Natuurderij verder kunnen gaan in het vormen van een groep mensen om zich heen, waar mensen ‘bij kunnen horen’. Voor een succesvolle ervaring willen mensen graag iets ‘bijdragen’, dit het liefst door zelf iets te produceren. Voor de Natuurderij Keizersrande zou dit kunnen betekenen dat mensen de mogelijkheid krijgen om daadwerkelijk mee te werken op het bedrijf en een concrete en tastbare werkzaamheid te verrichten. Landschapsonderhoud is hiervan een voorbeeld. Dit kan nog verder gaan, sommige mensen hebben pas een waardevolle ervaring als zij zich daadwerkelijk ‘verantwoordelijk’ kunnen voelen. Dit verantwoordelijkheidsgevoel voor de Natuurderij Keizersrande kan op praktisch niveau worden vormgegeven, bijvoorbeeld in de vorm van landschapsonderhoud. Een andere manier is doormiddel van een financiële constructie, bijvoorbeeld door te benadrukken dat wanneer men producten van de Natuurderij Keizersrande koopt men hiermee het landgoed ondersteunt. Wanneer men het gevoel heeft ‘tot inzicht te komen’, draagt ook dit bij tot een succesvolle ervaring. Dit inzicht kan worden verschaft door het begrijpen van een systeem of door het opdoen van inspiratie. De Natuurderij Keizersrande kan dit inzicht verschaffen door op creatieve wijze het verhaal van de uiterwaarde en de biologische landbouw te vertellen. ‘Vrijheid’ is ook een belangrijk aspect voor positieve ervaringen. Op de Natuurderij kan vrijheid worden ervaren door zo min mogelijk beperkingen op te leggen, het terrein open te stellen of althans door ontwerp vrijheid te suggereren. De ervaring van ‘harmonie’ tussen natuur, maatschappij en individu wordt ook gekenmerkt als een succesfactor voor een geslaagde ervaring. Een doelstelling van de Natuurderij is het nastreven van harmonie tussen landschap, landbouw, water en maatschappij; door dit extra te benadrukken kan de Natuurderij hier op inspelen. Ook ‘gelijkheid’ is een voorwaarde voor een waardevolle ervaring. Een gelijke en onbevooroordeelde behandeling levert mensen een prettige ervaring. De Natuurderij kan een decor worden waarin iedereen zich gelijk voelt. Wanneer men ‘eenheid’ ervaart met de omgeving en zichzelf, draagt dit bij aan een prettige ervaring. Voor de Natuurderij betekent dit dat het bedrijf de mogelijkheid moet geven om mensen zich onderdeel van het geheel te laten voelen. ‘Veiligheid’ is ook

een voorwaarde voor een prettige ervaring, voor de Natuurderij is het echter vanzelfsprekend om een veilige omgeving aan te bieden. Wanneer bezoekers worden ‘bevestigd’ zorgt dit voor een prettige ervaring. Deze bevestiging geeft mensen het gevoel waardevol te zijn. Voor de Natuurderij is dit een belangrijk gegeven, de Natuurderij kan hieraan bijdragen door te benadrukken dat de bezoekers en omwonenden belangrijk zijn voor het voortbestaan van het bedrijf. Ten slotte is ‘verwondering’ het laatste aspect dat een ervaring waardevol maakt. Verwondering ontstaat wanneer er iets voorbij gaat aan het menselijk begrip. De seizoenen, hoogwaterstanden, het arriveren van trekkende weidevogels of de geboorte van een kalf zijn gebeurtenissen die mensen in staat van verwondering kunnen brengen, de Natuurderij kan hier op inspelen om mensen een onvergetelijke ervaring te bezorgen.

De bovenstaande begrippen geven de Natuurderij handvatten voor het aanbieden van waardevolle ervaringen, als een eerste stap in het ontwikkelen van een binding met de omwonenden van Deventer en Diepenveen. In het ideaalbeeld van de Natuurderij zullen deze ervaringen uitgroeien tot een verbondenheid tussen de omwonenden en de Natuurderij. Deze binding ontstaat echter niet zomaar, er moeten kans worden aangeboden om mensen de mogelijkheden te geven zich te binden. De Stichting Keizersrande heeft nog geen concrete plannen op welke wijze zij deze mensen wil verbinden met het bedrijf. Hier volgen een aantal aanbevelingen voor het ontwikkelen van deze verbondenheid, gebaseerd op de uitkomsten van dit onderzoek.

Advies voor het creëren van actieve betrokkenheid

De uiterwaarden zijn al van oudsher in cultuur gebracht. Inwoners van Deventer hebben op verschillende manieren een binding aan kunnen gaan met dit gebied. Door de realisatie van de Natuurderij Keizersrande en hiermee het aanleggen van een erf in de uiterwaarden en de vergravingen om extra waterberging mogelijk te maken, gaat het gebied veranderen. Het is aan de ondernemers van de Natuurderij Keizersrande om dit gebied een nieuwe betekenis te geven voor de bewoners van Deventer en Diepenveen.

Binding tussen mens en omgeving begint bij een prettige ervaring, het openstellen van het gebied en het bedrijf is hiervoor een voorwaarde. Wanneer het gebied toegankelijk is, heeft men de ruimte er persoonlijke ervaringen op te doen en betekenis aan het gebied te geven. Daarbij is het, naar mijn idee, belangrijk dat de bezoekers van de Natuurderij Keizersrande begrijpen waar zij zijn. Het benadrukken van de samenhang tussen waterberging, natuurbeheer en landbouw is daar een belangrijk onderdeel van. Deze samenhang kan duidelijk gemaakt worden door een heldere informatie voorziening, door te vertellen aan de bezoekers waar zij zich bevinden en wat de doelen zijn van de Natuurderij Keizersrande. Het idee van de Stichting Keizersrande om een applicatie voor mobiele telefoons te ontwikkelen die allerlei soorten informatie geeft over het gebied draagt naar mijn idee zeker bij aan de beleving van de bezoeker. Uit de interviews die ik heb gehouden, is gebleken dat het ook belangrijk is om in het gebied zelf de bezoeker op de hoogte te stellen van de doelstellingen van de Natuurderij, om zo begrip te ontwikkelen en interesse te wekken. Dit kan op traditionele wijze via informatie borden. Een mogelijkheid om alle bezoekers bewust te maken dat zij zich op 'bijzonder' terrein begeven, is bij elke ingang van het gebied een duidelijke overgang te maken. Te denken valt aan een symbolische poort of hek of een informatie bord om zo de plek duidelijk te markeren.

Uit de interviews is gebleken dat de omwonenden zich sterker verbinden met een cultuurlandschap, waar de menselijke invloed duidelijk zichtbaar is. Dus ook het agrarische karakter, wanneer het niet te grootschalig is, wordt door vele mensen gewaardeerd, of zelfs als een vorm van natuur gezien. Het idyllische beeld dat mensen van de landbouw hebben zien zij hier graag in terug, waarschijnlijk omdat dit voor hen herkenbaar is en aansluit bij het 'oorspronkelijke' beeld van de landbouw. De Natuurderij Keizersrande is een moderne vorm van landbouw, maar de bedrijfsvorm en schaal, koeien in een potstal op het stro, het gemengde karakter van akkerbouw en veehouderij en de weidegang van de koeien, maakt dat dit bedrijf wel aansluit bij het idyllische beeld van de landbouw dat mensen graag willen zien. Uit de interviews blijkt dat ook de biologische bedrijfsvoering belangrijk is. Ik wil de ondernemers van de Natuurderij Keizersrande dan ook adviseren om het bedrijf een zo agrarisch mogelijk karakter te laten behouden en de

biologische werkwijze te benadrukken. De Natuurderij Keizersrande moet bovenal een boerderij blijven en geen toeristische trekpleister worden; de bezoekers willen een 'echt' werkend bedrijf zien. Dit zal een opgave zijn, naast alle nevenfuncties die de Natuurderij Keizersrande wil realiseren zoals het ontvangen van groepen mensen, het vormen van een culturele ontmoetingsplaats en het organiseren van educatieve activiteiten.

De mensen die ik geïnterviewd heb over de Polder van Biesland, gaven bijna allemaal aan dat zij de boer en dus de beheerder van het gebied kennen. Sommigen gaven aan wel eens een praatje met hem te maken, andere kenden hem alleen van de berichten in de media. Gezien het voorgaande onderzoek blijkt de aanwezigheid van de beheerder, in dit geval de boer, in het gebied een hele sterke verbindende werking heeft. De boer, als beheerder van het gebied en producent van voedsel wordt gezien als een persoon met kennis over de natuur en het leven, iemand waarmee mensen zich graag identificeren. De boer geeft het gebied dus letterlijk en figuurlijk een gezicht. Ook functioneert de aanwezigheid van de boer als een aanspreekpunt voor de bezoekers. Het is belangrijk voor de ondernemers van de Natuurderij Keizersrande om bewust te zijn van het feit dat de persoonlijkheid en aanwezigheid van de ondernemer invloed heeft op het beeld dat mensen van de Natuurderij Keizersrande vormen. Ook is het belangrijk om een aanspreekpunt voor het bedrijf te hebben, ten tweede bevestigt de aanwezigheid van een boer het agrarische karakter. De aanwezigheid van een 'gezicht' maakt dat mensen kunnen verbinden met het bedrijf en het gebied. Dit betekent voor de ondernemers van de Natuurderij Keizersrande wel een tijdrovende bezigheid, een mogelijke oplossing is om hiervoor personeel in te schakelen.

De uiterwaarden waarin de Natuurderij gelegen is, bieden voor de bewoners van Diepenveen en Deventer de mogelijkheid om even te ontsnappen aan de dagelijkse beslommeringen door een ommetje te maken. Het ervaren van vrijheid is hierin een belangrijke aspect, de bezoekers willen graag zelf bepalen waar zij wandelen. Voor de Natuurderij is dit echter praktisch niet altijd praktisch: niet overal kunnen mensen lopen, dit zou bijvoorbeeld de koeien kunnen verstoren. Toch is het belangrijk een bepaalde mate van vrijheid te suggereren: door vormgeving van de paden en heggen kan er toegang tot bepaalde delen

onmogelijk gemaakt worden, terwijl dat voor de bezoeker niet zo lijkt.

Activiteiten voor binding

De bovenstaande drie aanbevelingen zijn gericht op het bewust maken van de bezoeker van de plek, om zo begrip en kennis over de Natuurderij over te dragen en om hiermee een eerste stap naar verbinding te realiseren.

Uit de literatuur en ook uit de interviews is op te maken dat binding zich pas vormt als mensen actief aanwezig kunnen zijn in het landschap en hier activiteiten kunnen ondernemen. Het is dan ook mijn advies om concrete activiteiten aan te bieden, om zo binding tot stand te brengen, als investering in een relatie met omwonenden die zich later in financiële zin kan uiten. Hier worden nu een aantal voorbeelden genoemd van mogelijke activiteiten die de Natuurderij Keizersrande aan zou kunnen bieden.

Mijn eerste advies voor het realiseren van een actieve betrokkenheid is gericht op het creëren van evenementen op de Natuurderij. Gebeurtenissen op het bedrijf die te maken hebben met het natuurbeheer, de landbouw of de waterberging, bieden mogelijkheden om omwonenden een bijzondere ervaring te laten ondergaan. Het is dan ook mijn advies om alle gebeurtenissen op de Natuurderij Keizersrande aan te grijpen en als evenement te beschouwen. Om deze gebeurtenissen beleefbaar te maken voor omwonenden, adviseer ik op basis van de literatuurstudie om deze gebeurtenissen te presenteren als een evenement. Dit kunnen zij doen door hier kenbaarheid aan te geven, een moment organiseren dit gezamenlijk te beleven, het belang of gevolg hiervan voor de Natuurderij Keizersrande te benadrukken en wanneer dit mogelijk is de bezoekers een rol te geven hierin. Voorbeelden van mogelijke evenementen zijn bijvoorbeeld: de hoogste hoogwaterstand van de IJssel, de geboorte van een kalf, de koeien die voor het eerst naar buiten gaan, het inkuilen van het gras, het oogsten van het graan, de eerste weidevogels die aankomen of het eerste kievietsei in de uiterwaarde. Door stil te staan bij dit soort gebeurtenissen, hier omwonenden bij te betrekken en ze de mogelijkheid te geven dit te beleven doen mensen een bijzondere ervaring op die bijdraagt aan de band met het gebied. Dit soort gebeurtenissen bezorgen een ervaring die de bezoeker in verwondering brengt, in emotie kan brengen, maar ook kan bijdragen aan het gemeenschapsgevoel door het creëren van een gezamenlijke ervaring.

Mijn tweede advies voor het realiseren van een actieve binding is gericht op het scheppen van mogelijkheden voor de bezoekers om daadwerkelijk iets te kunnen bijdragen aan het gebied. Te denken valt aan landschapsonderhoud door bijvoorbeeld het knotten van wilgen, het opruimen van vuil na hoogwater, het beschermen van de weidevogelnesten of het inventariseren van de flora en fauna in het gebied. Uit de interviews met de omwonenden van de Polder van Biesland is heel sterk naar voren gekomen dat mensen zich daadwerkelijk betrokken gaan voelen als zij naar hun gevoel iets tastbaars hebben bijgedragen aan het gebied. Ook uit de literatuur blijkt dat wanneer mensen een ervaring hoog waarderen wanneer zij iets hebben bijgedragen. Annette Harberink heeft aangegeven geen nieuwe groep vrijwilligers te willen verbinden aan het bedrijf, maar bestaande groepen aan te spreken.

Het kopen van producten en diensten

Het doel van het ontwikkelen van een binding tussen de bewoners en het bedrijf is uiteindelijk het opbouwen van een klantenkring en het ontvangen van een financiële waardering. Deze klantenkring kan dan zowel diensten als producten afnemen van de Natuurderij Keizersrande. Het kopen van producten van de Natuurderij is de sterkste vorm van binding die er kan plaatsvinden tussen het bedrijf en de omwonenden. Zoals al eerder beschreven ligt de basis hiervoor bij het scheppen van prettige ervaringen gevolgd door het betrekken van mensen bij activiteiten. Welke producten en diensten de Natuurderij Keizersrande en de Stichting Keizersrande wil aanbieden, weten de ondernemers nog niet. Hieronder volgen een aantal adviezen voor het soort product of dienst die de Natuurderij aan zou kunnen bieden aan de inwoners van Deventer en Diepenveen. Het kopen van deze producten en diensten kan zowel een uiting zijn van de verbondenheid tussen de Natuurderij Keizersrande als wel een middel om deze verbondenheid verder te bestendigen.

Producten kopen als uiting van verbinding: Ten eerste is het aanbieden van producten die geproduceerd zijn in een natuurgebied de manier om mensen met de natuur te verbinden. Het is mijn advies om te benadrukken dat wanneer klanten melk en vlees van de Natuurderij Keizersrande koopt, men bijdraagt aan een toegankelijk cultuurlandschap

dat daarbij belangrijk is voor de waterveiligheid van Deventer; ‘deze melk zorgt voor uw droge voeten’. Het benadrukken van die bijdrage is belangrijk, mensen voelen zich sterker verbonden als zij weten dat hun activiteit, in dit geval het kopen van een product, waardevol is voor het gebied. Het is dan ook mijn advies om de bijdrage aan een mooi landschap en waterveiligheid als extra ervaring te koppelen aan dit product. Dit kan door middel van een duidelijk verhaal op de verpakking, de website van de Natuurderij en waar mogelijk extra informatievoorziening op de verkoopplaatsen.

Daarnaast zijn er manieren om producten te verkopen die bijdragen aan een binding met het gebied. Een boerderijwinkel is een voordehand liggende manier om producten op het bedrijf te verkopen. Het kopen van een product levert een extra ervaring op; namelijk het bezoek aan een boerderij als toegevoegde waarde op het product. Daarnaast is het ook andersom; de ervaring van het bezoeken van de Natuurderij kan uitgebreid worden: er is ook nog een product te koop. Een winkel is echter een grote investering in zowel tijd als geld. De randvoorwaarde gesteld door de ondernemers komen er op neer dat alle nevenactiviteiten op het bedrijf praktisch uitvoerbaar moeten zijn. Ik adviseer dan ook om te starten met een relatief eenvoudige manier van huisverkoop: het aanschaffen van een zelftap voor verse melk bijvoorbeeld bijvoorbeeld. Hier zijn verschillende variaties op te bedenken: mensen kunnen zelf melk per liter kopen of de Natuurderij Keizersrande kan een tegoed uit schrijven om zo mensen terug te laten komen. Dit advies is een voorbeeld in het aanbieden van een product om de binding met de Natuurderij Keizersrande te versterken.

Het is een gedachte van de Stichting Keizersrande is om educatieve activiteiten te organiseren en hiermee een kenniscentrum te vormen. Groepen geïnteresseerden zoals bijvoorbeeld bedrijven, verenigingen of schoolklassen kunnen rondleidingen krijgen. Wanneer mensen meer weten over het gebied, voelen ze zich sneller verbonden. Op basis van de literatuurstudie wil ik hierbij adviseren om niet alleen het educatieve aspect te belichten, maar ook aandacht te besteden aan de beleving van de mensen die hier rondgeleid worden. Deze rondleidingen kunnen namelijk op het zelfde moment ook een bijzondere ervaring zijn: het zien van bijzondere vogels, een pas geboren kalf, het hoge water van de IJssel. Zo wordt een educatief uitje een bijzondere ervaring en hiermee

meteen een ontsnapping aan het alledaagse. Wanneer deze combinatie van educatie, vervoering en ontsnapping gerealiseerd wordt, wordt de ervaring zeer intens, hiervoor verwijs ik naar het belevingsmodel van Pine en Gilmore (1999). Dit zelfde geldt voor culturele activiteiten die de Natuurderij Keizersrande wil organiseren. Zo kan het bezoeken van een expositie op het bedrijf in eerste instantie ontspannend zijn, maar het kan ook mensen in vervoering brengen, wanneer dit gecombineerd wordt met de doelen van de Natuurderij, kan het ook een educatieve beleving worden.

Communicatie en het bereiken van mensen

Voor zowel het organiseren van activiteiten en evenementen als het aanbieden van producten en diensten is het noodzakelijk om de bewoners van Deventer en Diepenveen te kunnen bereiken. De ondernemers van de Natuurderij Keizersrande zijn zelf creatief en ervaren genoeg om de (social) media in te zetten voor de promotie van hun bedrijf, ik zal hier dan ook niet verder op door gaan. Ik wil echter een geleerde les uit de Polder van Biesland toelichten, omdat dit mogelijk ook voor de Natuurderij waardevol kan zijn.

Rondom de Hoeve Biesland heeft zich een groep mensen gevestigd die zich de Vrienden van Biesland noemen. Dit is een groep mensen die hart hebben voor de Bieslandse polder en het bedrijf van Jan Duijndam steunen. De vriendengroep is opgericht om het cultuurlandschap in de Polder van Biesland te behouden en is nauw betrokken geweest bij het opstarten van het project ‘Boeren voor Natuur’ bij Jan Duijndam. Mensen betalen lidmaatschap om lid te worden van de Polder van Biesland, hiermee kunnen zij hun verbondenheid uiten, blijven zij op de hoogte van de ontwikkelingen doormiddel van een nieuwsbrief en worden zij uitgenodigd voor evenementen in het gebied. In het geval van de Natuurderij Keizersrande is het geen kwestie van kopiëren; Annette Harberink kan niet zomaar de Vrienden van Keizersrande oprichten: in het geval van de Polder van Biesland is de vriendengroep namelijk ontstaan uit noodzaak gevoeld door omwonenden zelf, en hierdoor is het een succes geworden. Ook moeten de ondernemers zich afvragen of het wenselijk is: een ‘vriendengroep’ kan een belemmering vormen wanneer deze groep

het niet eens is met de bedrijfsvoering bijvoorbeeld. Toch moeten de voordelen van een georganiseerde groep betrokkenen niet onderschat worden: een vriendengroep vormt een groot netwerk, doormiddel van het oprichten van een groep kan er eenvoudig worden gecommuniceerd met de betrokkenen en zo kan er bijvoorbeeld met behulp van een groep een evenement op de Natuurderij worden georganiseerd. Ook biedt een vorm als een vriendengroep de omwonenden de mogelijkheid om hun band met het gebied te uiten; mensen willen blijkbaar ergens ‘bij horen’. Ik adviseer de ondernemers dan ook om omwonenden die zich verbonden voelen met de Natuurderij toch iets aan te bieden, mogelijk kan dit als onderdeel van de Stichting vormkrijgen.

Een laatste aanbeveling richt zich op het behouden van het vertrouwen van de betrokkenen. Het is uit de interviews met de omwonenden van de Polder van Biesland gebleken dat het belangrijk is dat de beheerder van het gebied het vertrouwen van de bezoekers niet schaadt en dat de beheerder zich houdt aan de afspraken. Zo groeit op Hoeve Biesland de veestapel, wat tot gevolg heeft dat er een nieuwe stal gebouwd moet worden. Dit leidt tot weerstand bij enkele betrokkenen, voornamelijk omdat dit de weidevogelstand zou schaden. Het verdient dan ook de aanbeveling richting de Natuurderij Keizersrande om duidelijk te zijn over de doelen die het bedrijf nastreeft op het gebied van natuurbeheer en veehouderij. Het is belangrijk om deze doelen na te blijven streven, om conflicten en verlies in vertrouwen in de toekomst te voorkomen.

Samenvattend stel ik dat wanneer de Natuurderij Keizersrande een binding wil aangaan met de bewoners van Deventer en Diepenveen de Natuurderij ten eerste waardevolle ervaringen in het gebied mogelijk moet maken. Dit begint bij het open stellen van het gebied en door middel van informatie voorziening de bezoeker bewust maken van de samenhang tussen landbouw, natuurbeheer en waterberging. Ook het organiseren van evenementen en activiteiten gerelateerd aan de thematiek van het bedrijf en de uiterwaarden is belangrijk voor het ontwikkelen van een band tussen bewoners en de Natuurderij. Hierbij is het heel belangrijk dat het agrarische karakter behouden blijft; mensen willen zich verbinden met een agrarisch cultuurlandschap en geen toeristische attractie. Het aanbieden van deze ervaringen kan zich in een verder stadium van verbinding uiten

in een financiële waardering. Pas wanneer mensen zich door herhaaldelijk prettige ervaringen verbonden voelen met een plek, zullen zij bereid zijn producten te kopen, of te betalen voor culturele activiteiten op het terrein.

Foto: vergravingen in de uiterwaarden van de toekomstige Natuurderij
Keizersrande, foto gemaakt door Boskalis

9. DISCUSSIE

9. DISCUSSIE

In deze laatste paragraaf kijk ik terug op mijn onderzoek en evalueer ik het resultaat van deze thesis: wat heeft dit onderzoek nu uiteindelijk opgeleverd? Vervolgens ik bespreek zowel de door mij gebruikte onderzoeksmethoden en als de case studies. Ik besluit met een aantal suggesties voor vervolg onderzoek.

Resultaat van deze thesis

Deze thesis heeft uitkomsten op twee niveaus; een advies aan de Natuurderij om een band te realiseren tussen de bewoners van Deventer en Diepenveen (gericht op uitvoering) en het geeft inzicht in het effect van beheer op het aangaan van een binding met een landschap door omwonenden (gericht op beleid). De eerste uitkomst kan direct door de Natuurderij worden toegepast, de tweede uitkomst kan worden meegenomen in de discussies over natuurbeheer in Nederland. Wanneer men spreekt over ‘vermaatschappelijking’ van natuurbeleid en ‘mensen voor natuur’ dan blijkt agrarisch natuurbeheer hier een positieve bijdrage aan te leveren; omwonenden voelen zich namelijk sterker verbonden met een gebied dat door een boer wordt beheerd dan met een gebied dat beheerd wordt door een natuurorganisatie. Deze thesis geeft een completer beeld van de effecten van agrarisch natuurbeheer; naast ecologische en economische effecten geeft het een eerste beeld van de effecten van agrarisch natuurbeheer op de mens. Ik zeg eerste beeld, want zowel de onderzoeksmethode als de case studies verdienen een kritische blik.

Evaluatie onderzoeksmethoden en case studies

Ik wil graag kort terug blikken op de begrippen die ik heb gebruikt voor de enquête. Deze enquête is opgesteld aan de hand van begrippen die in de literatuur beschreven zijn als componenten voor verbinding. Deze begrippen waren: toebehoren, vertrouwdeheid, afhankelijkheid, roots en identiteit. Ik heb besloten deze begrippen te bestuderen, er is echter binnen de verschillende disciplines die zich bezig houden met ‘binding’

geen overeenstemming hoe dit concept is opgebouwd. Wanneer ik binding anders had gedefinieerd en hierdoor andere componenten van binding onderzocht had, was de uitkomst van mijn onderzoek mogelijk anders geweest.

Daarnaast bleken de interviews een geschikte manier om te doorgronden hoe men zich verbonden voelt met de Ossenwaard of de Polder van Biesland. De selectie van de geïnterviewden was echter problematisch. In dit onderzoek is er eerst contact gelegd aan de hand van een enquête en aan de hand daarvan geprobeerd een afspraak te maken met deze respondenten. Dit bleek erg lastig en tijdrovend en bovendien was het niet mogelijk om van elk type respondent twee mensen te kunnen spreken. Gedurende de interviews deed zich een ander probleem voor: het bleek onmogelijk om er achter te komen op welke wijze de bewoners van Deventer zich zouden willen verbinden met de Natuurderij Keizersrande. Omdat het bedrijf nog niet is gerealiseerd en de meeste geïnterviewden het gebied niet kennen, bleek het te abstract om hier uitspraken over te doen. Uit de interviews bleek dat men zich dit simpelweg niet voor kan stellen wat de Natuurderij inhoudt en hoe zij hier betrokken bij zouden willen zijn.

Ook bleek tijdens de eerste interviews dat het bijna onmogelijk was mensen uitspraken te laten doen over natuurlijke landschappen en cultuurlandschappen en hoe zij zich hier verbonden mee voelen. Het werd echter vrij snel duidelijk dat ‘leken’ deze termen niet gebruiken en moeite hebben om natuur te definiëren. Ook dient in ogenschouw genomen te worden dat er een relatief kleine groep mensen is geïnterviewd. Het moet dus ook benadrukt worden dat deze studie geen representatief beeld geeft. Het is een verdiepende studie die inzichten verschaft in hoe mensen zich verbonden voelen met een cultuurlandschap en een natuurlijk landschap.

In dit onderzoek zijn twee verschillende manieren van natuurbeheer met elkaar vergeleken op twee verschillende locaties. In de selectie van de twee gebieden heb ik geprobeerd de overige eigenschappen van de twee locaties zoveel mogelijk met elkaar overeen te laten komen. Zowel de Ossenwaard als de Polder van Biesland liggen dichtbij een stad en zijn beiden makkelijk voor bezoekers toegankelijk. Een kritische terugblik op deze locatiekeuze is echter nodig. Er is namelijk

een verschil tussen beide gebieden, wat mogelijk invloed gehad heeft op de uitkomsten van dit onderzoek. Het belangrijkste verschil is dat de Polder van Biesland niet alleen als recreatie gebied wordt gebruikt, maar veel mensen komen er ook doorheen als zij zich met de fiets verplaatsen. De Ossenwaard daarentegen is niet toegankelijk voor fietsers en dient niet als doorgangsroute. Als men in de Ossenwaard is, is dit alleen voor recreatieve doeleinden en niet om snel van de ene locatie naar een andere locatie te komen. Hierdoor moet opgemerkt worden dat er een grote kans is dat de Polder van Biesland sowieso bekender is bij omwonenden dan de Ossenwaard.

De keuze voor de Polder van Biesland als gebied waar natuur wordt beheerd door een boer is een goede keuze geweest, het gebied en het beheer is te vergelijken met de toekomstige Natuurderij. De Ossenwaard is echter minder representatief voor een natuurontwikkelingsgebied. De aanleg en het beheer van de Ossenwaard komt overeen met andere natuurontwikkelingsgebieden in Nederland, het is echter een relatief klein gebied. De oppervlakte van het gebied heeft mogelijk invloed op de ervaring en de verbinding van de bezoekers. De Millingerwaard bij Nijmegen was bij nader inzien misschien een geschiktere plek. Een laatste kritische nood over de locatiekeuze gaat over de afhankelijkheid van de omwonenden bij de beide locaties. Rondom Delft is de Polder één van de weinige recreatie gebieden, hierdoor zijn mensen aangewezen op dit gebied. Voor de bewoners van Deventer is dit anders, zij hebben in de omgeving van Deventer vele recreatieve mogelijkheden, waardoor zij minder afhankelijk zijn van de Ossenwaard. Mogelijk heeft dit invloed gehad op de onderzoeksresultaten.

Vervolg onderzoek

Aan het eind van dit onderzoek is het mogelijk om aanbevelingen te doen voor vervolgonderzoek. De eerste aanbeveling is het doen van kwantitatief onderzoek naar de relatie tussen de binding die omwonenden ontwikkelen met een natuurgebied wanneer dit wordt beheerd door een boer. Door het uitvoeren van kwantitatief onderzoek is het mogelijk om uitspraken te doen aan de hand van representatieve resultaten. Een andere aanbeveling is om te onderzoeken hoe de natuurbeelden van

mensen invloed hebben op de verbondenheid met enen cultuurlandschap of een natuur landschap. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat er mogelijk een verband is, door de opzet van dit onderzoek en het beperkte aantal geïnterviewden is dit echter niet verder onderzocht.

Vervolgonderzoek zou zich ook kunnen richten op de mogelijke manieren waarop de bewoners van Deventer en Diepenveen zich zouden willen verbinden met de Natuurderij. In dit onderzoek is hiertoe een poging gedaan, maar een interview bleek geen geschikte methode hiervoor. Een aanbeveling is dan ook om een workshop te organiseren in het gebied zelf, waar uitgebreide plannen van de Natuurderij zichtbaar zijn en waar de omwonenden kunnen praten met de ondernemer. Deze methode spreekt veel sterker tot de verbeelding. Mogelijk komen hier interessante resultaten uit die de Natuurderij Keizersrande zou kunnen gebruiken in de ontwikkeling van een verbinding met de stad.

Wanneer er een vergelijkbaar onderzoek wordt uitgevoerd, zou ik willen aanbevelen een andere methode te gebruiken om mensen te selecteren voor interviews. In dit onderzoek is er eerst contact gelegd aan de hand van een enquête en aan de hand daarvan geprobeerd een afspraak te maken met deze respondenten. Dit bleek erg lastig en tijd rovend. Mogelijk is het benaderen via sportclubs, scholen en buurtverenigingen een efficiëntere manier om met omwonenden in contact te komen.

LITERATUUR

Berg van den, A.E., 1999. *Individual differences in the aesthetic evaluation of natural landscapes*. Dissertatiereeks Kurt Lewin Instituut 1999-4. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.

Berg van den, A.E., & Buijs A.E. & Jacobs, M.H., 2003. *Ruimte voor beleving. Leidraad voor belevingsonderzoek in theorie en praktijk*. Intern rapport Alterra, Wageningen.

Berg van den, A.E., 2004. *De charme van de savanne*. Topos nr.01, 2004.

Berridge, G., 2007. *Events Design and Experience*. Elsevier, Oxford.

Bieleman, J. 2010. *Five centuries of farming, a short history of Dutch agriculture 1500-2000*. Mansholt publication series, volume 8.

Broekhuizen, R. van., Klep, L., Oostindie, H., Ploeg, J.D. van der, (1997) *Atlas van het vernieuwend Platteland*. LochemDruk, Lochem.

Buijs, A. E., et al., 2004. *Gevoelsrendement van natuurontwikkeling langs de rivieren*. Wageningen. Alterra, Alterra-rapport 868, Reeks belevingsonderzoek nr. 9.

Buijs, A. E., 2009. *Lay People's Images of Nature: Comprehensive Frameworks of Values, Beliefs, and Value Orientations*. Society & Natural Resources: An International Journal, vol. 22, nr. 5, p. 417-432.

Buijs, A.E., 2009. *Natuurbeelden van burgers - Publieke visies op natuur en de consequenties voor het natuurbeheer*. Proefschrift Wageningen Universiteit, 11 september 2009.

Buizer, M., Ekamper, T., Berg, A. van de, Kwak, R. & Vries, C. de (2005). *Verhalen van Biesland. Voorstel voor monitoring en evaluatie van Boeren voor Natuur in de Polder van Biesland*. Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen.

Corporaal, A., Schrijver R., Stortelder A.H.F., (2004) *Keizersrande. Das, Veldsalie en Korenbloem naast Alant en Zeilverreiger*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1015.

Davenport, M.A., Anderson, D.H., 2005. *Getting From Sense of Place to Place-Based Management: An Interpretive Investigation of Place Meanings and Perceptions of Landscape Change*. Society & Natural Resources, vol. 18, nr 7, p. 625-641.

Dijkstra, F., Harberink, A., 2012. *Stichtingsplan 'Stichting Keizersrande'* Diepenveen.

Elands, B., Lengkeek, J., 2000. *Typical tourists: research into the theoretical and methodological foundations of a typology of tourism and recreation experiences*. Wageningen University, Wageningen.

Giuliani, M. V., 2003 in: *Theory of attachment and place attachment, in Psychological theories for environmental issues*. Ashgate Publishing Limited, Aldershot.

Hammit, W. E., Backlund E. A., Bixler, R. D., 2006. *Place Bonding for Recreation Places: Conceptual and Empirical Development*. Leisure Studies, vol. 25, nr. 1, p. 17-41.

Hunziker, M., et al., 2008. *Evaluation of Landscape Change by Different Social Groups*. Mountain Research and Development, vol. 28, nr. 2, p. 140-147.

Kaltenborn, B.P., Bjerke, T., 2002. *Associations between Landscape Preferences and Place Attachment: A study in Røros, Southern Norway*. Landscape Research, vol. 27, nr. 4, 381-396.

Kierkels, T., Asscherman, E., Lubbers, C., Schie, T. van (2012) *Multifunctionele landbouw, meer dan boeren alleen*. PPO Wageningen UR, Taskforce Multifunctionele Landbouw en Roodbont uitgeverij.

- Kumar, R., 2005. *Research Methodology*. Second edition, Sage Publications London.
- Keyle, G., Greafe, A., Manning, R., Bacon J., 2004. *Effects of place attachment on users' perceptions of social and environmental conditions in a natural setting*. *Journal of Environmental Psychology*, nr. 24, p. 213-225.
- Morgan, M., et al. 2009. *Has the Experience Economy Arrived? The Views of Destination Managers in Three Visitor-dependent Areas*. *International journal of tourism research*, vol. 11, p. 201-216.
- Jorgensen, B.S., Stedman R.C., Stedman., 2006. *A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on and identification with lakeshore properties*. *Journal of Environmental Management*, nr. 79 p. 316–327.
- Kruger, L. E., Hall, T. E., Stiefel, M. C., 2008. *Understanding Concepts of Place in Recreation Research and Management*. U.S. Department of Agriculture, Forest Service Pacific Northwest Research Station. Portland, Oregon.
- Pine, B. D., Gilmore, J. J., 1999. *The experience economy*. Boston: Harvard Business Press.
- Quadri-Felitti, D., Fiore, A. M., 2012. *Experience economy constructs as a framework for understanding wine tourism*. *Journal of Vacation Marketing* vol. 18, nr 1, p.3-15.
- Relf, F., 1976. *Place and Placelessness*. Pion, London.
- Scannell, L., Gifford, R., 2010. *Defining place attachment: a tripartite organizing framework*. *Journal of Environmental Psychology*, nr 30, p. 1-10.
- Schaminée, J., Weeda, E., 2009. *Natuur als nooit te voren*. Zeist: KNNV Uitgeverij.
- Shamai, S., 1991. *Sense of Place: an Empirical Measurement*. *Geoforum* , vol. 22, nr.3, p. 347-358.
- Stedman., R.C., 2002. *Toward an Social Psychology of Place, Predicting Behavior From Place-Based Cognitions, Attitude, and Identity*. *Environment and behavior*, vol. 34, nr. 5, p. 561-581.
- Stedman, R. C., 2003. *Is it really just a social construction? The contribution of the physical environment to sense of place*. *Society and Natural Resources* vol. 16, p. 671-85
- Steg, L., Buijs, A., 2004. *De Psychologie van milieugedrag en natuurbeleving*. Werkgroep Disciplinaire Verdieping Duurzame Ontwikkeling. Netwerk Duurzaam Hoger Onderwijs.
- Stobbelaar, D., Pedroli B., 2011. *Perspectives on Landscape Identity: A Conceptual Challenge*. *Landscape Research*, vol.36, nr.3, 321–339.
- Stobbelaar, D. J. & Hendriks, K., 2006. *Reading the identity of place*. In: Van Der Knaap, W., Van Der Valk, W., *Multiple Landscape: Merging Past and Present*. Wageningen, ISOMUL Report 90 8585109 2, pp. 199–211.
- Vaske, J. J. , Kobrin., K. D., 2001. *Place attachment and environmentally responsible behavior*. *Environmental Education*, vol.32, nr. 4, 16–21.
- Vries de, S., 2007. *Veranderende landschappen en hun beleving*. Wageningen, Alterra, Werkdocument 43.
- Westerink, J., 2010., *Verhalen van Biesland, Boeren voor Natuur*. Wageningen, Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte.
- Williams, D.R., Vaske, J.J., 2002. *The measurement of Place Attachment: Validity and Generalizability of a Psychometric Approach*. *Forest Science*, vol. 49, nr. 6.
- Woods, M., 2011. *Rural*. Routledge, New York.

BIJLAGE 1: VOORBEELD ENQUÊTE

Hoe vaak bezoekt u gemiddeld de Polder van Biesland?

Aanvinken wat voor u van toepassing is:

- ☐ Dagelijks
- ☐ Eén maal per week
- ☐ Enkele keren per week
- ☐ Eén maal per maand
- ☐ Enkele keren per maand
- ☐ Enkele keren per jaar
- ☐ Minder dan één keer per jaar

Wat doet u in de Polder van Biesland? *Aanvinken wat voor u van toepassing is (meerdere antwoorden mogelijk):*

- ☐ Ik maak regelmatig een ommetje door de Polder van Biesland
- ☐ Ik fiets graag door de Polder van Biesland
- ☐ Ik loop graag hard in de Polder van Biesland
- ☐ Ik kom in de polder vooral om van de rust te genieten
- ☐ Ik ga er wel eens zwemmen of schaatsen

- ☐ Ik geniet van de flora en fauna in de Polder van Biesland
- ☐ Ik geniet van het vee in de Polder van Biesland

- ☐ Ik ben wel eens naar de Biesland Dagen geweest
- ☐ Ik heb wel eens een kinderfeestje op de Hoeve Biesland georganiseerd

- ☐ Ik heb wel eens deelgenomen aan een
- ☐ Ik heb de Hoeve Biesland wel eens bezocht

- ☐ Ik ben lid van de Vrienden van Biesland
- ☐ Ik werk wel eens mee op de Hoeve Biesland of met het landschapsonderhoud in de Polder van Biesland
- ☐ Ik koop bewust vlees dat in de polder van Biesland wordt geproduceerd

Onderneemt u nog andere activiteiten in de Polder van Biesland? Zo ja, welke?

.....
.....

Wat waardeert u aan de Polder van Biesland? *Aanvinken wat voor u van toepassing is (meerdere antwoorden mogelijk):*

- ☐ De rust
- ☐ De natuur
- ☐ De openheid
- ☐ De ligging dicht bij de stad
- ☐ De wandel en fiets route
- ☐ De mogelijkheden die het biedt voor recreatie
- ☐ De horeca gelegenheden
- ☐ De aanwezigheid van een boerderij
- ☐ De aanwezigheid van vee

Hier volgen een aantal stellingen.

Vink alles aan wat voor u van toepassing is:

- ☐ Mijn bezoek aan de Polder van Biesland zegt iets over mijn persoonlijkheid
- ☐ Ik ben een echt natuur mens
- ☐ De Polder van Biesland speelt een belangrijke rol in mijn leven
- ☐ Ik heb het gevoel dat ik mijzelf kan zijn in de Polder van Biesland
- ☐ Ik heb persoonlijke herinneringen aan de Polder van Biesland
- ☐ De Polder van Biesland is een onderdeel van mijn leven
- ☐ Ik heb persoonlijke verhalen die afspelen in de Polder van Biesland

Hier volgen weer een aantal stellingen. *Vink alles aan wat voor u van toepassing is:*

- ☐ De Polder van Biesland biedt mogelijkheden om de dingen te doen die ik het liefste doe in mijn vrije tijd
- ☐ In mijn omgeving is er geen andere geschikte plek om de dingen te doen die ik het liefste doe
- ☐ Er zijn geen plekken in mijn omgeving waar ik liever ben, dan in de Polder van Biesland
- ☐ De polder van Biesland maakt het mogelijk om mensen te leren kennen

- ☐ Ik voel mij ontspannen tijdens een bezoek aan de Polder van Biesland
- ☐ Ik voel mij gelukkig in de Polder van Biesland
- ☐ De polder is in mijn directe omgeving mijn favoriete plek
- ☐ Ik mis de polder als ik het een tijd niet heb bezocht

- ☐ Ik ben geïnteresseerd in wat er gebeurt in de Polder van Biesland
- ☐ Ik voel mij verantwoordelijk voor de Polder van Biesland
- ☐ De Polder van Biesland voelt vertrouwd voor mij

Hoe voelt u zich verbonden met de Polder van Biesland? Geef op de onderstaande schaal aan hoe sterk u zich verbonden voelt:

1   2   3   4   5   6   7   8   9   10

Tot slot nog enkele algemene vragen:

Bent u man of vrouw?

.....

Wat is uw leeftijd?

.....

Wat is uw nationaliteit?

.....

Wat is uw woonplaats?

.....

Wat is uw hoogst voltooide opleiding?

- ☐ Lager onderwijs
- ☐ Vmbo
- ☐ Havo
- ☐ Vwo
- ☐ Lager beroepsonderwijs (LBO)
- ☐ Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
- ☐ Hoger beroepsonderwijs (HBO)
- ☐ Wetenschappelijk onderwijs (WO)

Bent u bereid om in de toekomst deel te nemen aan een interview van ongeveer een half uur?

Zo ja, wilt u hier uw contactgegevens invullen, zodat ik een afspraak met u kan maken?

Email adres:.....

Telefoonnummer:.....